

د وردگو د کلتوري يون د غازي بابا د کتاب چاپولو لړۍ

د وردگو کلتوري يون
Wardags Cultural Association

وردگو

(قوم، سيمه او کلتور)

ليکوال: خېرنياړ محمد حامد حليمي
Ketabton.com

۱۳۸۷ هجري لمريز

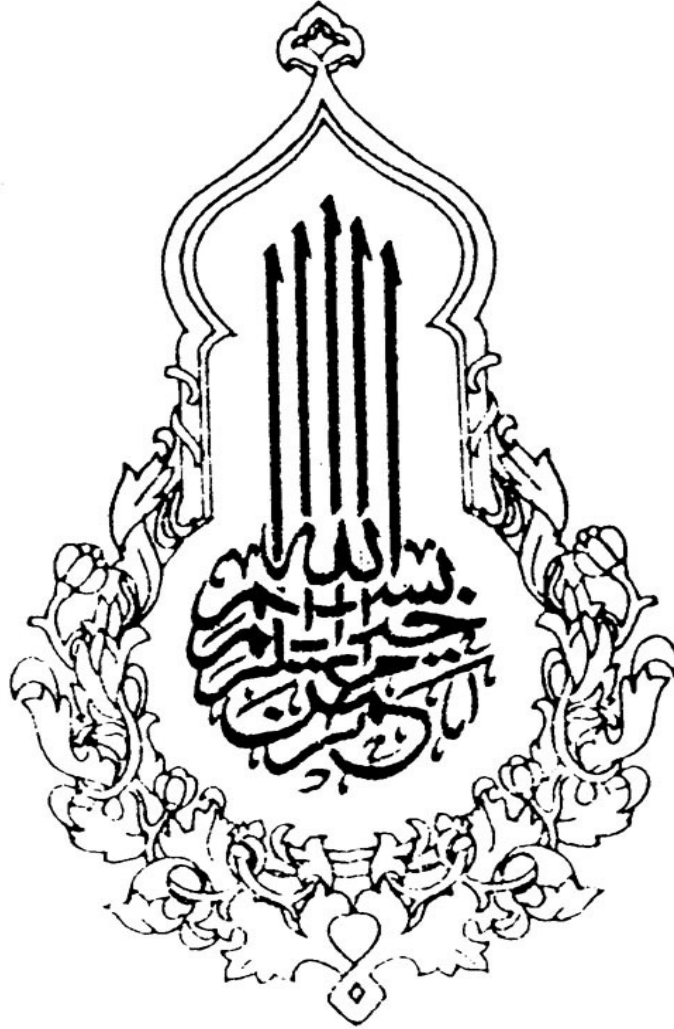
کال:

13-Jun-08 4:24 pm

د وردگو د تاريخ ليکنې د خنځير لومړۍ کړۍ

د کتاب پيژندنه:

د کتاب نوم: وردگ (قوم، سيمه او کلتور)
د ليکوال نوم: خيرنيار محمد حامد حليمي
کمپوز او ډيزاين: حليمي
د چاپ کال: ۱۳۸۷ هجري لمريز - ۲۰۰۸ زيږديز
د چاپ ځای: د بهير چاپخونه، کابل - افغانستان
د چاپ زيار: گل آغا احمدي وردگ
تيراژ: ۱۰۰۰ ټوکه
د اړيکو شمېره: 0093 (0) 799 221 522
برېښنالیک: haleemihamed_786@yahoo.com

اهداء

دا اثر ټولو هغو افغانانو ته په ډیره مینه
ډالی کوم چې د هیواد آبادي او د
خلکو خدمت یې د ژوند له سترو موخو
څخه دي.

لړ لیک

- تقریظ — خپرښووه میر سید احمد کوربز ..... الف
- تقریظ — استاد زبیر شفیقي ..... ج
- تقریظ — خپرښوال نصر الله ناصر ..... ه
- تقریظ — خپرښوال الحاج سید محی الدین هاشمي ..... ی
- سریزه — گل آغا احمدی وردګ ..... ل
- مننه او خو خبرې ..... مس
- وردګ د انساني ټولني په اوږدو کې ۱
- د وردګ کلمه د تاریخ په پاڼو کې ۸
- د وردګو ستر او میرنی ټبر ۱۳
- د وردګو لرغوني او اوسني استوګنځایونه ۲۰
- د وردګو سیمه او ولایت ۲۶
- د وردګو ولایت اداري شالید ته یوه کتنه ۲۷
- د وردګو ولایت ځینې ولسوالۍ، درې او کلي ۲۹
- د وردګو د ولایت والیان ۳۵
- د وردګو د ولایت د ځینو سیمو د نوم ایښودلو فلسفه ۳۷
- د وردګو ولایت تاریخي سیمې ۴۱
- د وردګو د ولایت مشهور زیارتونه ۴۴
- په وردګو کې کرنه او مالداري ۴۶
- د وردګو اقلیم او سیندونه ۴۷

۴۸.....	د وردگو د ولایت لارې.....
۴۸.....	د وردگو ولایت د بنوونې او روزنې حالت.....
۵۴.....	د وردگو په ولایت کې روغتيايي آسانتياوې.....
۵۵.....	د وردگو د ولایت فرهنگي حالت.....
۶۱.....	د وردگو ځينې مشهور دودونه.....
۸۲.....	لومړۍ ضميمه – په وردگو کې د پرمختگ لارې چارې.....
۱۰۰.....	اخځليکونه.....
۱۰۶.....	وردگو ته ډالۍ.....

د لوی څښتن په سپېڅلي نامه

د څېړنپار محمد حامد حلیمي د وردگ (قوم، سیمه او کلتور) په نامه کتاب چې د تقریظ له پاره یې ماته راکړی و، ولوست. کتاب په عمومي توګه درې برخې لري: د وردگو د قوم لرغونې برخه، دویمه د وردگو د ولایت او دریمه برخه یې د وردگو د قوم د اتنوګرافي برخه ده.

څېړنپار محمد حامد حلیمي په درو واړو برخو باندې ژوره څېړنه کړې ده، په لرغونې برخه باندې یې څېړنه ډیره ګټوره ده، زه فکر کوم چې تر اوسه پورې به د وردگ په کلمه باندې چا داسې ګټوره څېړنه نه وي تر سره کړې، د زیاتې څېړنې په بهیر کې د وردگ د کلمې لرغونتوب د ویدونو زمانې ته رسوی او یو ځای د وردگ د کلمې په هکله لیکي: (د وردیکا او برسایا وردگ بړیڅې کلمې په ویدونو کې راغلې دي، د ویدونو زمانه د حضرت عیسی د زوکړې نه دوه زره یا دوه نیم زره کاله پخوا ده او دا غالباً په تاریخي اسنادو کې د ویردوک یا وردک تر ټولو لرغوني یادونه وي. د اوستا په پاڼو کې د اریانا ویجه د شپارلس سیمو یادونه شوی ده چې په هغوی کې اوومه د ویردک یا وردک په نامه یادېږي).

دوهمه برخه یې د وردگو د ولایت برخه ده، چې د امیر شیر علیخان، امیر عبدالرحمن خان، امیر امان الله خان او تر اوسنۍ زمانې پورې د وردگو په تشکیلاتو باندې یې رڼا اچولی ده. د وردگو ولایت جغرافیایي او د ولسوالیو موقعیت ته تم شوی او همدارنګه د دوردگو د ځینې تاریخي سیمو په هکله او د دای میرداد، جغتو او ځینې نورو کلمو پر تاریخي شالید باندې غږېدلی دی. د تاریخ په اوږدو کې د وردگو د ولس مختلفو سیمو ته په لېږدېدنو او د وردگو د میشت ځایونو په برخه کې یې هم په زړه پورې او ښه معلومات وړاندې کړي دي.

دریمه برخه یې دا ده چې د وردګو پر دودونو، رسم او رواجونو او نورو برخو کې کتور معلومات وړاندې کوي چې د لوستونکو او خپرونکو له پاره په ښه ورځي. زه د دې ترڅنګ چې د ښاغلي حلیمي دا اثر ډیر ارزښتمن ارزوم، د چاپولو هیله یې لرم ترڅو کتبه یې عامه شي.

په درنښت

خبرنيوه میراحمد کوربز

د افغانستان د علومو اکاډمۍ

د ژبو او ادبیاتو د مرکز علمي غړی-

پردې اثر خو ټکي

د وردگو د قوم په تاريخي شاليد د ځوان ليکوال محمد حامد حليمی دغه اثر په رينستيا چې په خپل نوعيت کې بې ساری او نوی اثر دی. ما چې د پښتنې قبيلو کوم آثار لوستي او يا مې له نظره تير شوي دي، د ښاغلي حليمی په دې ښکلې اثر کې پر هغو حواله ورکړی شوې ده، ليکوال د شاتو د مچۍ په څير په ډيرو ګلونو راګرځيدلی او شيره يې ترې راټوله کړې ده، طبعاً دومره دروند کار ښه حوصله، ذوق او مينه غواړي.

د وردگو د تاريخي قوم او ولايت په باب دغه اثر له همدې لامله يو ځانګړی ارزښت لري لږ تر لږه ښاغلي حليمی نورو ليکوالو ته مخه خلاصه کړه، لومړی ګام يې پورته کړ، داسې ګام چې تر اوسه پورې نه واخيستل شوی، دغه کتاب د تاريخي شاليد په اړه تر ډيره حده بشپړ دی، البته له دې يادونې سره چې د دې قوم تاريخي شخصيتونه چې د ګران هيواد د تاريخ په کوم پړاو کې هغوی يو نه هيرېدونکی رول درلودلی وي که ليکوال ته ممکنه وي بايد ياد شوی وای يوازې د ستر غازی محمد جان خان سرسري يادونه کافي نه ده، د غازی محمد جان خان له لنډ ژوند ليک نه تر کریم خان، د لنگر آخوند زاده نوميالي يادېږي که په لنډه ډول معرفي شي د دې اثر ارزښت به دوه چنده کړي بايد يادونه وکړم چې دا کمزوري نه بلکې يوه تنده ده چې ما د دې اثر په لوستلو کې احساس کړې ده، کېدای شي دغه خدمت بل ليکوال يا په خپله حليمی په بيل اثر کې وکړي. په هر صورت زما په نظر د وردگو د تاريخ په اړه دا لومړی اثر دی چې هېڅکله هم لومړی ګام بشپړ او له کميو خالی نه وي.

له تاريخي شاليد وروسته د وردگو ولايت د اوسني پېر په اړه ما ښاغلي حليمی ته يو څو شفاهي مشورې ورکړې که يې د منلو او پلي کولو وخت او شيمه ورسره وي ښه تر ښه که نه بنده پر وس پر دی. البته مشوره اړينه بولم چې که چيرې د وردگو ولايت د ښوونې او روزنې او تعليمي بهير په اړه د الحاج مدير شريف خان له مالوماتو ګټه واخلي د دې اثر په بلابينه او ثقه توب کې به ډير ګټور وي.

په پای کې بناغلی لیکوال محمد حامد حلیمي ته د دې ستر خدمت مبارکی وایم او له ستر پالونکي څښتن څخه یې خپل ولس او هیواد ته د ښو خدمتونو جوګه غواړم.

په مینه او درنښت

محمد زبیر شفیقي د ۱۳۸۷ لمریز کال د تلې ۱۵ مه،

کابل پروان مینه د ویسا ورځپاڼې دفتر

وردگ (قوم، سیمه او کلتور)

دا د هغې رسالې نوم دی، چې ځوان او هڅانده لیکوال ښاغلي څېړنیار محمد حامد حلیمي کښلې ده. ښاغلی حلیمي چې اصلی مسلک یا څانګه یې درملپوهنه ده، سربیره پردې چې په خپله اړونده څانګه کې تر ډیره بریده بریالی دی، نوموړی له ادبیاتو، تاریخ، ژورنالیزم او په ټولیزه توګه له افغاني کلتور سره خاصه مینه لري او د دې برخې په رڼولو کې یې هم کله نا کله نیلې ځغلولې دي. د ادبیاتو او ژورنالیزم په برخه کې یې د هیواد په مطبوعاتو کې د څېړنیزو مقالو خپرېدل زموږ د دې ادعا شاهدان دي.

د ښاغلي حلیمي دغه حاضره رساله چې څو برخې لري، د ده د ذوق ښکارندویه ده. نوموړي په خپله دې رساله کې موضوعګانې د څپرکو پر ځای په بیلابیلو سرلیکونو ویشلي چې په دې حساب یې سربیره پر سربزې (۱۸) سرلیکونه څپرلي او مناسب بحثونه یې پرې کړي دي.

ښاغلي لیکوال خپل دغه اثر له بیلابیلو اڅخونو څخه چې شمېر یې څه لپاسه (۴۰) ته رسېږي، په ګټې اخیستنې سره بشپړ کړی او په څنګ کې یې سیمه ییزه څېړنه او خپل شخصي مشاهدات هم نه دي هېر کړي. همدارنګه یې پر خپلو لیدنو کتنو سربیره د وردگو له سپین رڼو څخه هم پوښتنې ګروږنې کړي او په دې ترڅ کې یې دغه حاضره رساله کښلې ده چې دلته د هغې دیلابیلو برخو په اړه په لنډه توګه خپل نظر کارم:

وردگ د انساني ټولنې په اوږدو کې د رسالې لومړۍ سرلیک دی، چې لیکوال د یو شمېر معتبرو مآخذونو په مرسته په ځغلنده توګه د آریایانو او په ترڅ کې یې د پښتنو د اصل او نسب په اړه څرګندونې کړي او په دې وسیله یې د اصلي موضوع څپرلو او رڼولو ته لار خلاصه کړې ده.

په دې پسې یې د وردگ کلمه څېرلې او په دې اړه یې د کتابونو پانې اړولي راپولي او هم یې په یو شمېر روایاتو تکیه کړې او د دې کلمې پسمنظر یې د موجودو مآخذونو په مرسته روښانه کړی دی، نوموړي دا موضوع په سیستماتیکه توګه څېرلې او تر دې بریده

بې رسولې چې وردگ د يوه ولايت يا خپلواک دولتي واحد په توگه پېژندل شوی او په دې ترڅ کې يې د لغمان د وردگو کلمې هم له ياده نه دی ایستلې او پر خپل ځای يې د هغه يادونه هم کړې ده.

ليکوال د پورتنۍ موضوع په دوام د وردگو د قام په اړه بيلابيلې نظريې او روايات رااخيستي او کره کړي او په پايله کې يې دا په ډاگه کړې ده چې وردگ کرلاني پښتانه دي.

د دې رسالې څلورم سرليک د وردگو استوگنځايونو ته ځانگړې شوی، ليکوال د څېړنې په بهير کې دې پايلې ته رسېدلې چې وردگ نه يواځې د وردگو په ولايت بلکې د هيواد په نورو ولايتونو کې هم اوسېږي او همدارنگه يې د هغو وردگو په اړه نسبتاً کره معلومات وړاندې کړي چې له هيواده بهر په بيلابيلو هيوادونو کې استوگن دي.

په دې پسې د وردگو ولايت رايژني، د هغه له اداري شاليد او تاريخي پسمنظر څخه مو خبروي او په دې ترڅ کې د وردگو ولايت د واليانو د نومونو فهرست هم وړاندې کوي، چې کېدای شي په راتلونکې کې د يوې ځانگړې رسالې په ترڅ کې معرفي او پر کړنو يې هم رڼا واچولی شي.

د رسالې بل سرليک د وردگو ولايت د ځينو سيمو د نوم اېښودلو فلسفې ته ځانگړې شوی، ليکوال د دې برخې په کښلو کې هم په يوه نظر بسنه نه ده کړې او له خپلې وسې سره سم يې هڅه کړې چې بيلايل نظريات راټول او يوې پايلې ته ورسېږي.

د نوم اېښودلو له فلسفې وروسته مو د وردگو په سيندونو گڅڅوي او هم مو د نوموړی ولايت له اقليم سره آشنا کوي او په دې ترڅ کې د وردگو ولايت بيلابيلې لارې هم رابښي څو وردگو ته د تگ پرمهال يې لارې نه شو!

کله چې په همدې په گوته کړو لارو وردگو ته رسېږو، د ښوونې او روزنې له حالت سره مو آشنا کوی. ليکوال د موضوع د نه اوږدولو په منظور پر دوديزو او عنعنوي زده کړو چې معمولاً په جوماتونو کې کېدې، بحث نه کوي او په سيده توگه پر عصري او رسمي

زده کړو خپل بحث پیل کوي او همدارنگه په هیواد کې د وروستیو لسیزو د ناخوالو او جگړو په ترڅ کې هم د ښوونې او روزنې بهیر خپرې، ستونزې او آسانتیاوې یې بیانوي او تر دې دمه یې رارسوي.

په دې پسې د وردگو ولایت د تاریخي سیمو پر لنډه پیژندنه سربیره، د هغو زیارتونو یو فهرست هم وړاندې کوي چې په نوموړي ولایت کې مشهور دي. د دې زیارتونو معرفي کیدای شي د یوه ځانگړي اثر په ترڅ کې وشي.

لیکوال پر روغتیايي اسانتیاوو له لنډه خبرو وروسته د وردگو ولایت فرهنگي حالت ته منځه کړې او په دې ترڅ کې یې پر دولتي او آزادو خپرونو، په وردگو کې د موجودو کلتوري ټولنو یو لنډ فهرست هم وړاندې کړي چې په دې ترتیب یې په دې اړه د راتلونکو څیړنو لپاره لاره هواره کړې ده او همدارنگه یې په دې ولایت کې د مشاعرو دود هم له یاده نه دی ایستلی او د منې گل مشاعرې په اړه یې رڼا اچولې ده.

د دې رسالې وروستی برخه د وردگو ځینو مشهورو دودونو ته ځانگړې شوې چې په ترڅ کې یې د اختر، د کورونو تزین، ډیزاین، د واده او کوژدې دودونه، د جامو څرنگوالی، د میلمه پالنې او مړي د ودونو باندې لنډې خبرې کړي دي. په دې ولایت کې ځینې نور دودونه هم شته چې ښایي لیکوال د موضوع د نه اوږدولو په منظور له هغو څخه تیر شوی وي او په دې رساله کې یې نه وي راوړي، نو ځکه یې په سرلیک کې هم د (مشهور) کلمه ورزیاته کړې ده.

دا برخه لا پراخه او هر اړخیزې څېړنې ته اړتیا لري، چې لیکوال د رسالې له حوصلې سره سم خپله څېړنه عیاره کړې ده.

د رسالې په پای کې لیکوال د هغو اڅخونو یو فهرست وړاندې کړی چې د دې اثر په کښلو کې یې ترې گټه اخیستې ده، د یادونې وړ ده که چېرې ښاغلي لیکوال د هغو سپین ږيرو او هغو نورو کسانو نومونه هم یاد کړي وای چې ده ورڅخه په ځینو برخو کې

معلومات تر لاسه کړې، غوره به وای ځکه چې د فولکلوري څېړنې یو اساسي اصل د راویانو معرفي ده، نو له دې سره به دا لیکنه لا مؤثقه شوې وای.

بله د یادونې وړ خبره دا ده چې ځینې برخې ډیرې لنډې څېړل شوی چې کیدای شي لیکوال هغه په لازم فرصت د دې رسالې د دوهم چاپ پر مهال او یا په ځانگړې توگه بشپړې وڅېړي چې د مخه یې ضمني یادونې شوې دي. همدارنگه که په دې رساله کې د نورو کلتوري مسایلو تر څنگ په وردگو کې د لیکوالو او شاعرانو او په مجموع کې د ادبي حالت په باب څه ویل شوي وای دا اثر به لا غنی شوی وای.

د دې ټولو خبرو په پای کې خپل نظر داسې رالندوم:

- لیکوال سره له دې چې اصلي مسلک یې درملپوهنه ده، خو د رسالې د لوستلو پر مهال سړی داسې فکر کوی چې نوموړی به د تاریخ یا ادبیاتو له څانگې فارغ التحصیل او څېړونکی وي، ځکه چې د املا، انشا، لیک نښو او د یاگانو د مراعات په برخه کې تر ډیره بریده د یوه ځانگوال یوه په څېر بریښي.

- په رساله کې هڅه شوې چې له معتبرو منابعو او سرچینو څخه استفاده وشي او همدارنگه د هرې موضوع د څېړنې په برخه کې په یوه مأخذ بسنه نه ده شوې او لیکوال یوې پایلې ته د رسېدو په هیله ځای ځای خپل نظر هم څرگند کړی دی.

- لیکوال له خپلې وسې سره سم معیاری لیکدود مراعات کړی او هغه یې له پامه نه دی غورځولی. د لیکنې سبک یې روان او له ابهامه خالی دی.

- د یادونې وړ ده چې که دغه ډول څېړنې او ټولونې د هیواد د بیلابیلو ولایتونو او سېمو په لاره ترسره شي نو په ترڅ کې به یې د گران هیواد د شتمن کلتور د پرتلیزې څېړنې لپاره لاره هواره او زمینه برابره شي، له دې څخه به دا په ډاگه شي چې زموږ د هیواد د کلتوري شتمنۍ چې په ټولیزه توگه د یوه واحد کلتور زیربنده دي. خو په ضمني ډول کوم کوم توپيرونه او ځانگړتیاوې لری او کومې برخې یې له یوې سیمې تر بلې سیمې توپیر لري. د دې کار د کولو بله گټه به دا وي چې له یوې خوا به له ورکېدو وژغورل شي او

له بلې خوا به هیوادوال او نړیوال ترې خبر شي. مونږ وینو چې ځینې کلتوري پدیدې د وخت په تېریدو بدلون مومي او یا خپل ځای نورو ته پرېږدي، که دا برخې نالیکلې او ناڅپړلې پاتې شي، نو راتلونکي نسلونه به ترې ناخبره پاتې وي.

یوه خبره چې د یادولو وړ ده هغه دا ده چې مونږ باید په خپلو دغو څېړنو او راتلونو کې ډېر دقیق و اوسو او د برسیرنو او سرسری څېړنو پر ځای پر ژورو او دقیقو څېړنو اتکا وکړو او دا کار دیوه معیار له مخې ترسره کړو، خو راتلونکو لپاره د یوه غوره مأخذ او لارښوود حیثیت ولري.

په پای کې د ځوان لیکوال څېړنیار محمد حامد حلیمي زیار ستایم او هیله لرم چې د دې رسالې د خپریدو زمینه برابره شي، خو یې استفاده عامه شي، لیکوال ته د دغسې او دې ته ورته نورو آثارو د کښلو په لاره کې د لوی څښتن له دربار څخه د لا زیاتو بریالیتوبونو هیله من یم.

په درنښت

څېړنوال نصرالله ناصر

هوایي ډگر - اتفاق کلی

۱۳۸۷/۷/۱۸

د لوی څښتن تعالی په نامه

پښتون اولس د خپل قومي او اتنيکي جوړښت له مخې په ډيرو لويو او وړو قبيلو ويشل شوی، چې هره قبيله يې بيا په نورو لويو وړو خيلونو او ښاخونو بيليږي. وردگ هم د دې ستر او پراخ قبيلوي جوړښت د يوې لويې برخې په توگه، برسیره پردې چې د پښتنو يوه لويه او ځانگړې قبيله ده، په جغرافيايي لحاظ د هغې پراخې سيمې نوم هم دی چې اوس په کې د پښتنو د دغې سترې قبيلې زياته برخه مېشت او استوگنه ده.

ځينو فولکلوري او عنعنوي رواياتو چې زموږ ويلی او اولسي تاريخ منابعو ته هم ليرديدلي دي. په پښتني ټولنه کې يې د وردگو د قبيلې د پېژندنې او هويت اصلي څېره لږو ډيره تنه کړې ده. د همدغو فولکلوري او عنعنوي روايتونو او حکايتونو له مخې، چې زموږ په ټولنه او وگړو کې د وردگ قبيلې په اړه موجودو پخپله د دې قبيلې وگړي هم څوک ځانونه سيدان(سادات) بولي او څوک په يوې او يا بلې پښتني قبيلې پورې ځانونه اړوندوي او آن دا چې ځينو بيا دوی نورو غير پښتني قومونو ته هم منسوب کړي دي.

ځوان څېړونکی ښاغلی څېړنيار محمد حامد حلیمي چې پخپله هم د دې پښتني قبيلې غړی او د دې جغرافيو سيمې استوگن دی په دې اړه د يوې علمي او سيستماتيکې څېړنې د اړتيا له مخې دې ستونزمنې چارې ته متې رانغښتي دي، په دې هکله يې ډيره ژوره او هراړخيزه مطالعه کړې او د خپلې اوږدې او پر له پسې مطالعې نچورپې د وردگ(قبيله، سيمه او کلتور) تر سرليک لاندې د يو څېړنيز اثر په بڼه ترتيب او دا دی اوس يې د چاپ او خپریدو هوډ او تکل لري.

د دې څېړنيزې چارې علميتوب او کره توب د منابعو(علمي، تاريخي او جغرافيو) څېړنيزو آثارو) هغه اوږده ليک لپ ته په کتنه پوره څرگنديدای شي چې نوموړي ورڅخه په څېړنه کې استفاده کړې او د دې اثر په پای کې خوندي دی.

حلیمی صاحب په دې باب زیات منابع کتلي، بیلابیل لیکلي نظریات یې راټول کړي، هغوی ته یې ژوره او کره کتنه کړې او د باوري تاریخي اسنادو په رڼا کې یې د وردگو د قبیلې داسې رېښینې پیژندنه وړاندې کړې، چې په دې باب ډیرو غیر واقعي لیکلو او شفاهي فولکلوري نظریاتو او روایتونو د بطلان کرښه رابښکلي شي.

نوموړي د خپلې خپرې په بهیر کې څو زره کاله وړاندې په لرغوني آریایي ټولنه کې د دې سیمې د شته والي څرک لگولی او د نورو لرغونو پښتني قبیلو په لړ کې یې د وردگ قبیلې هویت تثبیت کړی دی. پیاوړې څېړونکی حلیمی صاحب په دې اثر کې موږ ته د وردگ د کلمې د تسمې وجه هم راجوتوي او د دې قبیلې استوګنځایونه هم راپیژني. د دې سیمې د لرغونو فرهنګي آثارو او د هغو له سیموې او ځایونو مو خبروي، د فرهنګي او ښوونیز روزنیز حالت، اقلیم او کرنیزې وضعې، دود دستور او نورو بیلابیلو مسایلو په اړه ډیر په زړه پورې معلومات زموږ په واک کې راکوي.

زه د وردگو د قبیلې او د سیمې د تاریخي او جغرافیوی حالت د پیژندنې په اړه د حلیمی صاحب ترسره کړې څېړنه د یو ارزښتناک او په دې لړ کې د ترسره شویو کارونو د یوې بې جوړې او بې ساری اثر په توګه ارزوم. نوموړي په دې اړه د نورو د لا پراخو څېړنو سپارښتنه کوم چې په دې هکله خپلو هراړخیزو مطالعاتو ته دوام ورکړي او د دې څېړنې لمنه داسې وغځوی چې هره برخه یې د یو ځانګړي اثر بڼه خپله کړي. نورو لیکوالو او څېړونکو څخه هیله لرم چې د حلیمی صاحب د څیړنې په څیر د ورته آثارو په لیکلو سره د پښتني تاریخ نور ډیر تیاره ګوتونه روښانه او له دې لارې زموږ فرهنګي زیرمه بډایه کړي. د مطالعې مینه وال د دې ارزښتناک اثر لوستلو ته رابولم او لیکوال ته یې د علمي او فرهنګي خدمتونو په ډګر کې د لابرالیټوبونو په هیله او دعا خپلې خبرې پای ته رسوم.

په درنښت

څېړنوال سید محی الدین هاشمي

کابل - احمدشاه بابا مینه

د ۱۳۸۷ کال د تلې شلمه نیټه

سریزه

وردگ (قوم، سیمه او کلتور) د هغه بڼکلي اثر نوم دی، چې زموږ ځوان فرهنگپال ښاغلي څیړنیار محمد حامد حلیمي د یوې داسې کلتوري تندې د خړوبولو په موخه لیکلې دی چې د وردگو د لوی او پوهنپال قوم هر اوسیدونکي او د افغانستان د تاریخي څیړنو د بهیر لارویانو احساسوله. په دې کې شک نشته چې د یوه قوم، هیواد او سیمې لویه بریا د هغه د وگړو په لاس کې ده چې څرنگه وکولای شي خپل ځان، خپل کلتور، خپل دودونه او خپله سیمه نورو ته په اغیزمن ډول ور و پیژني چې ښاغلي حلیمي په دې لاره کې نه سترې کیدونکې هلې ځلې کړې او تر خپله وسه یې د خپلو خلکو، سیمې، کلتور او دودونو په معرفي کولو کې ملي دنده ادا کړې ده. سره له دې چې ښاغلی محمد حامد حلیمي د روغتیا په څانگه کې زده کړې کړي دي او په خپله ځانگړې څانگه کې هم په بري سره پر مخ روان دی، خو له خپلو خلکو سره یې د مینې اظهار په داسې یوه گټوره تاریخي ټولگه کې څرگند کړی دی چې ستاسو د مطالعې ویاړ لري.

د ښاغلي حلیمي تاریخي ټولگه په عمومي توگه په دريو برخو ویشل شوې ده چې د وردگو د قوم تاریخي لرلید، د ولایت په توگه د دې سیمې معرفي کول او په دې سربیره یې د سیمې پر ځینو دودونو هم رڼا اچولې ده او په دې لړ کې د نورو لیکوالو لپاره د یوې سالمې سیالۍ لاره پرانیسي ده.

زما په آند هره لیکنه د گڼو مثبتو ټکو تر څنګ هرو مرو یو لړ نیمگړتیاوې لري چې د ښاغلي حلیمي لیکنه موږ له دې قاعدې څخه مستثنی نه شو گڼلای، خو دغه ټولگه هغو ټولو څیړونکو او لیکوالانو ته د گټورو لیکنو د لړۍ د پیل کیدو لاره پرانيزي چې د دې کتاب معلومات ورته کافي نه ښکاري. نو هیله ده چې د هیواد په کلتوري ډگر کې همداسې یوه لړۍ پیل او په دې هکله نورې گټورې څیړنې رامنځته شي.

د ښاغلي حلیمي خیرنه زیاتې ځانگړنې لري چې ځینو ته یې په دې سریزه کې په لنډه توگه اشاره کېږي:

لومړی: خیرنیار محمد حامد حلیمي د خپلې لیکنې د هرې خبرې لپاره گڼ تاریخي لاسوندونه ذکر کړي او د خیرنې د چارو هغه بنسټونه یې تر ډیره حده په نظر کې نیولي دي چې د یوې غوره لیکنې لپاره اړین دي.

دویم: د وردگو د تاریخي خیرنو په هکله دغه لیکنه ځکه د زیات اهمیت وړ ده چې په دې لړ کې تر دې مهاله یوازینی لیکنه ده چې د تاریخي لرلید او د سیمې د معاصرې پیژندنې تر منځ یې انډول ساتلی دی او په داسې ډول یې معرفي کړې ده چې د موضوع حق تر ډیره حده په ښه توگه ادا شوی دی.

دریم: لیکوال توانیدلی چې د خپلې لیکنې په لړ کې تر ممکن حده پورې هغه معیارونه په پام کې ونیسي چې د ژوند په مختلفو برخو باندې راڅرخي او د ضروري برخو یادونه یې له پامه نه ده ویستلې.

سره له دې چې زه د خیرنیار محمد حامد حلیمي هڅه او هاند په دې هکله ستایم او نوموړي ته د دې سترې بریا له کبله مبارکي وایم، د خپلې ټولنې په کلتوري کړیو او لیکوالو باندې غږ کوم چې د دې مبارکې سیالۍ ډگر ته تر بل هر چا مخکې را وړاندې شی او د هغو بنسټونو په معرفي کولو کې خپله ملي دنده ادا او هغه څه برلا کړي چې ستاسو په نظر یې په دې لیکنه کې مناسبه یادونه نه ده شوې او یا هم چورلټ پاتې شوي دي.

د خپلو خبرو په وروستی برخه کې د دې خبرې یادونه هم اړینه بولم چې د وردگو کلتوري یون په پام کې لري چې د وردگو د تاریخي شخصیتونو، فولکلور، کلتوري آرونو، پوهنیزو چارو او نورو اړینو برخو کې هم د بیلو بیلو ټولگو او رسالو په وسیله خیرنه وکړي، څو خپل گران افغانستان، خپلو خلکو، تاریخي او کلتوري کړیو ته د خدمت جوگه او په دې هکله ملي پور ادا کړي.

یو ځلې بیا هم ګران حلیمې صاحب ته د دې ګټورې تاریخي ټولګې له کبله مبارکې وایم،
د دې تاریخي څپرې د چاپ سپارښتنه کوم او نوموړې ته په خپل ویاړمن ژوند کې د لا
زیاتو بریاوو غوښتونکی یم.

مینه او مننه

ګل آغا احمدي وردګ

۲۱ تله ۱۳۸۷ هجری لمریز ۱۲ اکتوبر ۲۰۰۸ زیږدیز

کابل، افغانستان

مننه او خو خبرې

خوښ يم چې خپل ګران هیواد افغانستان او میرنیو پرګنو ته یوه داسې رساله وړاندې کوم چې کیدای شی د هیواد د میشتو قومونو له ډلې څخه د یو ستر او میرني تیر یعنی وردګو په هکله په کره دلایلو ولاړ یو لړ تاریخي معلومات وړاندې کړي.

هغه مهال چې د افغانستان د علومو په اکاډمۍ کې مې دنده تر سره کوله، نو تل به مې د خپلې مطالعې لپاره د اکاډمۍ له کتابتون څخه کتابونه اخیستل او هغه به مې لوستل. په ځانګړې توګه ما غوښتل شو د وردګو په هکله څه ناڅه معلومات راټول او د یوې مقالې په توګه په کومه مجله یا جریده کې خپاره کړم. خو له ډیر لټون څخه وروسته مې لږ څه معلومات وموندل او د لومړي ځل له پاره په دې حقیقت پوه شوم چې د وردګو په هکله د معلوماتو په راټولولو کې د ماخذونو په موندنه کې هغه شان چې زما زړه یې غواړي نه بریالی کیرم. له دې ټولو سره سره مې بیا هم د وردګو په هکله یوه مقاله ولیکله او هغه مې د جرګې مجلې ته د خپرولو په موخه وسپارله. څه موده وروسته یوه ورځ مې پداسې حال کې د هیواد پیاوړی لیکوال او څیړونکی استاد حبیب الله رفیع سره لیدنه وشوه چې معاش مې اخیست او له روغې څخه وروسته یې راته وویل چې د جرګې مجلې له پاره ستاسو ترتیب کړې مقاله د نوموړې مجلې د کتیبلاوي له لوري ماته د کتلو لپاره سپارل شوې ده او زه غواړم چې په دې هکله له تا سره وګورم او زیاته یې کړه خو د نوموړي دفتر ته ورشم.

بله ورځ د استاد حبیب الله رفیع دفتر ته ورغلم په مینه مینه یې د خپلو اسنادو له مینځ څخه هغه مقاله راویستله چې ما لیکلې وه د هغې د بشپړولو له پاره یې راته وویل چې ما د وردګو په هکله یو مهال یوه څیړنه پیل کړې وه، خو بیا د بوختیا له امله راڅخه پاتې شوه، ته دا موضوع په هراړخیزه توګه وڅیړه او ځینې ماخذونه یې هم راته په ګوته کړل. د دې

ترخنگ یې راته وویل چې که چیرې د مفرداتو د جوړولو په برخه کې کومې مرستې ته اړ شوی نو زه به درسره مرسته وکړم.

د استاد همدا لارښوونه وه، چې زه یې د وردگو په هکله د یوې څیړنیزه او معلوماتي ټولګې راټولولو ته وهڅولم. په حقیقت کې هغه څه چې ستاسو تر مخ دي، اصلي زړی یې همغه مقاله وه چې د وخت په تیریدو او د معلوماتو په ورزیاتولو مې تر اوسنۍ بڼې پورې راوړسوله.

د وردگ کلمه د تاریخ په پاڼو کې اوږده او لرغونې سابقه لري او له میلاد څخه نږدې دویم زره کاله تر مخه اټکل کیږي. دغه کلمه کله په قوم او کله هم په سیمه باندې پر یوه او بله بڼه کارول شوې ده. په سیدانو باندې د وردگو د ورګډولو خیالي افسانې او له میر سید احمد خپور یا اوږد کوڅي څخه پورته د هغې د سلسلې مبهم توب هغه څه وو چې زه به یې تل ځورولم او آن له یو شمیر مشرانو او مخورو څخه مې هم د دې افسانې په هکله یو لړ خبرې اوریدلې چې په حقیقت بنا نه وې چې ګواکي وردگ د میر سید احمد ګیسودراز یا اوږدکوڅي اولاده ده او یا دې ته ورته نور فلکوري روایتونه زما تر غوږو هم رارسیدلي دي.

نوموړې ستونزې ته په پاملرنې سره مې دا عزم وکړ چې د تاریخي شواهدو او کره اسنادو په رڼا کې د لوموړي ځل لپاره خپلو ګرانو هیوادوالو ته داسې معلومات وړاندې کړم چې له یوې خوا د پورته یادې شوې فلکوري افسانې او له واقعیت څخه لرې قصې په څیر دودیزه روایتونو باندې د بطلان کرښه راوکارې او له بل پلوه په لوستلو یې لوستونکو ته د وردگو د قوم، سیمې او کلتور په هکله یو عمومي انځور تر لاسه شي.

د څیړنې ځینې کارونه مې سرته رسولې وو چې د قدرمن استاد گل آغا احمدي وردگ صاحب یو لیک مې تر لاسه کړ چې په هغې کې له لیکوالو څخه غوښتل شوي وو څو د جغتو مهالنۍ په جریده کې د خپرولو له پاره خپل مطالب او لیکنې ورولیږم. ما هم وغوښتل چې د وردگو په هکله د لیکنې یوه یوه برخه په نوبت سره د جغتو مهالنۍ ته

ورولیرم چې احمد صاحب هم دا خبره په ډیر ورین تندی ومنله او خو برخې یې د جغتو په مهالنۍ کې په پرله پسې توګه خپرې شوې. خو کله چې د وردگو د کلتوری یون له خوا د ۱۳۷۸ کال د غوره لیکوال او خپرونکي جایزه راکړل شوه نو دې کار ډیر وهڅولم خو تر لاس لاندې خپرنه چې ستاسو د لوستلو ویاړ لري بشپړه کړم چې له نیکه مرغه په دې کار بریالی شوم.

د وردگو د تاریخ په هکله که چیرې د دې لړۍ هرې برخې ته تم شو نو کیدای شي په هره برخه یې ګڼ شمیر کتابونه ولیکل شي خو هغه څه چې ما د وردگو په هکله راټول کړي دي یواځې یو داسې پیل ګڼل دی چې نورو لیکوالو او خپرونکو ته د وردگو په اړه د خپرنې لاره هواروي او زما ټولګه په دې لاره کې د یوې کوچنۍ هڅې مثال لري. زه هیله من یم چې د هیواد نور لیکوال او خپرونکي له دې نیمګړې لیکنې څخه په الهام اخیستنې سره هر اړخیزې او بډایې خپرنې ترسره کړي او د وخت په تیریدو سره زما دغه هڅه په بشپړو او اغیزمنو خپرنو سره وپالي.

په پای کې د هیواد له نامتو لیکوالو، خپرونکو او استادانو او د افغانستان د علومو د اکاډیمۍ له غړو هر یو خپرنپوه استاد میراحمد ګوربز، خپرنوال الحاج استاد سید محی الدین هاشمي، خپرنوال استاد نصرالله ناصر او د ویسا د ورځپاڼې له چلوونکي قدرمن استاد زبیر شفیقي څخه مننه وکړم چې د دې رسالې په بیا لوستلو سره یې زه ډیر احسان من کړم او هر یوه پر خپل وار خپلې غوره لارښوونې پر ما باندې پیرزو کړي. ټولو قدرمنو استادانو ته د لوی خدای (ج) له دربار څخه د سوکاله ژوند او اوږده عمر غوښتنه کوم.

د یادولو وړ بولم کومې لارښوونې او وړاندیزونه چې استادانو په دې هکله ماته کړي دي نو ما هم تر ډیره حده په پام کې نیولې دي. باید ووايم چې په ځینو مواردو کې مې دا خبره غوره ګڼلې چې که لوی خدای (ج) توفیق راکړ نو هره برخه به یې د ځانګړې رسالې په ترڅ کې په هر اړخیزه توګه وڅېرم.

همدارنگه له فرهنگ پالونکې او د هیواد په مینه سمسور شخصیت بساغلي استاد گل آغا احمدی وردگ څخه چې تل یې زه هڅولی یم او د دغه نیمگړې رسالې په لوستلو سره یې د هغې زیار پر ځان واخیست او د لا بډایه کولو په لاره کې یې غوره لارښوونې او زیاتونې راڅخه ونه سپمولې، ډیره زیاته مننه کوم. نوموړی ته د لوی خدای (ج) له دربار څخه د روغ او له بریاوو څخه ډک ژوند غوښتنه کوم، په گوتو او قلم یې دې تل برکت وي او قلم یې دې تل هیواد ته د چوپړ په لاره کې مخ پر وړاندې وچلیږي. قدرمن استاد احمدی د وردگو د راتلونکې له پاره هغه ماسترپلان ته ورته لیکنه هم راباندې و لوروله چې د دغه ټولگې په پای کې د ضمیمې په توگه چاپ شوې او تاسو یې د دې ټولگې په وروستی برخه کې موندلای شئ.

همدا راز له خپل قدرمن، محترم او گران پلار الحاج مولانا (حلیمي) څخه هم یوه نړۍ مننه کوم چې د دې لیکنې بشپړولو ته یې تل هڅولی یم او په دې برخه کې یې راسره نه هیردونکي مرستې کړې او په خپله پلارنۍ او هم مورنۍ مینه یې (ځکه مور مې کله چې زه درې کلن وم وفات شوې ده) نازولی یم، خدای پاک دې هغه ته د دارینو کامیابې او فردوس جنت په نصیب کړي.

په پای کې د هیواد له پیاوړې علمي شخصیت پروفیسور دوکتور زر جان بها څخه هم زیاته مننه کوم چې د دې ټولگې د چاپ لگښت یې پر ځان واخیست او په دې برخه کې یې راسره مرسته وکړه. پوهاند صاحب ته د لوی خدای (ج) له دربار څخه د دنیوي او اخروي اجر غوښتونکی یم.

د یوه سوکاله، آباد او پرمختللي افغانستان په هیله

په مینه

محمد حامد حلیمي

۱۳۸۷/۷/۷

وردگ د انساني ټولنې

په اوږدو کې

منځکې له دې چې د وردگو په اړه خپل بحث پیل کړم، د یادونې وړ بولم چې د پښتو او پښتنو په باب په کافي اندازه څېړنې او لیکنې ترسره شوې دي، نو ځکه د بحث د نه اوږدولو په موخه یواځې په یوه لنډه او ځغلنده کتنه بسنه کوم. د دې له پاره چې په انساني لرغونو ټولنو کې د وردگو ځای او موقف څه ناڅه روښانه کړو، د هغوی په منځ کې وردگ د یوه ستر تیر په توګه ومومو او له وردگو څخه تر مخه په ټولنیزو ډلو کې د وردگو ځای وپېژنو، نو د خپل بحث لړۍ له آریایانو څخه را پیل کوم.

آریایان د انساني ټولنې یوه ستره برخه ده، چې د پېړیو پېړیو ځلانده او وتلی تمدن په درلودلو سره یې ډیر ملتونه په خپله لمنه کې را نغاړلي او بشری ټولنې ته یې وړاندې کړي دي.

د آریایانو اصلي ټاټوبي آریانا وېجه چې د پامیر لوړې ځمکې او د آمو سر چینې وې چې د اصلو یا نجیو خلکو ځمکه ده، بنودل شوی دی. د وخت په تیریدو او د دوی د شمیر د زیاتیدو او نورو بیلابیلو لاملونو له کبله آریایان نورو سیمو ته خواره واره شول او هلته یې خپل ژوند پیل کړ، (۱). ځینو یې د هندوکش په شمالي او جنوبي لمنو کې استوګنه غوره کړه، ځینې یې د هرېوا (هرات) خواته ولاړل او دریمه ډله یې د باخترا او هندوکش له شاوخوا څخه د کابل، خیبر او نورو لارو څخه تیر او د اباسیند او ګنگا تر منځ یو ځلانده مدنیت رامنځته کړ. له آریایانو څخه یو مشهور دیني کتاب چې (ویدا) نومېږي او د حضرت عیسی (ع) له میلاد څخه ۱۴۰۰ کاله د مخه لیکل شوی او تر اوسه پورې پاتې دی چې د دې قوم په تاریخ کې د ډیر ارزښت او اهمیت وړ شمیرل کېږي.

د آریایی قبیلو په ډله کې یوه هم د پکھت (پښتنو) قبيله ده، چې په ریګویدا (د ویدا د کتاب یوه برخه ده) کې یې نوم یاد شوی دی او دا خبره خرګندوی چې دې اولس له میلاد څخه څوارلس سوه کاله د مخه هم شتون درلود.

په ویدا کې پکته د پښتنو د پاچا او د پکھت یانې د پښتنو د قوم په نومونو څو ځایه او په پر له پسې توګه راغلي دي.

هغه وخت چې د پکھت قبيله د خپلې لومړنۍ لېږدېدنې په وخت کې د هندوکش سهيلي برخوته راکښته شوه، نو ورو ورو د آریانا په جنوب ختیځو سیمو کې میشت شوه چې د دوی سیمه د پکتیا، پښتیخا، پختینبا، پښتنخا، پښتونخوا او پښتونخوا په نومونو یاده شوه، چې د یونان مشهور او نامتو تاریخپوه هیروdot(۴۲۵ - ۴۸۴ م) او د یونان نامتو جغرافیا لیکونکی بطليموس کلودیوس (د دوهمې میلادي پېړۍ په لومړۍ نیمایي کې یې ژوند کاوه)، هم نوموړي حقیقت ته په خپلو آثارو کې اشاره کړې ده.

د پښتنو په کلاسیکو ادبیاتو کې هم پورتنۍ کلمې راغلي، چې د بیلګې په توګه د ښکارندوی غوري (۵۶۹-۶۰۲ هجری ق)، د سلیمان ماکو په تذکرة الاولیا، د پتې خزاني په سریزه (په چاپي نسخه کې پښتونخوا او په اصلي نسخه کې پښتنخا راغلې ده) (۲) چې دغه حقیقت په ځینې نورو آثارو کې هم کله په یوه او کله پر بله بڼه هغه په ګوته کولی شو.

پښتانه چې د تاریخ په اوږدو کې یې د خپل لرغونتوب ډیر پراوونه وهلي او ډول ډول قبیلوي جوړښتونه یې درلودل، په عنعوي توګه په لاندینيو پنځو سترو ټولنيزو ګروپونو ویشل شوي چې عبارت دي له:

1. غرغښتي پښتانه
2. سرپني پښتانه
3. کرلاني پښتانه
4. بیتني پښتانه

5. متوزي پښتانه چې غلجي او لودي پښتانه ترې مقصد دي، (۳).

پورتني ياد شوي ګروپونه هر يو په خپل وار په لس ګونو نورو ډلو ويشل شوي دي. لکه څرنګه چې زموږ بحث پر وردګو باندې راڅرخي او د پښتنو دغه قبيله په پښتني قبيلو کې په کرلاني کورنۍ پورې اړه لري، نو ځکه خپل بحث ته د کرلاني کورنۍ په اړه ادامه ورکوو.

په پښتنو قبيلو او تيرونو کې يو هم د کرلاني تير دی، چې په بيلا بيلو څانګو او ګروپونو ويشل شوی دی. د کرلانيو د پلرونو او نيکونو په اړه ګڼ او مختلف روايات شته دي. د بيلګې په توګه دلازاک چې د کرلاني پښتنو يوه عمده څانګه ده، عقیده څرګندوي چې د کرلاني پلار سيد قاف نوميد، چې په اتم پښت کې حضرت امام حسين (رض) ته ور رسېږي.

د خټکو قبيله د کرلاني پلار هونی بولي او شيتک عقیده لري چې کرلاني د کوم شهزاده زوی وو. همدا راز د خوګيانيو بناخ عقیده څرګندوي چې دی د عبدالله اورمړ زوی دی. د افضل خان خټک په (تاريخ مرصع) کې د تاريخ خان جهاني په روايت دا پېښه داسې بيانوي چې د ذکريا او عبدالله په نومونو دوه کسان وو، چې يوه يې کړايي او بل يې يو هلک پيدا کړ. څرنګه چې عبدالله نومي کړايي او ذکريا نومي هلک پيدا کړی وو او عبدالله اولاد نه درلود نو هغه ته يې وويل چې دا هلک ماته راکړه او زه به تاته کړايي درکړم او هغه هم ومنله، (۴).

د کرلاني د اولادې په اړه ځينې خلک وايي کله چې کرلاني نومي ماشوم نړۍ ته سترګې پرانيستي نو په هغه ځای کې لښکر يوه شپه تم شوی او بيا له هغه ځايه تللی و. دغه ماشوم د اوسپنی تر يوې کړايي لاندې و او بيا د عبدالله نومي له خوا و موندل شو چې د اورمړو د قبيلې څخه و، نو د کړايي د نوم له کبله د کرلاني نوم پرې کينسودل شو.

خو ارواښاد اکاډيمسين پوهاند رشاد بيا دغه تشبيه د مضحکو تشبيهاتو له ډلې څخه ګڼلې او د «حيات افغاني» پښتو ژباړه کې چې د نوموړی حاشيه او تعليقات ورسره مله دي، د

همدغه بحث د پانې په لمن لیک کې د دغې تشبیه په اړه لیکي «دا هم له مضحکو تسمیو څخه ده»، (۵).

محقق عبداللطیف یاد طالبی د «پښتنې قبیلې» په اثر کې خپل نظر داسې څرگندوي: له دې کبله چې د کرلاني د قبیلې وګړي تر ډیره بریده له کرکيلې او کرنې سره سروکار لري، نو د کرلاني نوم هم له همدې کبله په دغه تیر باندې ایښودل شوی دی، (۶). ماته هم د کرلاني د نامه د څرنگوالي په باب د ښاغلي یادطالبی روایت د نورو په پرتله په دې اړه د منلو وړ او ډیره په ځای او غوره نظریه ښکاري.

همدارنگه په څو ماخذونو کې په متواتر ډول دا خبره راغلې ده چې دغه هلک (کرلان) د ژمی په مېنه (هستوګنځي) په لویدیځ افغانستان کې پیدا شوی و او عبدالله اورمړ له دې کبله هغه په زویتوب ومانه چې نارینه اولاد یې نه درلود، او د نوموړي روزنه او پالنه یې په غاړه واخیسته. کله چې بلوغ ته ورسید، نو خپله لور یې ورته نکاح کړه چې له هغې څخه یې دوه زامن و زیږیدل، چې په یوه باندې د کودي او په بل باندې یې د ککي نوم کینود. وروسته بیا د دې هر یوه له لمنې څخه ډیر نور ښاخونه او قومونه رامنځ ته شول. ښاغلي پوهنوال محمد عمر روند میاخیل په خپل اثر «د پښتنو قبیلو شجرې او مېنې» کې د شیرین خان ناصر د «پښتنو قبیلو د مېنې شجرې او نومیالي» له قول څخه لیکلي چې: کرلاری یو پخوانی آریایي قوم او مضبوط پښتانه دي، (۷).

په ټولیزه توګه هغه پښتانه قومونه او ښاخونه چې د کرلان له لمنې څخه پیدا شوي دي د کرلاني یا کرپاني پښتنو په نوم یادېږي.

خو د دغه ټولو روایتونو تر څنګ ارواښاد علامه پوهاند حبیبی د «افغانستان لنډ تاریخ» کې کرلاني سوچه پښتانه بللي او وایي چې دغه پښتانه له غرغښت، بیتي او سپڼ سره خپلوي لري.

د کرلاني په کورنۍ کې دلازاک، منگل، خوګیاني، اپریدي، خټک، وزیر، ښوخي، دور، څدران، اتمان خیل، ځاځي، توري، وزیر، ګوربز، تني او نور قومونونه شامل دي.

تاریخي شواهد څرگندوي چې کرلانیو د پښتنو په تاریخ کې ډیره مهمه برخه اخیستی ده که څه هم چې په هندوستان کې د لودیانو د سلطنت په زمانه کې د کرلانیو قبيله دومره مشهوره نه وه، خو د سوري کورنۍ د واکمنۍ پرمهال دغې قبیلې ډیر شهرت وموند او له دې قبیلې څخه دوه نومیالی هر یو تاج خان او سلیمان خان په دې موده کې د خورا زیات شهرت خاوندان شول چې د جمال خان کرلانی زامن وو. په لومړي ځل د پښتنو په تاریخ کې د تاج خان او سلیمان خان نومونه د شیرشاه د جرنیلانو په توګه یاد او د قنوج په جګړه کې ښه و ځلیدل چې شیرشاه نوموړې جګړه د مغلی پاچا همایون په وړاندې ګټلې وه. (۸).

لکه څرنګه چې مخکې یادونه وشوه چې کران یا کرلان دوه زامن درلودل د کرلان د لومړنۍ میرمنې لومړی زوی کودی او دوهم زوی یې ککی نومیده. کودی دوه میرمنې درلودې له لومړۍ میرمنې څخه یې دوه زامن وو، چې مشر یې دلازک نومیده او له خپل ورور اورکزي څخه دوه کاله مشر و او د دلازکو قبيله ورځینې پیدا شوې ده په لومړي سر کې دغه قبيله په ډیرې چټکۍ سره زیاته شوه خلک یې ډیر زړور وو، ډیر ځایونه یې د خپل موجودیت او ځواکمنتیا په لومړیو پړاوونو کې تر خپلې واکمنۍ لاندې راوستل خو وورسته یې بیا سختې ماتې سره مخامخ شول چې اوس مهال په پېښور، چهچه، ضلع هزاره، دکن او نورو سیمو کې میشت دي. باید یادونه وشي چې ځینې مؤرخین د یادو شوو قومونو جرړې په اوسني افغانستان کې وچې بولي.

د اورکزي د ټبر ځینې څانګې د کوهاب د ضلعې په غرنیو سیمو کې او ځینې نور یې د سپین غره ختیځ او د تیراه په جنوبي وادیو کې میشت دي چې د دې ټبر دولت زی او متوزي څانګې په شمیر کې له نورو څخه زیاتې دي.

د کودی د دوهمې میرمنې زامن په ځینو مأخذونو (تواریخ خورشید جهان، حیات افغاني او نورو) کې په دې ډول راغلي دي:

✓ موسی زي

- ✓ منگل
- ✓ توري
- ✓ هني
- ✓ وردگ(۹)(۱۰).

خو ځينو مأخذونو(پښتانه د تاريخ په رڼا کې او پښتني قبيلې) بيا دا ویش داسې راوړی دی:

- ✓ موسی زي
- ✓ منگل
- ✓ هني
- ✓ وردگ(۱۱)(۱۲).

په دې بناخونو کې ځينو تاريخپوهانو هني د کرلاني قبيلو يوه مشهوره خانگه بللې ده، خو ځينې نور لکه د خورشيد جهان مؤلف په دې باور دي چې د دغه زوی چې نوم يې هني دی، کوم اولاد په نړۍ کې نه دی پاتې شوی.

«پښتني قبيلې» د «بنو تاريخ» له قوله ليکي چې: د هني قبيله په بنو کې له منگلو سره يو ځای اوسيده چې تر اوسه پورې په دغه ملک کې د هني منگلو په نامه شهرت لري. د شيتک اولاده چې بنوخي دي، نژدې ۶۰۰ کاله وړاندې يې هني او منگل له دغي سيمې څخه وشړل. ځينې يې هندوستان ته لاړل او ځينې يې د منگلو د قبيلې په لويديځ غره کې ميشت شول.

د توري د خانگې په اړه نظريات مختلف دي او توري ته توري هم ويل کيږي. د دې قبيلې يادونه بابر د ۱۵۰۵ م کال په واقعاتو کې کړې ده. ځينې دوی ته د نسل له مخې مغل هم وايي خو ځينو بيا هندوان بللي دي چې دا دواړه نظريې سمې نه ښکاري او ډيرو مؤرخينو دا خلک د کرلانيو پښتنو په نوم باندې نومولي او له همدې قول سره موافق دي.(۱۳).

دا قبيله د هوت شمال او د سپين غره جنوب ته د کرمې د سيند په دواړو غاړو پرته ده. د نورو بساخونو په اړه د نظر ډير توپير نه ليدل کيږي، نو ځکه مې يې له راوړلو څخه دلته ډډه وکړه.

لکه مخکې يې چې يادونه وشوه د کودي بن کرلان د دوهمې ميرمنې د زامنو له ډلې څخه يو هم وردگ دی چې په تاريخي لحاظ له همدې ځای څخه د دې قوم په اړه زموږ څيړنه پيل کيږي. په وردگو باندې د د خپلې څيړنې په پيل کې بايد دغه حقيقت په ډاگه کړم چې وردگ به لومړی په دريو برخو کې تر بحث لاندې ونيول شي:

- د وردگ د کلمې په اړه او د تاريخ په اوږدو کې په دې قوم، ځای او سيمې باندې د هغه اطلاق.

- وردگ د يو ستر قوم په توگه

- د وردگو سيمه او وردگ د ولايت په توگه

د وردگ کلمه د تاریخ

په پانو کې

د وردگو په اړه چې د معلوماتو هرې برخې ته تم شو، نو لیدل کېږي چې له بده مرغه د نورو قبیلو په څیر په دې برخه کې زیات معلومات نه تر سترگو کېږي او ډیره پاملرنه نه ده ورته شوې. د وردگو په باب د کره تاریخي اسنادو د پتلو او څیړلو مسئلې ته د پام وړ توجه نه ده شوې. په ځینو مواردو کې د لیکوالو له خوا څو محدودې کرني ورته ځانگړې شوې او په ځینو مواردو کې سره له دې چې کره معلومات موندل کیدای شي یا خو تر اوسه د پوهانو او څیړونکو تر گوتو شوي نه دي او که لاس ته ورغلي هم دي یواځې د سینو یا ټیرونو په محدوده کې پاتې شوي چې په متواتر ډول له یوه پښت څخه بل ته لېږدول کېږي او د یوې ځانگړې مجموعې یا ټولگې په توگه یې د چاپ ویاړ نه دی موندلی.

له دې څخه نو بویه چې وردگ لیکوال او څیړونکي باید په خپله ملا کلکه وټري او د ژوند په ټولو برخو کې د خپل هویت ریښتني تاریخ خپل هیواد او ټولني ته وړاندې کړي. په ځینو ماخذونو کې د وردگو په اړه یواځې دوه درې کرني راغلي دي چې یوه بیلگه یې دلته د نمونې په توگه راوړم:

در وجه تسمیه وردگ همین قدر میتوان گفت که وردگ نام قبيله یی از قبایل پشتون است و نام قبيله بر محل آنان. یعنی بر این ولایت اطلاق شده است به عباره دیگر وردگ به حیث ولایت عبارت است از تسمیه ظرف به اسم مطروب، (۱۴).

د وردگ کلمه د تاریخ په اوږدو کې په بیلابیلو بڼو راغلې او نامتو مؤرخینو، جغرافیه پوهانو او څیړونکو په خپلو آثارو کې د هغې یادونه کړې ده.

پیاوړې لیکوال پوهنوال استاد رسول باوري په خپله یوه لیکنه کې چې د سلام فرهنگي ټولنې په ویب پاڼه کې خپره شوې ده، په دې اړه داسې لیکي:

«لرغونپوهانو او مؤرخینو د لرغوني او تاریخي وردگ په اړه هغسې چې وړ ده، زیاتې ځانگړې تاریخي لیکنې او خپرې نه دي کړي، خو د افغانستان په ټولیز تاریخ کې د وردگو ولایت او په هغه ولایت کې د میشت اولس هغه ونډه بر ملا ده، چې د ټول هیواد په سترو ویاړنو او بریمنو سوبو کې شمیرل کیږي. د وردگو اوسنی ولایت او د هغه اړوندې سیمې زموږ د هیواد په لرغونو دورو او تاریخي پیرونو کې ټاکونکي او نه هیریدونکي څپرکي لري، چې په دې لنډه لیکنه کې د ټولو هغو را یادول شونی کار نه دی، خو له آریایي پیر وروسته په بیلا بیلو دورو کې د وردگو او د هغه ولایت اړونده سیمې په یوه یا بل ډول را یادې شوي او د هیواد په ټولیز تاریخ کې یې ونډه څرگنده شوې ده»، (۱۵).

د وردگ د کلمې د تاریخ په اړه بناغلي ارواښاد احمد علی کهزاد په «تاریخ افغانستان» کې لیکلي چې:

ویشناسپ وروسته له دې څخه چې سل آسونه، زر غویان او لس زره میړې یې قربانې کړي، نو یې وغوښتل ترڅو دومره ځواک ورکړل شي چې د نورو کارونو ترڅنګ د (وردگ) قومونه د حیواناتو له عبادت څخه خلاص کړي، (۱۶).

د وردیکا او برسا یا وردگ بریڅي په ویدونو کې هم راغلي دي. د ویدونو زمانه د حضرت عیسی د زوکړې څخه دوه زره یا دوه نیم زره کاله پخوا ده او دا به غالباً په تاریخي اسنادو کې د ویردوک یا وردگ تر ټولو لرغونی یادونه وي. د اوستا په پاڼو کې د آریانا ویجه د شپاړس سیمو یادونه شوې ده، چې په هغوی کې اوومه د ویردک یا وردگ په نامه یادېږي، (۱۷).

له پورتنیو څرگندونو څخه ښکاري چې په اویستا کې د وردهکا کلمه په بشپړه توګه او کټ مټ همغه د (وردک) له کلمې سره سمون خوري او اوسني وردک همغه د وردهکا قومونه دي، چې په اویستا کې یې یادونه راغلی ده.

د یونان نامتو تاریخپوه بطليموس او نورو تاریخپوهانو د سکندر د استحکاماتو د یادولو په ترڅ کې له اورتسپانا یا کابورا چې اوسنی کابل دی، یادونه کړې ده او د هغه اوسیدونکي یې د کابل تی Kabolitea په نامه یاد کړي او د کابل څو نژدې او ترڅنګ (مجاورې) سیمې لکه ارغنده یا ارگردا Argurada، لوګر یا لوکرنا Locarana او وردگ یا بگردا Bagarada په نومونو یادې کړې دي.

کلاوس بطليموس په دوهمه میلادي پېړۍ کې د پارو پامیزاد parapamisade هندوکش په شاوخوا کې د اورتیکانه ortikana په نامه یو ځای راوړی چې د اوسني وردگ له کلمې سره لفظي ډیر نژدیوالی لري او هم زیاتوي چې د کابل او د سرچېني نه څیرمه سیمه کې د بگردا Bagarada ښار دی، چې د وردک war dak له نامه او موقعیت څخه لیرې نه دی. BARDAGA ، BaGRADA امکان لري چې د یونانیانو Bagarda وي چې د زند اوستا له vaekeneta سره یو دي.

په اوومه عیسوی پېړۍ کې چېني زایر هیون څانګ په خپله سفر نامه کې لیکلي دي چې په هغې کې یې داسې راوړی دي:

کله چې نوموړی زایر په ۶۴۴ میلادي کال له هند څخه د چین د سفر په لار کې کابل ته رارسېږي، له کاپیسا څخه ۱۵ ورځې د جنوب خواته سفر کوي او verana یا اوسنی بنو ته رسېږي. بیا شمال لويديځ خواته ځي او له هغه ځایه ۵۰۰ لی (۱۰۰ میله) د شمال خواته ځي او د ورګي ستانه vargi sthane سیمې ته رسېږي چې کېدای شي دغه نوم په اصل کې verdergi sthane وي. چې محشي یې هم د وردگو سیمه بولي چې د غزني شمال خواته څلویښت میله لیرې واقع ده. د پورتنۍ لیکنې په یوه برخه کې د بطليموس له قوله د اورتیکانه نوم راغلی او هغه د وردگ سره نژدې ښودل شوی دی. خو

د هیواد پیاوړی لیکوال بناغلی سرخپرونکی رازقی نړیوال له دغه قول سره موافق نه دی او د خپل اثر (د هیواد لرغوني بناوونه او د تاریخ پانې) د دوهم ټوک په ۲۴۰ مخ کې لیکې چې اورتیکانه یا اورتا کانه د اریانه (هرات) د یوې لرغونې استحکامې کلا نوم دی چې اوس د قلعه اختیارالدین په نامه شهرت لري او په تاریخي اسنادو کې یې له دې په بل کوم ځای کې داسې محل نه دی معرفي شوی او په دې باره کې د صبا د مجلې په یوه ګڼه کې مفصل معلومات وړاندې شوې دي، (۱۸).

همدا راز د معتبرو منابعو او اخځلیکونو په حواله د یما پاچا د کهاله د پاچاهانو (د بخدي یا آریانا) د شهنشاهي ایالتونو (۱۹) له ډلې څخه په اویستا کې شپاړس ایالتونه راغلي دي، چې یو یې هم ویکره ته، وای کرته، ویکترا Vaekereta ده، چې غالب ګمان دا دی چې د بطليموس باګردا به عبارت له ویکرتا څخه وي او اوسنۍ نوم یې وردگ دی، چې د کابل سیند سره یې د اتصال کړۍ بشپړه کړې ده، (۲۰).

د هیواد لوی مورخ علی احمد کهزاد په خپل اثر (آریانا) کې د انگریزی پوه کنگهم د اثر (جغرافیایي قدیم هند) د لومړي جلد د ۳۸ مخ پر استناد راوړی چې ډیره شونې ده چې ویکرتا هغه نوم وي چې د کابل حوزې ته د دغه آریایي ټبر نوتو ته اشاره کوی، (۲۱). یعنی د وردگ ټبر ته.

په ویدي او تر هغه وروسته اوستایي متنونو کې د ویکرتنه او کوبها تر ټولو نامتو سیمو څخه یوه نېسرازه سیمه یورګیتا یا اوسنۍ وردگ او د هغه اړوندې سیمې ګنیل شوې دي (استاد رسول باوري دا قول د پښتنو د نوی او پخوانۍ تاریخ چې عبدالرزاق پالوال لیکلی او په کال ۱۹۹۴ کې خپور شوی د ۳۸۸ مخ په حواله راوړی دی)، (۲۲). د هخامنشیانو په وخت کې دا سیمه د ستاکیدیا په نوم یادیده چې د څلورو نورو سیمو سره یې کلني مالیات ۱۷۵ تالانه ته رسیدل (استاد باوري دا قول د افغانستان لنډ تاریخ چې علامه عبدالحی حبیبی لیکلی او په ۱۳۴۶ کال کې په دولتي مطبعه کابل کې خپور شوی، د دوهم ټوک د ۲۸ مخ په حواله راوړي دي) (۲۳). د آلماني څېړونکی

بوخاربریتس په وینا یوناني مورخینو هم د ستاکیدیا په نوم د یونان باختری یو ایالت یاد کړی دی، چې د وردگو سیمه یې تر ټولو نامتو سیمه بلل کېده (دا قول استاد باوري د پوهاند مجاور احمد زیار د پښتانه وروڼه ملیتونه اثر چې په کال ۱۳۶۶ د کابل په دولتي مطبعه کې چاپ او خپور شوی دی د ۵۴ مخ په استناد راوړی دی)، (۲۴).

په کوشاني پیر کې د وردگو اړوندې سیمې د نړیوالو لارو په مسیر کې د سترو کاروانونو د تم ځایونو له پاره د امن او ډاډمن چاپیریال ځای وو چې د اوسیدلو مناسب ځای یې درلود، چې د سترو سوداگریزه کاروانونو تر ټولو نامتو ځای د کوټه اشرو په نوم تم ځای و. چې د افغانستان د تاریخ په اسلامي پیر کې یې پوره نوم درلود او د ورینمو د لارې سهيلي کرښه یې د هند له پوتالی پوترا څخه د بلخ له ستر مرکز سره نښلوله.

په اسلامي پیر کې هم د وردگو د تیر او سیمې په اړه بیلابیلو مؤرخینو، جغرافیه پوهانو او سیلانیانو له خوا زیاتې یادونې شوې دي. د بیلگې په توګه یو شمیر لیکوالو د جګړه ایزو پېښو په اړه د دې سیمې یادونه کړې ده، لکه په ۴۴۳ هجری کال کې د وردگو په خماری دره کې د سلطان محمود د ځواکونو په لاس د الف ارسلان ماتې خوړل یادولی شو. یو شمیر نورو بیا د دې سیمې د نامتو مبارزینو په اړه د دې سیمې یادونه کړې ده. لکه غازی محمد جان خان وردگ چې د هیواد په تاریخ کې ستر ویاړ ور په برخه دی او داسې نور، (۲۵).

بناغلی غبار په (جغرافیایي تاریخي افغانستان) نومې کتاب کې وردگ د ګندهارا د لرغونې ولایت یوه برخه بللې او ویلی یې دي چې: ګندهارا په پېښور، اټک، یوسفزی، هشتنگر، سوات، باجوړ، بونیر، دیره ننگنهارا، لمپاکا (لغمانات)، کنړونه، اسمار، کابل، لوګر، وردگ او کاپیسا باندې ویشل شوی دی، (۲۶).

وردگ د هغه ولایت نوم دی چې په ۱۳۴۳ کال کې د خلکو د اداري او ټولنیزو ستونزو هواري له کبله له امله د هیواد په اداري چوکاټ کې د نورو اداري واحدونو سره یو ځای رامینځ ته شو.

وردگ په لغمان ولایت پورې اړوند د یوه کلی نوم دی، چې د تیگریو شمال لویدیځ لور ته د ۵,۳ کپلو مترو په واټن کې د ختیځ طول البلد په ۷۰ درجو ۱۰ دقیقو او ۴۰ ثانیو او د شمالي عرض البلد په ۳۴ درجو ۴۰ دقیقو او ۱۵ ثانیو کې موقعیت لري، (۲۷).

نو ځکه ویلی شو چې د وردگ کلیمه د دې سیمې او قوم لپاره د هغې د اطلاق ډیره اوږده پخوانۍ سابقه لري چې د حضرت مسیح له میلاد څخه ۲۵۰۰ کاله مخکې اټکل کیږي.

تر دې دمه مو ټول هغه څه تر نظر تیر کړل چې په انساني ټولنه کې یې د وردگو ځای را په گوته کړ او هم مو ولوستل چې وردگ څه نوی نوم او کومه کلیمه نه ده بلکې ډیره اوږده پخوانۍ سابقه لري. د خپلې څیړنې په دې برخه کې به تاسو په دې هکله معلومات ولولی چې د تاریخي کره اسنادو په رڼا کې وردگ د یوه ستر، ځواکمن، میړني او غیرتي ولس په توګه را پیژني.

د وردگو ستر

او میړنی ټبر

لکه چې مخکې مو یادونه وکړه، وردگ د پښتنو د یوه ستر ټبر نوم دی چې د نسب له پلوه د کرپاني یا کرلاني د زوی (کودي) باندې ورګډیږي. (۲۸)

که څه هم چې د څیړنې په لومړۍ سر کې مو یادونه کړې ده چې پښتانه په پنځو سترو ډلو ویشل کیږي خو بی ځایه به نه وي چې د پښتنو د تاریخ د مؤلف قول هم دلته راوړو. د (پښتنو تاریخ) لیکوال ارواښاد قاضي عطا الله خان د پښتنو قبیلې په دوو غټو برخو ویشلې دي:

لومړی د مغربي افغانستان پښتانه او دوهم د مشرقي افغانستان پښتانه.

وروسته بیا د مغربي افغانستان د پښتنو سترې قبیلې داسې راپیژني:

1- ابدالي

2- غلجې

3- ترين

4- برپسي

5- کاکړ

6- ناصر

7- وردگ

8- پاونده، (۲۹).

يعنې دا چې مرحوم قاضي عطاالله خان هم وردگ د پښتنو د يوه ستر وگړنيز ټبر، يوې سترې پښې او يا يوې سترې خانگې په توگه ياد کړي دي.

وردگ د کرلاني د زوی کودي د دوهمې ميرمنې له اولادونو څخه يو زوی گڼل شوی دی او په اصل کې کرلاني پښتانه دي.

له دې کبله چې د وردگو د قوم په هکله يو روايت دا دی چې وردگ يې د مير سيد احمد گيسو دراز يا څڼور سيد ته منسوب کړي دي او نوموړی قول په څو بيلابيلو آثارو کې ذکر شوی دی.

لومړۍ به د دې روايت په هکله څو شيبې تم شو او وروسته به د هغې د ناسم والی په هکله وغږېږو:

تواريخ خورشيد جهان داسې راوړي دي: يو سيد چې مير سيد محمد گيسو دراز نومیده او د سيد الرجال محمد بن اسمعيل اعرج چې د امام صادق خلف و، د سليمان غره ته راغی. له دې کبله چې صاحب د حالات او مقالات و، نو د شيراني، کاکړو او کرپاني خلکو ده ته مراجعه وکړه او د ده ولايت ته يې کلکه عقیده لرله. کله چې د مغلو د لښکرو په وړاندې نوموړي ته د دغه دريو قومونو د التجا په سبب، نوموړي دعا وکړه، نو هغه د مغلو د لښکرو بلا دفع او رفع شوه او دغه قومونه له هغې څخه په امان کې پاتې

شول. له دې پېښې څخه وروسته د دغه درې واړو قومونو سرداران نوموړي سید ته راغلل او خپلې لوبې یې ده ته د نکاح له پاره وړاندې کړې او هغه هم وړاندې شوې میرمنې ځانته په نکاح کړې. د نوموړو بنځو څخه په ترتیب سره د شیراني د سردار له لور څخه ستوریاني، د کاکړو د سردار له لور څخه مشوایي او د کرلانیو د سردار له لور څخه وردګ او هېښې دنیا ته راغلل. وروسته بیا نوموړی سید بیرته د هندوستان په لور وخوځید او میرمنې یې د خپلو پلارونو په کورونو کې پاتې شوې چې اولادونه یې همدلته لوی شول او د دوی نسل همدلته وده وموندله او زیات شول، (۳۰).

د هیواد پیاوړی لیکوال او څېړونکی ښاغلي استاد حبیب الله رفیع دغه روایت یو فولکلوري روایت بولی او هغه له تاریخي واقعیت څخه لرې ګڼی.

تاریخ مرصع په دې هکله لیکي (زده کړه چې په زمانه د شیراني د حیات یو درویش صاحب د ولایت وه، چه نوم یې سید محمد وه او سلسله یې د نسب دا رنگ پیوسته ده: سید محمد د سید غور، سید غور د سید عمر، سید عمر د سید قاین، سید قاین د سید رجال، سید رجال د سید اسماعیل، سید اسماعیل د سید امام محمد باقر، سید امام محمد باقر د سید امام جعفر صادق، امام جعفر صادق د امام زین العابدین، امام زین العابدین د امام حسین، امام حسین د امیر المومنین حضرت علی کرم الله وجهه)، (۳۱).

د مخزن افغاني په هغو دوه قلمي نسخو کې چې د افغانستان د علومو اکاډمۍ د خطي نسخو په برخه کې په ۳۱۴ او ۱۹۶ شمیره باندې خوندي دي، وردګ یې په سیدانو باندې ور ګډه کړې دي، (۳۲) (۳۳).

هغه دلایل چې د پورتنی روایت ضعف څرګندوي او په (حیات افغاني، د پښتنو قبیلو شجرې او مېنې او نورو ماخذونو هم راوړې دي په لاندې ډول وړاندې کېږي:

علامه پوهاند عبدالشکور رشاد د حیات افغاني چې ژباړونکی یې محقق فرهاد ظریفی او محقق عبداللطیف یاد طالبی دي او د نوموړی په سريزه، تحشیه او تعلیقاتو د دانش

خپرنډويه ټولنې له خوا يې دويم چاپ په ۱۳۸۶ کال کې تر سره شوی دی، د ۴۳۷ پاڼې په لمن ليک کې د پورتنې روايت د تيروتنې په اړه ليکي:

په تاريخ مرصع (۵۲۲ مخ) کې راغلي دي: هرگاه چې لښکر د امير تيمور نژدې و کوه سليمان ته راغی حضرت خواجه يحيی کبير بختياري (۸۳۴ هجري قمري مړ) له خپلو توابعو او لواحقو سره په خوا د غره کې و، مريدانو عرض وکړ چې يا شيخ امير تيمور نژدې راغی مبادا چې کنبيوزو، حضرت خواجه شه خاورې واخيستی درې ځله يې قل هو الله ولوسته او په لور يې د لښکر ورځولې په فرمان د حق تعالی په منح د لښکر او د دوی حجاب پيدا شو، وړه مغل گویا رانده شول آواز يې د سپړيو واړويده اما هيڅ يې نه ليدل. لښکر په تعجب شه او دا حقيقت يې په عرض د امير تيمور ورساوه ويې وې (وويل) شايد په دا غره کې اوليا الله شته. زر له دې ځايه وچارووزی لږ څه پستنه وچاروتل سترگې د مغلو بينا شوې. امير تيمور وفرمايل چه له چا تحقيق وکړی. چه دا ځای مسکن د کوم بزړگ دی. دغه مطلب افضل خان خټک (۱۰۷۵ هجري قمري زوکړه) له مخزن افغاني څخه ترجمه کړی دی، خو له ډپټي حیات خان څخه د دعا کوونکی نوم بدل شوی دی، (۳۴). يعنې دا چې ډپټي حیات خان د خواجه يحيی کبير بختياري په ځای د سيد گيس محمد گيسو دراز نوم راوړی دی. چې د ارواښاد علامه رشاد دا قول د دغې موضوع رد په روښانه توگه راپه گوته کوي.

همدا راز مرحوم علامه رشاد ليکي: د ډپټي حیات خان دا خبره سمه نه ده. په روزنامهچه غزوات هندوستان کې چې تيمور د لښکر کشيو لپاره وقف شوې ده ليکلي دي «روز نوزدهم ماه عساكر تيمور به قلعه نغر رسيدند از آنجا بر کلانيان (کسرانيان) تاختند برخی از تيغ گذرانیده شدند فرزندان ایشان را برده و اسير گرفت. هشتم ماه بر لب آب سند سايه افگند» نغر د اوسنی خوست په شاوخوا کې واقع و، په دغه روزنامهچه کې د آريوب، شلوزان، بنو د نيولو او د هغو ځايونو د خلکو د وژلو او چور چپاو پيښې هم راغلي دي. د رشاد بابا له دې قول څخه له ورايه دا څرگنديږي چې د تيمور د لښکرو له شر څخه نه

یواځې دا چې کرلانیان خوندي پاتې شوي نه دي، بلکې ډیر شمیر یې ورڅخه وژلي او اسیران کړي دي. نو ځکه د ډیټی حیات خان پورتنی قول چې د سید محمد گیسو دراز د دعا له امله د کرلانیو په گډون ځینې نور قومونه هم ژغورل شوي دي، ناسم روایت دی. د ضعف ځینې نور دلایل یې چې د حیات افغاني، د پښتنو مینې او شجرې او ځینې نورو ماخذونو په یو شان راوړي دي په لاندې ډول وړاندې کيږي:

لومړی: په مخزن افغاني کې چې لیکل شوي چې گواکي د شیراني د ژوند په وخت کې سید محمد گیسو دراز د سلیمان غره ته راغلی و، دغه روایت ضعیف ښکاري ځکه چې وروسته په خپله د مخزن افغاني مؤلف لیکلي دي چې شیراني د سرپن ابن قیس عبدالرشید لمسی و او قیس عبدالرشید یې د جناب خاتم المرسلین محمد (ص) هم عصره ښودلی او سید محمد گیسو دراز له ۸۰۰ هجري لمريز کال نه وروسته هندوستان ته ولاړ، نو څرنگه دا امکان لري چې د سرپن لمسی شیراني چې د قیس عبدالرشید له څلورم پښت نه و، تر اتمې هجري پيړۍ پورې دې ژوندی وي.

په تاریخ فرشته کې لولو چې په ۸۱۰ هجري کال د سلطان فیروز شاه بهمني د واکمنۍ په وخت کې سید محمد گیسو دراز د ډهلي څخه دکن ته لاړ او په حسن آباد کې یې گلبرگه ته نږدې خانقاه جوړه او دیره و چې تر اوسه هم هلته د ده مقبره د خاصو او عامو زیارتگاه ده.

احمد شاه بهمني چې په ۸۲۵ هجري کال کې د دکن په تخت کیناست او د سید محمد گیسو دراز د مرگ کال هم ۸۲۵ هجري قمري دی (رشاد) نو هغه د سید محمد گیسو دراز خاص مرید او معتقد و، چې ډیر کلي او قصبې یې د هغه د خانقا لپاره وقف کړل او تر اوسه هم د سید محمد گیسو دراز اولاده په دکن کې شته، خو نه په هغه زیات شمیر چې د افغانستان خلک یې د ده اولاده بولي.

دویم: د سید محمد گیسو دراز د نسب شجره چې د مخزن افغاني مؤلف راوړې ده او په هغې کې د ده یوولسم پښت د حضرت امام حسین سره گډوي. د دغه مؤلفینو په نظر

د ۸۰۰ کلونو په پرتله یوولس پښته لږ دي. ځکه چې د حضرت محمد (ص) نه وروسته د منځني حساب له مخې په یوه پېړۍ کې باید لږ تر لږه درې پښته تیر شوي وي. دریم: د مخزن افغاني نه پرته د دغه روایت له لپاره بل کوم ثبوت تر لاسه نشو او دا هم اټکل کیدای شي که دغه قومونه واقعاً د سید محمد گیسو دراز له اولادې څخه وای، نو کله چې په ۹۰۱ هجری کال کې بابر پاچا افغانستان ته راغی، نو په دغه وخت کې څنگه کیدای شول چې د وردگو او گنډاپوریانو شمیر دې دومره حد ته رسیدلی وي. په داسې حال کې چې د سید محمد گیسو دراز او بابر پاچا تر منځ یواځې سل کاله وخت تیر شوی دی، نو دا څنگه منلی شو چې په یوه سلیزه کې دې له یوه تن څخه دومره اولاده منځ ته راشي څومره چې په دغه وخت کې گنډاپوریان، وردگ، مشوانې او هني وو.

له دې نه پرته د بنو د تاریخ له څیړنو څخه چې د دغه کتاب په دریمه برخه کې راغلي دي څرگندیږي چې د شیخ محمد روحاني د ژوند په وخت کې د بنو څیو بناخ نژدی ۷۵۰ هجری کې د بنو سیمه له منگلو نه ونيوله او دا د هني هغه بناخ دی، چې خپل ځانونه د سید محمد گیسو دراز له اولادې څخه شمېري. په داسې حال کې چې سید محمد گیسو دراز په بنو کې د دغې قبیلې له میشته کیدونه سل کاله وروسته منځ ته راغلي دي، نو دا هیڅ کله امکان نه لري چې اولادونه د خپل نیکه له پیدایښت نه وړاندې په فتوحاتو پیل کړي وي.

یو بل داسې عجیب روایت هم شته چې د هغه له مخې وردگ د خپل نسب په اړه وایي چې زموږ اوسنی مقبوضه سیمه د سلطان محمود غزنوي له خوا د آبادۍ لپاره موږ ته راکړل شوې وه. حال دا چې د سلطان محمود غزنوي دوره د سید محمد گیسو دراز له پیدایښت نه نژدې څلور سوه کاله قدامت لري. سلطان محمود غزنوي د اوویشتم کالو په عمر په ۹۹۸ کال میلادي کې (۳۵) (چې له ۳۷۷ هجری لمریز یا ۴۱۹ هجری سپوږمیز کال سره برابر دی) پاچاهي ته ورسید. که د دوی دغه روایت سم وي، نو باید

دې ټکي ته پاملرنه وشي چې څنگه کيدای شي چې د سيد محمد گيسو دراز له پيداينست څخه څلور سوه کاله وړاندې د ده اولاده ملک آباد کړي.

ياد شوو دلایلو ته تر پاملرنې وروسته د ځينو ثقه پښتنو دغه قول بې ځايه نه ښکاري چې وايي (په افغانستان کې چې کومو خلکو ته د خپل نسب په اړه معلومات نه وي. نو هغوی ځانونه د سيد محمد گيسو دراز اولاده بولي) او هغه فقره چې په مخزن افغاني کې ليکل شوې ده چې د سلطان بهلول لودي او نورو د واکمنۍ په دوره کې د دې قومونو د نسب ذکر راغلی دی، نو دا خبره هم سمه نه ده، ځکه چې سلطان بهلول لودي او سيد محمد گيسو دراز هم عصره يا يو بل ته په نږدې وختونو کې تير شوي دي. په ۸۵۵ هجري کال سلطان بهلول لودي د ډيلي په تخت کښيناست او سيد محمد گيسو دراز تر ۸۲۵ هجري کال پورې په دکن کې ژوند کاوه، نو په دغو دیرشو کلونو کې د سيد محمد گيسو دراز اولاده دومره ډيريدای نشي څومره چې د دغو څلورو ښاخونو خلک په هغه وخت کې وو او نه په دومره لږه موده کې د دې امکان موجود و، چې د ده اولاده په دې ډول سره يو ځای شي او دومره زیاته شي.

د وردگ د نامه د تسميې د وجې په اړه هم ځينې نومونې او تسميې راغلي دي چې يوه يې هم تواريخ خورشيد جهان راوړی او هغه داسې ده چې کله چې د وردگ بابا په پلار باندې د زوی د پيدا کيدو زيری وشو، نو د هغه مخې ته بته گړځيده څرنگه چې بټې ته په دري ژبه کې وردک وايي نو نوم يې ورباندې وردک کيښود، (۳۶).

د دې تر څنگ د وردگ د نامه په هکله ما د سپين ږيرو څخه دا هم اوريدلي چې کله وردگ بابا نړۍ ته سترگی پرانيستې، نو پلار يې په وظيفه(عبادت) يا ویرد باندې ناست وو او ذکر يې کاوه چې ناڅاپه د زوی د پيدا کيدو زيری ورباندې وشو، نو نوموړی يې هم نوم(ویرد- ډک) يعنی له ویرد يا ذکر څخه ډک ورباندې کيښود.

خو په هر صورت د لغتونو او نومونو د رينسو پيژندنه په اروپايي ژبو کې Etymology بولي، د دغو رينسو پيژندنه کله کله پر علمي اصولو بنا نه وي او د لفظي ورته والي له

منځې له حقیقت څخه لرې توجیه کيږي. دغسې عامیانه توجیحات او بې اساسه ریښې پیدا کول په انگریزی ژبه folk etymology بلله کيږي. په دغه عامیانه تیمولوژی یا فولک تیمولوژی کې ځینې توجیحات خندوونکي وي چې کولی شو د دغو توجیحاتو له ډلې څخه د کرلانی د نوم ارتباط له کرایې سره او یا هم د وردگ د نوم ارتباط له بڼې سره او داسې نور موارد په ګوته کړو.

نو د خپل بحث د پایلې په توګه ویلی شو چې په سیدانو باندې د وردگو ورګډول د تاریخي اسنادو پر بنسټ له حقیقته لرې او له یو فولکلوریک روایت څخه پرته بل څه نه دي. بلکې وردگ د کرلانی پښتنو یوه ستره پښه ده چې اوس مهال په لس ګونو ښاخونه او پښې لري.

د وردگو لرغوني او اوسني

استوګنځایونه

د وردگو د قبیلې د اوسیدلو اصلي ټاټوبي د سلیمان د غره لړۍ بلل شوي ده، چې له هغې څخه د کرلانی ټوله قبيله خوره وړه شوې ده او په اوسني سیمه کې میشت شوي دي. د وزیرو قوم وايي چې وردگ او وزیر وروڼه دي او د وردگ بابا اصلي ټاټوبي وزیرستان دی. د وزیرستان او بغر د غره تر منځ د وردگ بابا په نامه یو زیارت هم شته. په کومه پراخه سیمه کې چې دغه قوم استوګنه لري هغه هم د وردگ په نوم یادېږي، چې د ډیرو غرونو له کبله یې د دغه لوی قوم استوګن ځای نسبتاً کوچنی کړی او وګړي یې بې جايداده کړي دي.

د غربي مستشرقینو له ډلې څخه چې د پښتنو د قومونو او سیمو په هکله یې پراخې څیړنې کړي او لومړی غربي مؤلف دی چې د پښتنو د اصل او نسب په هکله یې دودیز روایات

په کلکه رد کړي دي يو هم منستوارت الفښتن دی. د نوموړي مشهور کتاب «د کابل سلطنت بیان» دی چې په ۱۸۱۴ کال کې لیکل شوی دی، (۳۷).

نوموړی د وردگو په هکله په خپل اثر د کابل سلطنت په دویم ټوک کې چې د بناغلي پوهنوال ډاکتر محمد حسن کاکړ له خوا ژباړل شوی او د افغانستان د علومو اکاډمۍ د پښتو څېړنو د بین المللي مرکز له خوا په ۱۳۶۱ هجري لمريز کال کې خپور شوی دی، د وردگو د سیمې او د هغوی د خصوصیاتو په هکله داسې راوړي دي:

«د وردگو په باب به یوازې څو خبرې بس وي ما رومي لیکلي وو چې د وردگو لویدیځ ته د پاراپامیزاد غرونه او په دريو نورو خواو کې یې غلزي پراته دي. د دوی سیمه د پارامیزاد او نورو غرونو تر منځ چې هغه غرونه لوگر له خروار نه بیلوی، د یوه اوږده گوگ په توګه پرته ده. د پاراپامیزاد ځینې ژورې ناوې هم په وردگو پورې اړه لري. هغه سیند چې په غلظه په غزني نومول شوی د دوی د ځمکو په جنوب کې بهیري او د هغو د ټولې ساحې په منځ کې جاري دی. ټول وردگان کرونه ګر دي. دوی آرام او با وقار او پوره ایل خلک دي. حکومت ته مالیات ورکوي او د اردو لپاره یوه غټه ونډه برابروي. له خپلو ګاونډیو سره په جنګ کې نه دي او د دوی دعوی یا د دوی خپل ملایان یا په لوگر کې د حکومت قاضی فیصله کوي»، (۳۸).

وردگ برسیره پر دې چې د وردگو په اوسنۍ سیمه کې میشت دي، د هیواد نورو ولایتونو ته یې هم د بیلابیلو لاملونو له کبله مهاجرتونه ترسره کړي دي، چې کولی شو دغه کسان په څو ډلو ویشو:

لومړۍ هغه ډله وردگ دي چې په پخوا وختونو کې د ناقلینو په توګه د افغانستان نورو سیمو ته لیږل شوي دي او په ځانګړې توګه د بلخ، شبرغان، کندز، بغلان، هلمند، سمنګانو، غور، کنړ، هرات، غزني او نورو سیمو کې میشت شوي دي.

دوهمه ډله هغه وردگ دي چې د بې کورۍ، بې جايدادۍ، ناچارۍ او نورو عواملو له امله د هیواد پلازمینې کابل ته راغلي او یا هم د هیواد په نورو سیمو کې یې استوګنه غوره

کړي ده. دریمه ډله هغه کسان دي، چې د ثور له کودتا څخه وروسته یې د جنگ جگړو او یا هم کورنیو لاملونو له کبله پرډیو ملکونو ته کاپوال شوي دي. چې د ایران په پلازمینه تهران، د قزوین ښار او د دغه هیواد نور ښارونه د یادولو وړ دي. همدا راز د پاکستان په پېښور، کویته او نورو ښارونو او د کاپوالو په پناه غالو کې زموږ د هیوادوالو پاتې کورنۍ زموږ د ادعا پخلی کوي.

د هیواد په دننه کې د بلخ ولایت په سالار تپه او تیمورک کې، د کندز ولایت د امام صاحب په ولسوالۍ کې په زرگونو وردگ اوسېږي.

د اله سای اوسیدونکي چې اوسمهال د کاپیسا په ولایت پورې اړه لري، وردگ دي، خو د وخت په تیریدو سره یې ژبه پشه یې شوې ده. د بامیانو د غنډک د درې اوسیدونکي هم وردگ دي، چې اوس مهال په فارسی ژبه خبرې کوي. د میمنې ولایت په پښتون کوټ کې هم یو شمیر وردگ کورنۍ میشتې دي. د کونړ ولایت په بریکوټ کې د ارناوې او چترال ترمنځ د وردگو لوی ولس میشت دی. همدا راز د خوست په اسماعیل خیلو کې د حیدر خیلو په نامه د وردگو یو ټبر استوګنه لري، (۳۹).

د لغمان په ولایت کې هم لکه څرنګه چې مخکې مو ګوته و نیوه، یو کلی د وردگو په نامه شته دی.

همدا راز د غور ولایت په مرکز کې هم د وردگو یو ستر کلی شته دی، چې تر اوسه پورې یې خپله ژبه او ګړدود په کلکه ساتلې او خپله مورنۍ ژبه یې له لاسه نه ده ورکړې. په همدې توګه اوس مهال د غزني په ښار او شاوخوا سیمو کې د وردگو زرګونه کورنۍ ژوند کوي چې زیاتره یې د وردگو له جغتو په ولسوالۍ سره تړاو لري او د غزني ښار په مرکزي، خشکو، د مهاجرینو په ښارګوټي او مختلفو سیمو کې یې کورونه آباد کړي دي. د دې خلکو ځینې په حکومتي، کورنیو او نړیوالو موسسو کې کار کوي خو په غزني کې د هستوګنو وردگو زیاتره برخه په سوداګریزو، تخنیکي او کورجوړولو په چارو بوخته ده.

د کابل ښار د احمد شاه بابا په مینه کې اوسمهال کې د وردگو نژدې ۷۰ کورونه هستوگنه لري، چې ډیر ښه خپلمنځي یوالی لري او همغه د وردگو د کلي کور دودونه او عنعنات یې په کلکه ساتلي دي. په اوسمهال کې ستر قومی مشر الحاج ملا مامورجان حلیمي دی، چې د وردگو ولایت د سید آباد ولسوالۍ د حسن بیک د کلي اوسیدونکی دی.

همدارنگه د کابل ښار د سلام په غونډۍ، کارته سخی، خوشحال خان مینه، قرغه، دارالامان، میرویس میدان یا کوټه سنگی، کمپنۍ، نیازبیک او نورو سیمو کې هم گڼ شمیر وردگ اوسېږي. همدارنگه هغه وردگ چې اوس مهال یې کورونه په کابل کې دي او په پلازمینه کې اوسېږي شمیر یې تر ۱۵۰۰۰ کورنیو اوښتی او د افرادو شمیر یې له څلوېښت څخه تر پنځوس زرو پورې اټکل کیدای شي، چې د زیاترو کورنیو مشران په دولتي دوايرو، کورنیو او نړیوالو موسسو کې دندې تر سره کوي او اولادونه یې د کابل په تعلیمي موسسو کې په زده کړو بوخت دي، چې د کابل د ښار په یاد شوو سیمو کې استوگنه لري.

په همدې توگه د اوسني پنجشیر د رخې په ولسوالۍ کې د جمال وردگ په نامه یوه دره موقعیت لري چې په غالب گمان یې اوسیدونکی وردگ دي او په دې اړه نورو معلوماتو او څیړنو ته اړتیا لیدل کېږي.

د پاکستان په لاهور کې د وردگ سټیشن پمپ په نامه باندې یو لوی د تیلو پمپ شته دی او داسې انگیرل کېږي چې هلته هم د وردگو یو شمیر خلک استوگن وي، خو هغوی خپله ژبه هیڅه کپړې او اوسمهال په سیمه ییزو ژبو خبرې کوي. همدارنگه دغه خلک په پېښور کې د لاهور هارډویر په نامه یوه نمایندگي لري. په همدې توگه په باجوړ کې هم وردگ استوگنه لري. هلته د مایار وردگ په نامه د موټرونو د یوې داسې اتحادیې لوحه هم شته ده چې د موټرو شمیره یې ۴۰۰ او د کسبگرو شمیره یې زرگونو ته رسېږي، (۴۰).

یو شمیر وردگ د کونړ، هرات، هلمند (د سنگین ولسوالۍ)، زابل، او بغلان په ولایتونو کې هم استوګنه لري. هغه وردگ چې په کونړ کې اوسېږي، د استوګنې ځایونه یې لوی ګروینگال، ګانشال او جندول دي. د ګانشالیانو مشران وایي چې د دوی اصلي ټاټوبی د وردگو سیمه ده او په خټه مایار دي. نژدې ۱۷۰ کاله تر مخه یو شمیر وردگ د دیر سیمې ته راغلل چې ځینې یې د دیر په سیمه کې پاتې شول او یو شمیر یې د جندول ګانشال ته راغلل. د ګانشال څخه د وردگو ځینې کورونه ۱۴۰ کاله پخوا د اسمار د خاني په دوره کې دانګام ته راغلل. له راتګ نه وروسته دوی د خان او سالارزو د ولسي ځمکو بزګران شول او بزګري یې کوله. د وخت په تیریدو سره دوی په ګوریګا کې شاپې ځمکې آبادې کړې او ځینې ځمکې یې په نغدو پیسو واخیستې چې اوس هلته یو شمیر یې وردگ د خپلو ځمکو او ځینې یې هم د سالارزو د ځمکو بزګري کوي. یو شمیر وردگ ادعا کوي چې د دوی پلرونه د امیر عبدالرحمن خان د پاچاهۍ په لومړي کال د وردگو له سیمې څخه دلته راغلل او د دوی پلرونه په خټه مایار دي. د راتګ نه وروسته د اسمار خان دوی ته په ګوریګا کې ځمکې ورکړې او دوی د ګانشالیانو سره یو ځای استوګن شول. دوی د خپلو ځمکو د بزګرۍ چارې پخپله ترسره کوي. په دوی کې مالداري بینې لږ ده او د سالارزو او ماموندو سره بینې خلط شوي دي.

بناغلی ډاکټر یاد طالبی د پښتنو ټولنیز- اقتصادي جوړښت د ۲۲۷-۲۲۸ مخونو په قول لیکي چې د دوی ژبې د لهجې په ګډون د ژوند ټول اړخونه د سالارزو او ماموندو تر اغیزې لاندې راغلي دي، (۴۱).

همدا راز د وردگو قبیلې هغه شمیر چې په هرات کې استوګنه لري، ځانته یوه محله لری چې د وردګانو محله یې بولي او د انجیل د ولسوالۍ په اداري واحد پورې اړه لری. یو شمیر وردگ د هلمند ولایت د نادعلی، مرجه او ناوه بارکزیی په ولسوالیو کې هم میشت دي. د وردگو ځینې کورنۍ د تخار ولایت د خواجه غار په ولسوالۍ کې هم اوسېږي، (۴۲).

د وردگو د قبیلې یو زیات شمیر کورنۍ د راولپنډۍ د ضلعې په چچ او نټو کې هم اوسېږي.

په عمومي ډول په وردگو کې د معیار یا مایار، نوري او میرخیل قومونه تر نورو څخه مشهور دي.

وردگ د هیواد په دننه کې برسیره د پښتونستان په ډیر او د پاکستان په پنجاب او بلوچستان ایالتونو کې هم په لوی شمیر هستوګن دي. دوی خپل هويت پیژني او دا هم ورته معلومه ده چې د وردگو په کومه پښه پورې تړاو لري. په ډیر او بلوچستان کې خو استوګن وردگ د هماغو ځایونو د لهجو سره سمه پښتو وايي، خو په پنجاب کې یې بیا د سیمه ییزو اغیزو له کبله پښتو ژبه هیره کړې ده او په سیمه ییزه ژبه خبرې کوي. وردگ د پاکستان په سیاسي او ټولینز ډګر کې لوی لوی شخصیتونه وړاندې کړي دي چې د بیلګې په توګه جنرال وحید وردگ یادولی شو چې د پاکستان په اردو کې پرمختللی جنرال دی او د جهاد پر مهال یې له افغان مهاجرینو سره ځانګړې مینه درلوده او خپلې مرستې یې له افغانانو نه دي سپمولې. همدارنګه د جنرال رحمت خان وردگ نوم هم د یادولو وړ دی چې د پاکستان د تحریک استقلال د ګوند مرستیال و او وروسته یې بیا خپل ګوند بیل کړ.

د وردگو سیمه او

ولایت

د وردگو ولایت د کابل لویدیځ لور ته د دیرشو کیلو مترو په واټن کې موقعیت لري. د شمال لور ته یې د پروان او بامیان ولایتونه، ختیځ لور ته یې کابل او لوگر ولایتونه، جنوب لور ته یې د غزني ولایت او لویدیځ لور ته یې د بامیانو ولایت پروت دی، (۴۳).

د وردگو ولایت مرکز له سمندر څخه ۲۲۲۵ متره لوړوالی لري او مساحت یې د افغانستان د ولایتونو جغرافیه (۴۴) ۹۰۲۵ مربع کیلومتره او اتلس قریه های افغانستان (۴۵) کې بیا ۹۶۹۹ مربع کیلومتره ښودل شوی دی. د دغه ولایت د وگړو شمیر هم د بیلابیلو ماخذو له خوا په توپیر ښودل شوی دی. خو د ۱۳۸۴ کال احصایوي کالنامې د دغه ولایت نفوس ۴۹۶۷۰۰ کسان ښودلی دی، چې ۲۵۳۵۰۰ تنه یې نارینه او ۲۴۳۲۰۰ تنه یې ښځینه ښودل شوی دی چې دهرې ولسوالۍ د استوګنو کسانو شمیر یې په ترتیب سره په لاندې ډول دی:

میدان ښار د ولایت مرکز ۳۴۲۰۰ تنه

د جلریز ولسوالۍ ۴۵۱۰۰ تنه

د بهسودو د ولسوالۍ لومړۍ برخه ۳۱۵۰۰ تنه

د بهسودو مرکز ۱۰۱۵۰۰ تنه

د دایمیرداد ولسوالۍ ۲۶۴۰۰ تنه

د جغتو ولسوالۍ ۳۸۹۰۰ تنه

د چک وردگ ولسوالۍ ۷۱۸۰۰ تنه

د سیداباد ولسوالۍ ۹۸۸۰۰ تنه

د نرخ ولسوالۍ ۴۸۵۰۰ تنه

د وردګو ولایت د هغو ولایتونو له ډلې څخه دی، چې په یوه مربع کیلومتر کې یې له ۵۰ څخه تر ۱۵۰ تنو پورې ژوند کوي. په منځنۍ توګه د وردګو ولایت په هر مربع کیلومتر کې د اوسیدونکو ګڼوالی ۵,۴۷ تنو ته رسیږي.

د وردګو ولایت اداري شالید ته یوه لنډه کتنه

زموږ د ګران هیواد افغانستان اداري جوړښت د تاریخ په بیلابیلو پیرونو کې د مختلفو لاملونو له امله بدلون موندلی او د هیواد اداري جوړښت خپلې بڼې بدلې کړې دي. د افغانستان د معاصر تاریخ څخه یې که پیل کړو نو وینو چې زموږ هیواد اته ولایتونه او پنځه لس اعلی حکومتونه درلودل. د امیر شیرعلی خان د واکمنۍ پرمهال د هیواد اداري تشکیلات رالڼد او د پنځو ولایتونو هر یو: د کابل ولایت، قندهار ولایت، د افغاني ترکستان ولایت، د هرات ولایت او د فراه ولایت وو.

د امیر عبدالرحمن د واکمنۍ پرمهال هیواد په شپږو ولایتونو وویشل شو او د پورته یادو شوو ولایتونو تر څنګ د بدخشان ولایت ورزیات شو.

د امیر امان الله خان د واکمنۍ پرمهال د هیواد د اداري تشکیلاتو په لمن کې پنځه ولایتونه او څلور اعلی حکومتونو ځای خپل کړ. چې عبارت دي له: کابل، قندهار، هرات، ترکستان، قطغن او بدخشان.

اعلی حکومتونه یې عبارت و له: د مشرقي اعلی حکومت، د جنوبي سمت اعلی حکومت، د میمنې اعلی حکومت، د فراه اعلی حکومت.

چې دا واحدونه په خپل وار په نورو وړو واحدونو ویشل شوي وو.

له ۱۳۰۰ تر ۱۳۴۳ هجري لمريز کال پورې د هیواد په اداري ویش کې دومره بدلون رامنځته نشو. خو د لومړي ځل له پاره د اساسي قانون او دیموکراسۍ د پلي کولو له پاره د هیواد په تشکیلاتو کې بنسټیز بدلونونه رامنځ ته شول.

د وردگو ولایت چې اوسنی میدان یې یوه برخه وه د امیر شیر علی خان د واکمنۍ څخه راپه دی خوا د کابل په ولایت پورې تړاو درلود خو په ۱۳۴۳ کال کې د خلکود ستونزو له کبله چې له محاکمو سره یې لرلې او د ورځني ارتباط او اجرايوي کارونو له پاره په خپل وخت ولایت او حکومت ته رسيدلي نه شول، نو وردگ د افغانستان په اداري چوکاټ کې د یوه ځانگړې ولایت په توگه داخل کړل شول، (۴۷). په ۱۳۴۳ هجري لمريز کال کې لومړی هیواد په ۲۹ اداري واحدونو یا ولایتونو باندې وویشل شو او وروسته بیا دغه ولایتونه په لویو ولسوالیو، ولسوالیو (لومړۍ درجه، دوهمه درجه، دریمه درجه او څلورمه درجه) او علاقه داریو باندې وویشل شول. په ۱۳۴۴ هجري لمريز کال کې د کتیواز ولایت په غزنی او د ارگون ولایت په پکتیا پورې وتړل شول او په دې توگه افغانستان په اوه ویشو ولایتونو باندې وویشل شو او نور واحدونه یې په خپل حال پاتې شول.

په ۱۳۵۳ کال هجري لمريز کال کې د کاپیسا او کنړونو ولایت په لویو ولسوالیو باندې تعدیل او د پروان او ننگرهار په ولایتونو پورې وتړل شول. خو په ۱۳۵۶ هجري لمريز کال کې یو ځل بیا د کنړونو لویه ولسوالي د ننگرهار له ولایت څخه بیله او د ځانگړې ولایت په توگه وپېژندل شو.

د هیواد په ملکي ویش کې د وزیرانو شورا له خوا په ۱۳۵۹/۱۰/۱۴ نیټه کې درې نور ولایتونه هر یو لوگر، کاپیسا او وردک د ولایت په سطحه منظور کړل، (۴۸).

د وردگو ولایت مرکز په لومړۍ سر کې کوټه عشرو و، خو د سردار محمد داود خان په وخت کې یې مرکز له کوټه عشرو څخه میدان بنارته ولیږدول شو، چې تر اوسه پورې د دغه ولایت د مرکز په توگه پاتې شوی دی. د دغه ولایت نوم یواځې وردگ و، خو د ډاکتر نجیب الله د واکمنۍ له نسکوریدو څخه وروسته د دغه ولایت نوم په میدان وردگ باندې اړول شوی دی چې په دري ژبه د نوموړي ولایت نوم دی. خو په پښتو کې ورته د وردگو او میدان ولایت ویل کېږي. باید وویل شي چې دغه نوم د سیمې د

خلکو له خوا ورکړل شوی دی او په دې اړه هیڅ راز دولتي پریکړه وجود نه لري او زیات خلک یې د وردگ د ولایت په نوم پیژني او په تاریخي آثارو کې هم تر دې مهاله یوازې د وردگ په نوم یادېږي چې میدان یې مرکز دی. همدارنگه د وردگو لوی اکثریت اوسیدونکي هم دغه نوم ته په پخوانۍ بڼه کوري او د وردگ ولایت یې بولي.

د وردگو ولايت ځيني ولسوالي،

درې او کلي

د سيدآباد ولسوالۍ

د سيد آباد ولسوالي چې د کابل - قندهار په لويه لاره پرته ده، د بنکلو او شنو سيمو درلودونکی ده، چې مشهورې درې يې د تنگی دره، د شنيز دره او د اونخي د درې په نامه يادېږي.

د دغه ولسوالۍ مشهور غرونونه دا دي: د گوربت غر، د آبدري غر، د زمبورک غر، د ورسک غر، د بندکول غر، د چوجان غر، د سياه چوب غر، د زربوم غر، د چنار غر، د لوډو بابا غر او نور.

د دغې ولسوالۍ مشهور کلي دا دي:

امير کلا، سپين ورسک، حسن خيل، جوی زرین، دو آب، گلی خيل، ډاک بغری، هاشم خيل، توپ، زرین خيل، خريان، چوجان، سياه چوب، شاطر، لور، سره کلا، پاينده خيل، امان خيل، تاجک بيک، حيدر خيل، لرم، ملی خيل، بنادی خيل، طره خيل، يوسف خيل، سالار، سلطان خيل، دوندوکی، باغک، پتان خيل، او طری، چهار آسیاب، آب دره، لوره، جنگ جای، مهرو، شش قلعه، سنهور، شيخي، حمزه خيل، حکيم خيل، حسن بيک، پيرونک، موسی خيل، بادام، گدايي، هوسی خيل، محبت خيل، يامی خيل، چارمغز، يارک خيل، الم خيل، رحيم خيل، جوگی خيل، ياویز او نور.

د چک ولسوالۍ

د چک ولسوالۍ هم د وردگو ولايت ډيره مشهوره ولسوالی ده، چې د سيدآباد، نرخ، دايميرداد او جغتو ولسواليو سره گډې پولې لري او د چک د بريښنا بند او د بريښنا فابريکه هم په همدې ولسوالۍ کې موقعيت لري.

د چک ولسوالي هم په سمسورتيا کې ډير نوم لری او ځينې سيمې يې ډيرې مشهورې او ميوې يې د ډير صفت وړ دي. د چک ولسوالۍ مشهورې درې عبارت دي له:

د خوات دره، د مسجد دره، د عربان دره، د سیاو دره، د نیک پای قول دره، د بغلان دره او د بیک سمند دره.

د چک ولسوالۍ د ځينې غرونو نومونه دا دي: د بیک سمند غر، د الاسنگ غر، د مودو غر، د گاوکش غر، د بوت غر، د بوم غر، د کج غتو غر، د آو کزار غر، د خواجه انگور غر، سپين غر، د اوشلان غر او نور.

د چک ولسوالۍ ځينې مشهور کلي دا دي:

امبوخاک، شاهي قلندر، گوډان (گلدان)، بومي، لوړ، زمان خيل، بیک سمند، بندچک، رشيدان، سناخيل، د بابا قلعه، نورخيل، لاله خيل، مودو، نورخيل، دوران خيل، آدم خيل، مندوخيل، قولک، آخندبابا، سپيدار، سيوکه، کوتره، بيانان، مومند، پيشکار، خلگری، برغوڅو، بوم، گنيگر، شيش خان، بهادر خان، بيداری، شريف خيل، بولاغ، خواجه انگور، مانجرخيل، شالی، چينه، طرمحمد، اليشنگ، قاضيان، حکيم خيل، زويه، نهه برجه، نیک پای قول، چورۍ، سرپوښ، غلام قلعه، محمود قلعه، ديوالک، گل سينکه، سنگ بابا، شينيه، اله سنگ، چهار مرده، مجت، کوډۍ، برغوسون، مامد، قادرخيل، ميتر، عربان، شيش خان، آو کزار.

د دايميرداد ولسوالۍ:

د دايميرداد ولسوالي په وروستيو کلونو کې د ولسوالۍ کچې ته پورته کړل شوه. دا ولسوالي هم د وردگو د مشهورو ولسواليو په ډله کې راځي او يو شمير مشهورې درې يې دا دي:

تنگه دره، انکو دره، د چينو دره، د نازک خيلو دره، د چنگه دره، د پاره دره، د دايميرداد ولسوالۍ د مشهوره غرونو نومونه دا دي: د کلاغ غر، د سپين کلا غر، د بخشک غر، د چهارديوال غر، د رازق خيلو غر.

د دایمیرداد د ولسوالۍ د ځینې کلیو نومونه عبارت دي له: خواجهگان، سډو خیل، نازک خیل، گلی، رشیدان، کلاخ، دورانې، میران، چنگه، انکو، شیرتوغی، بخشک، چهاردیوار، دبنسکه، موکه، کنج، پولادی، خشکول، پاک بلاغ، سوخته، لیجان خیل، تخت، پای کوتل او چتو دي.

د جغتو ولسوالۍ

جغتو د وردگو د ولایت یوه ولسوالی ده او داسې یوه سیمه ده، چې د وردگو د ولایت لویدیځ لور ته پرته ده چې شمال ته یې د چک د ولسوالۍ د گردن مسجد سیمه، جنوب ته یې د غزني خواجه عمري ولسوالۍ، ختیځ ته یې د سیدآباد د ولسوالۍ د شنیز سیمه چې د گوربت تاریخي غرونه یې سره بیلوي، جنوب ختیځ ته یې د سیدآباد د ولسوالۍ د اونخي دره چې د گوربت د غرونو په امتداد کې یې لاره ور ایستلې ده او لویدیځ ته یې د غزني د ناور او رشیدانو سیمې موقعیت لري. دا سیمه له ځینو درو څخه جوړه شوې چې عبارت دي له گلدري یا گوربت درې چې د گنده کول په نوم هم یادېږي (د لیگی خیل، سرطیب خیل، ظریف خیل، چینه، همزول خیل، صالح خیل او عبدالرحیم خیل کلي د خپل شمولیت په دایره کې راوړي)، د تورو غرونو یا ساوسنگ دره، د ایریابونو دره، د بیدمبنک، پیتاوکې او کله منار دره، د کونج جغتو دره، د دورانو او باریکاو دره، د خواجهگانو، آوتلې، آدینې، سلیمان بناره او رشیدانو دره او د خوجاوو، مردلې او چنیو دره. لدې سره سره جغتو یو لږ نورې لویې او وړې درې او غرونه هم لري چې د گوربت، گورکو، هلاکو، برغولي او غار مرغ غرونه یې خورا مهم دي. په همدې توگه د جغتو د ولسوالۍ او د غزني د ناور د سیمې تر منځ لوی لوی غرونه موقعیت لري چې نوموړې ولسوالۍ ته له ځانه سره گڼې بنکالوې لري او د کلکو دیوالونو په څیر په ځمکه باندې میخ دي چې سلسله له غاښي یا گردن مسجد څخه پیل او د رشیدانو دره یې له گورکو سره پرې کوي. د جغتو په مرکزي یا منځنۍ برخه کې هم یو لږ لوی او واړه کلي موقعیت لري چې لوی کلي (کلاندې)، اخترخیل، سعادت خیل، کمال خیل، خواجهگان،

مصري خيل، محمدکلي، دوراني، خدران، شاييتکه، چينو، دولنه، بيدموبنک، کله منار، پيتاوکه، کاريز، سيدي، سنخله، فولادبيک، ديوالک، کوډی، اله نه، نوی بنار، بلندخيل، چوپان، بېرخيل، جیشی، تکی، فولادبيک، لالکی، سرخ کول، کوچنی زرین، لوی زرین، بونگی، لوی ایریو، کمکی ایریو، دهنه، نوی بنار، کوډی، آدینه، غوزبه، سیاکول، سلیمان بنار، وزیر بنار، غابنی، موله، نک، گلدیره، د رشیدانو یوه برخه او داسې نور د ساري په توگه یادولی شو.

په جغتو کې د ابو هغه لوی بند هم موقعیت لري چې د مصري خیلو او کمال خیلو په کښتنی او تنگه برخه کې جوړ شوی دی ختیځ لور ته یې د جغتو د خوجاوو دښتې او لویدیځ لور ته یې د برغولي د تاریخي غرونو سلسله پرته ده. د نوموړي بند کاسې ته هغه اوبه راځي چې د رشیدانو او سریاب له درو څخه سرچینه اخلي، په سلیمان بنار، وزیر بنار، آدینه او اوتله باندې رالویږي او د خواجگانو څخه لږ رابښکته د بند په کاسه ورگډیږي. د دې بند بله سرچینه له باریکا، غار مرغ او دورانو څخه را تیريږي او د څو کلیو او یوې دښتې په طی کولو سره د بند په کاسه ورگډیږي. په همدې توگه نوموړي بند ته د گوربت د تاریخي غره هغه اوبه هم راځي چې لومړۍ به گلدیره راتویږي او بیا د بېرخیلو، لالکي، کلاندې، سيدي، اخترخیلو، او کمال خیلو کلي شاته پریږدي او د بند کاسې ته ځان رسوي کله کله چې کال ډیر آباد وي نو د گوربت اوبو ته د کونجغتو، ساوسنگ، ایریابونو او دهنې اوبه هم ورگډیږي د جغتو په ولسوالۍ، اخترخیلو او کمال خیلو کې د گلدري له اوبو سره تر یو ځای کیدو وروسته د سلطان د بند کاسې ته ورځي. دغه بند د سلطان محمود غزنوي په نوم یادېږي او تاریخي لرلید یې تر همدې پورې رسیږي چې وروسته په افغانستان باندې دغازي امان الله خان او اعليحضرت محمدظاهرشاه د واکمنیو پر مهال ترمیم شوی دی. د نوموړي بند له اوبو څخه د غزني د بنار او زیاتو ولسوالیو ځمکې خړوبیږي خو د وردگو اړوند یوازې د کله منار، پیتاوکې، او بیدمبنک د خلکو ځمکو ته دغه بند اوبه ورکوي او د جغتو نورې ځمکې لا تر دې

مهاله نه شي خړوبولای او نه هم کومه داسې لویه ویا له ځینې هسکه شوې او یا په پلان کې ده چې د جغتو پراخې دښتې پرې خړوبې شي.

د نرخ ولسوالي:

د نرخ ولسوالۍ هم د وردگو ولایت له ولسوالیوڅخه یوه ولسوالی ده، چې د میدان ښار جنوب ختیځ لور ته پرته ده. اوسیدونکي یې په لویه کې ټول پښتانه دي او په بزگرۍ او ښوالي بوخت دي. د هېواد سترخدمتگار د کرهنې پخوانی وزیر ډاکټر عبدالوکیل پلرنۍ ټاټوبی همدغه ولسوالی او د عمرخېلونومي سیمه ده، چې اوس یې زیارت هم د خواجه بلند ولي په لویه هدیره کې دی.

دغه ولسوالی د ځینو مهمو درې عبارت دي له: ده حیات چې د (مرو) په نامه هم یادېږي، کریمداد، دادل، صدمرده، چین زایي، توکرک، اخچي لویه دره، د اخچي وره دره او نورې شاملې دي. همدا شان د شاغاسي مشهوره کلا هم د نرخ ولسوالۍ په پیل کې پرته ده.

د نرخ ولسوالۍ د ځینو مهمو کلیو نومونه دا دي: برکه کلا، سهراب باباکلي، ده بوچی، حاجي مصلي بابا، د خورقه، موسي خېل، مارک، خیالي، آب خانه، شمشېر، ملک خېل، لویه کلا، د حاجي احمدخان ځای، حیات خان کلی، پاینده کلا، عبدالرحمن خېل، بای خان خېل، چین زایي کلی، پاچاخېل، دلیل خېل، سرفرازخېل، پیرداد، جوي اسيا، خوجه بلند، اول خېل، شادي کلا، د اندړوکلا، خلیل یان، محمد رضا، سپینه کلا، ساک، نوآباد، جوکول، شاه قدم، شاه مزار، جلال خېل، امردين خېل، سيد نورخېل، محمدشاه خېل، تاتر، صدبرگ، بوچه کلا، د غونډۍ کلا او نور...

د دغه ولسوالۍ مهم غرونه عبارت دي: د خواجه بلند ولي غر، سره غونډۍ، د الغتاغر چې د کامران په قول کې پروت دی، توره غونډۍ، د اخچي غر، تور غر، د توکرک غر، د دادل د پرتو غرونو لړۍ او نور.

د وردگو د ولايت واليان:

د وردگو ولايت د اداري تشکيلاتو او اداري کارونو د پر مخ بيولو له پاره د بيلا بيلو واکمنيو پرمهال مختلف کسان په دندو گمارل شوي دي. چې ځيني يې په لاندې ډول وړاندې کيږي:

د اعليحضرت محمد ظاهر شاه په دوره کې لاندې واليانو د وردگو په ولايت کې دنده تر سره کړې ده:

عبدالباقي يوسفزی

محمد ابراهيم عباسي

عبدالمالک

لعل پوروال

عبدالصمد بخشي

د سردار محمد داود خان په جمهوريت کې لاندې کسانو دنده تر سره کړې ده:

عبدالقادر قاضي

امير محمد اميري

د نور محمد تره کي او حفيظ الله امين په دوره کې د وردگو د ولايت واليان:

غلام حسن خان ۱۳۵۷

عزيزالله وگړی ۱۳۵۸-۱۳۵۷

محمود غفوري ۱۳۵۸

د بېرک کارمل په دوره کې:

احمد جان رزم آور ۱۳۵۹-۱۳۶۰

غلام رسول يوسفزی ۱۳۶۴-۱۳۶۰

بسم الله عمر ۱۳۶۵-۱۳۶۴

د ډاکتر نجيب الله په دوره کې:

محمد شريف نوري ۱۳۶۵

شير محمد ولسيار ۱۳۷۵

حيات الله رازقي

جنرال محمد ظريف امر خيل

فضل الدين مهري

د مجاهدينو او طالبانو په دوره کې:

ډاکتر عزت الله نوري

ملا عبدالرشيد

ملا عبدالصمد خنجري

ملا عبدالحکيم حقاني

ملا شمس الدين

د لنډ مهالی ادارې له جوړیدو څخه وروسته:

ارواښاد حاجي سيف الله احمدزی

الحاج حميدالله توخي

راز محمد دليلي

الحاج عبدالجبار نعيمی (۴۹).

اوس مهال بناغلی محمد حلیم فدایي د وردگو د ولایت د والي په توگه دنده ترسره کوي.

د وردگو د ځینو سیمو د نوم

اینبودلو فلسفه

شش ګاو:

د شش ګاو سیمه د کابل - غزني په اوږدو کې ځای لري. د شش ګاو د نوم اینبودلو په اړه دوه نظریې موجودې دي:

لومړۍ دا چې یوه عامیانه وجه تسمیه شته او هغه دا ده چې وایي: یو وخت څو تنه په یوه سیمه کې له یوې خوا او څو تنه له بلې خوا راغلل چې ټول شپږ تنه کیدل او پرته له دې چې یو بل ته سلام یا کلام وکړي له یو بل څخه تیر شول او د خلکو په ګمان د غویو په شان د یو بل له څنګ څخه تیر شول.

بله وینا دا ده چې دغه کلمه له دوو عنصرو یعنی شپږو (۵+۱) او بله کلمه یعنی ګاو څخه جوړه شوی ده. د ګاو کلمه اوس مهال هم په هغه شمیر هندو اروپایي ژبو کې چې له دري ژبې سره مشترکه ریښه لري د کلي په معنی استعمالیږي. د بیلګې په توګه د ګاو کلمه په آلماني ژبه کې د ګاو لیتر په بڼه د قریه دار په معنی استعمالیږي. په اردو ژبه کې دغه کلمه د (ګاون) په بڼه استعمالیږي او همدا معنی لري. نو له دې کبله ویلی شو چې د شش ګاو معنی د شپږو کلیو په معنی ده. له همدې کبله په اوس مهال کې دغه سیمه د شش قلعه په نامه هم یادېږي، (۵۰).

جلریز:

د جلریز سیمه د وردگ ولایت شمال ختیځ لور او د میدان شمال لورې ته موقعیت لري. له ختیځ څخه لویدیځ ته یې اوږدوالی ۹ کیلومتره او له شمال څخه جنوب ته یې سور ۳ کیلومتره اټکل شوی دی. د جلریز سیمه غرنۍ سیمه ده او د تسمیې د وجه په برخه کې یې داسې ویل کیږي، چې دا ویی له دوو کلمو څخه جوړ شوی دی. یعنی جل او ریز.

وردگ

قوم، سیمه او کلتور

جل د جیم په کسره باندې د تنگ او باریک په معنا راغلي ده یعنې جلریز د باریکی او تنگي، تنگې یا درې په معنا راځي، (۵۱).

چک:

د چک ولسوالي د وردگو ولایت د شیخ آباد شمال لویدیځ لور ته موقعیت لري. د چک د کلیمې د معنی په هکله هم مختلف روایات راغلي دي چې یوه یې هم د خک، خک یا خاخکو د خخیدلو په معنی ده یعنې چک د اوبو د خخیدلو ځای.

دایمیرداد:

دایمیرداد د وردگو ولایت یوه مشهوره ولسوالۍ ده، چې د چک ولسوالۍ شمال لویدیځ لور ته پرته ده. د دایمیرداد د تسمیې د وجې په هکله راغلي دي چې د دایمیرداد کلمه له دوو کلمو یعنې دای او میرداد(امیرداد) څخه جوړه شوی ده.

د دای کلمه د دهی، دایهو، دهیو په بڼه د آمو له هغه پلو څخه د میلاد په لومړیو پیړیو کې زموږ هیواد ته راغلي چې بیا د وخت په تیریدو سره په دای یا دي باندې اوښتې ده چې مفهوم یې د سرزمین، اقلیم، طایفې او ټبر په معنی دی. په اویستا کې هم دا کلمه د دهیو dahyu یعنې اقلیم په معنی راغلی ده، (۵۲).

جغتو:

د جغتو د تسمیې د وجې په هکله بیلابیل روایت شته دي چې په لاندې ډول وړاندې کیږي:

یو دا چې د جغتو کلمه د jaguda له کلمې سره چې د سانسکریت د ژبې کلمه ده ارتباط ورکوي چې یو مهال د زعفرانو د پیداوړ سیمه وه، گڼل کیده او ویل کیږي چې جغتو د دغې کلمې متحوله بڼه ده.

د یفتلیانو د حکومت تر زمانې وروسته په دې سیمه کې یوې ښځې حکومت کاوه، چې په دوبي کې به د جغتو د برغولي په دښته کې او په ژمي کې به د غزني ولایت د گلبریو په ولسوالۍ کې د دې پایتخت و. همدارنگه د برغولي د غره لویدیځ لورې ته د نوموړې

بښځې یوه مجسمه هم اوس مهال شته، چې په مختلفو نومونو لکه دختر سنگه، کره بی بی او داسې نورو یادېږي.

همدارنگه ویل کېږي، چې د دې بښځې پر سر یو خول وو، چې جغه یې درلوده، په فارسي ژبه کې هم د ((تو)) کلمه یوه نسبتې کلمه ده، لکه: کلاه تو، نان تو، ریش تو، شمشیر تو او داسې نور، او د لرونکي یا دارنده په معنی ده. یعنی جغتو د جغه درلودونکی. نوڅکه یې جغه تو بلله.

د برغولي سیمه داسې تیرې او کمرونه لري چې سپرې یې په لیدلو سره حیرانېږي او نږدې کلیو د فولکلوريکو روایاتو له مخې دوی په دې آند دي چې دا د پیریانو مینې او کورونه دي. خو که رښتیا هم سپرې فکر ورته وکړي نو د کمرونو او تیرو اینسودل او وودل یې په دې ډول دي لکه د مصر اهرامونه او ته به وایې چې چا په لاس او د یوې نقشې له مخې ایښي دي.

په دې سیمه کې ډیر تاریخي آثار شته دي چې د گلدرې یا پخواني گنډه کول د مدرسې سیمه یې د یادولو وړ ده چې گوربت غرونو ته خیرمه د همدې درې د کلیو د پاسه موقعیت لري او د څلورو برجونو درلودونکې یوې کلا مثال لري.

په همدې توگه د غزني ولایت کې هم یوه لویه سیمه د جغتو په نامه یادېږي چې پخوا د یوې لویې سیمې په سترگه ورته کتل کیدل، خو د نوو معلوماتو له مخې داسې ښکاري چې نوموړې سیمه هم د غزني د ولایت د حکومتي تشکیلاتو په لړ کې د ولسوالۍ درجې ته پورته شوې ده.

د غزني جغتو چې جم جغتو هم ورته وایي، یوه داسې سیمه ده، چې د غزني ولایت لویدیځ لور ته پرته ده چې شمال ته یې د دایمیرداد سیمه، جنوب ته یې د غزني قره باغ او لویدیځ ته یې بهسود او مالستان سیمه پرته ده. دا سیمه له اوو درو څخه جوړه شوی چې عبارت دي له د قیاق دره، د جرمة تو دره، د سراب دره، د ناور دره، د علوداني دره، د یوسف دره او د گل بوري دره.

بید مشک:

په انترنیت کې مې د بید مینک یا بید مشک په اړه یو لړ معلومات په لاس راغلل (خو له بده مرغه چې پته یې راڅخه بیدرکه شوی ده)، چې دلته یې کټ مټ راورم. وایي چې د هغو خلکو د اوسېدلو کلاگانې بیلې بیلې یا گونبې گونبې وې چې دلته اوسیدل، دوی په خپلو منځونو کې سخت رقابت درلود، چې وروسته په یوه جگړه واوښتل. د یوه لوري څخه یې یو تن مړ کړ، چې په دې سلسله کې قاتل لوری د بدی-له امله کډې ته اړ شو. د شنیز په سلطانخېلو، شش قلعه (شش گاو) او هم د خواجه عمریو د ولسوالۍ په ده درات) کلیو کې مېشت شول. وایي چې کله به چا له دوی څخه پوښتنه وکړه، چې خپل ټاټوبي او جایدادونه مو څه کړل؟ دوی به په ځواب کې ویل: (در بوگ موش رفت یعنی د مورک په پور کې لارل. بوگ په فارسي کې پور ته وایي او د مورک څخه یې مطلب هغه مقتول کس وو. نو وروسته له هغه د دغه کلي نوم بوگ موش شو. دا تر هغه وخته په همدې نامه یادېده کله، چې امیر حبیب الله خان د افغانستان په دوره ووت او ټول ولایتونه، ولسوالۍ او کلي یې ولیدل، د همدې سفر په ترڅ کې د کلي نوم بید مشک شو، دا ځکه چې دې کلي د غازي محمد جانخان د زوکړې په کلي شهرت درلود، نو امیر حبیب الله خان وغوښتل، چې په همدې کلي کې په مرحوم بابا محمد اسلم خان شپه وکړي او له ده څخه څرگندونې ترلاسه کړي. لومړی یې د دې کلي د تسمیې وجه ځنې وپوښتېدله، نوموړي پورتنی جریان په تفصیل سره ورته بیان کړ. په دې ترڅ کې امیر حبیب الله خان دا نوم د دې کلي د موقعیت، تاریخ او سمسورتیا سره مناسب ونه باله، هغه زیاته کړه: (بر لب جوی ها درختهای بیدمشک بشانید و این قریه را من بعد به قریه بید مشک مسمی کنید) نو همدا وجه وه، چې د کلي نوم له (بوگ موش څخه په بید مشک) واوښت، (۵۳).

همدارنگه د یادولو وړ ده چې بید مشک د بید له نسل څخه د یو ډول بوټي نوم دی چې په لاتین کې ورته (salix aegyptiaca) وایي. دا بوټی له بید څخه کوچنی دی، خو

یو ډول عطر لری چې له لاسته راوړلو څخه وروسته د (عرق بید مشک) په نامه یادېږي او په ځینې درملنو کې ورځینې کار اخیستل کېږي.

د وردگو ولایت ځینې

تاریخي سیمې

د وردگو ولایت د هیواد د نورو ولایتونو په څیر ډیرې تاریخي سیمې او لرغوني آثار لري، خو له بده مرغه دغه سیمې یا تر اوسه په بشپړه توګه نه دي پیژندل شوي او یا که پیژندل شوی هم دي د یوشمیر وطن دښمنه کسانو له خوا په خپل سر کیندنې په کې تر سره شوې او یا یې هم ارزښتناکه تاریخي شتمني چور او تالان شوې ده.

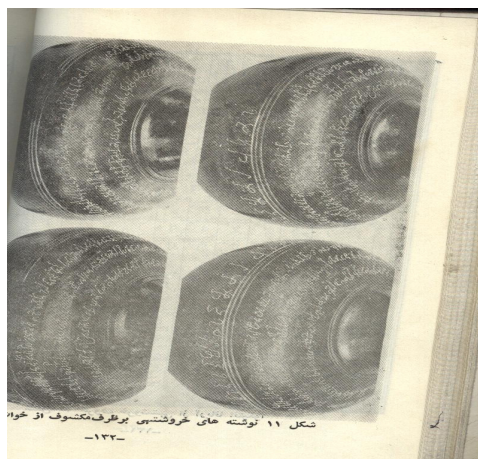
دا دي د دغه ستر ولایت ځینې هغه تاریخي سیمې چې تر دې دمه یې د کورنیو او بهرنیو لرغونپوهانو له خوا لټون شوی او لږ او ډیرې موندنې یې په هغې کې تر لاسه کړي دي در پیژنو. خو د یادولو وړ ده چې دا یواځې هغه څه نه دي چې موږ په هغې باندې قناعت وکړو، بلکې لازمه ده تر څو په دې برخه کې هر اړخیزه څیړنه ترسره شي څو د دغې لرغونې سیمې تاریخي ارزښت لا پسې راوسپړل او څرګند شي.

له دې کبله چې د خوات کتیبه د خروشتې دورې تر ټولو مهمه کتیبه شمیرل کېږي او د وردگو ولایت د خوات له سیمې څخه په لاس راغلې ده نو ځکه غوره ګڼو چې لومړۍ دا کتیبه په لنډه توګه دلته معرفي کړو.

د خوات کتیبه:

د خروشتي لیکنو له مهمو کتیبو څخه یوه هم د خوات مشهوره کتیبه ده، چې په یوه لوی ډبرین لوښې باندې چې د ۱۸۳۸ میلادي کال په شاخوا کې د چارلس مسیون ch.Masson (۵۴) له خوا د وردگو د خوات له سیمې څخه د برتانیې د لندن

موزیم ته لیږدول شوې ده. دغه کتیبه تر لوبښې تاو راتاو درې کرښې لري او یوه کرښه هم ترې لاندې ده. حرفونه یې سره بیل او روښانه دي، چې د کنیشکا د زوی (-۱۸۲ ۱۶۹ میلادي) مهاراجه هویشکه په نامه لیکل شوې ده، (۵۵).

د خوات د کتیبي انځور

د جلریز ولسوالۍ ته اړوند د زیمې کلی:

د زیمې zemanii کلی د میدان ښار لویدیځ لورې ته د 30 میلو په واټن کې موقعیت لري او ډیره ښیرازه او حاصل خیزه سیمه بلل کیږي. د جلریز د ولسوالۍ د سرک په اوږدو کې د کرنیزو ځمکو، باغونو او د استوګنې د کورونو تر شا د کافرقلعه او تخت شاه په نومونو دوه غونډۍ پرتې دي.

د تخت شاه په غونډۍ کې د پخوانیو ساختمانونو پاتې شوني چې له خامو خښتو څخه جوړ شوي او کچه یې 12×37×37 سانتي متره ده تر سترگو کیږي. کیدای شي چې په کوشاني یا یفتلی عصر پورې اړه ولري. په دغې سیمه کې د لوټمارو له خوا په غیرقانوني توګه یو شمیر کیندنې ترسره شوې دي له دې سره سره په سیمه کې یو شمیر سمڅي او غارونه هم تر سترگو کیږي.

د نرخ ولسوالۍ د دادل د کلي لرغونې سیمه:

په دغې سیمه کې د بوادبي پير يو لوی معبد شته دی چې د نوموړې سیمې په لوړو برخو کې هم د یو شمیر لوټمارو له خوا په خپل سر تر سره شوې دي او اوږدې سمخې او غارونه په کې ویستل شوي دي. د مجسمو یو شمیر خاورینې ټوټې چې له بیلابیلو برخو څخه اړه کړل شوې او له هیواد څخه بهر ته وړلو ته چمتو شوې وې له نیکه مرغه د کابل ملی موزیم ته راوړلېږدول شوې دي.

د جلریز ولسوالۍ د سرچشمه سیمه:

په دغې سیمه کې یو لږ خپلسرې کیندنې تر سره شوې دي یوه ډیره بنکلی ستوپه کشف شوې او د الغچک په مجله کې د هغې په اړه ځینې معلومات هم خپاره شوي دي. د سیمې د چارواکو په وینا د دې لپاره چې دغه تاریخي آبداتو ته نور زیات زیان ونه رسیږي له هغې څخه گړد چاپیر ماینونه بنځ کړل شوي دي.

د چک ولسوالۍ د انکور باغ سیمه:

له دغه سیمې څخه هم یو شمیر له گچ څخه جوړ شوي آثار چې کیدای شي په څلورمې او پنځمې میلادی پېړۍ پورې اړه ولري ترلاسه شوي دي او بیا له همدې سیمې څخه د کابل موزیم ته لیږدول شوي دي. د سیمې د اوسیدونکو په وینا د دې سیمې ډیر شمیر مجسمې په بهرنیو قاچاق وړونکو او لوټمارانو باندې پلورل شوي دي. (۵۶).

د قدرمن استاد زبیر شفیقي پر وینا د چک ولسوالۍ د علیشنگ کلاگانې او د گډوډه د نهه برجه کلا چې درې متره پلن دیوالونه لري تر درې سوه کاله پخوانۍ کلا ده، هم د دغه شان تاریخي سیمو په کتار کې شمیرل کیدای شي. د دې یادونه اړینه بولم چې د وردگو په ډیر شمیر سیمو کې داسې لرغوني آثار او سیمې شته دي چې په اړه یې ماته تر دې دمه معلومات په لاس راغلي نه دي.

د وردگو ولایت مشهور

زیارتونه

د وردگو په ولایت کې یو زیات شمیر زیارتونه هم شته دي چې ځینې یې ډیر مشهور دی او خلک ورته کلکه عقیده لري، خلک یې زیارت ته ورځي او دعا گانې کوي او له بل پلوه دغه زیارتونه د تاریخي پلوه هم پوره د ارزښت وړ دي. د دغه زیارتونو له ډلې څخه ځینې یې په لاندې ډول درپيژنو:

د شاطر بابا زیارت

د میر سید احمد ولی زیارت

د شیخ بابا زیارت

د پل سرخ بابا زیارت

د ملا صالت بابا زیارت، (۵۷)

د شاه قلندر بابا زیارت چې د چک ولسوالی د کاکاخیلو په کلی کې دی.

د آخوند بابا زیارت د چک ولسوالی په سپین ښاره کې

خواجه محیات بابا د چک ولسوالی د نیم پایکول په دره کې

خواجه غربان بابا د چک ولسوالی د خلیلی په کلی کې

صوفی بابا د چک ولسوالی په سبیکه کې

ملا بنارس په ملا کاکا شهرت لري د وردگو ولایت په مرکز کې

د بوم زیارت د نرخ په ولسوالی کې

خرقه شریفه د وردگو ولایت په مرکز کې د کوټه عشرو په سیمه کې

د شهیدانو زیارت د ولایت په مرکز کې د کوټه عشرو په سیمه کې

د شاه قباد ولی زیارت د نرخ په ولسوالی کې

د خوجه صاحب زیارت د جلریز ولسوالۍ په زایولات کې
د لوی ملا صاحب زیارت د نرخ ولسوالۍ د شهاب الدین په دره کې
د سوبۍ زیارت د سید آباد ولسوالۍ د تنگی دره په امیر ښاره کې، (۵۸)
د حمید الله بابا زیارت د چک ولسوالۍ د نیک پای قول په معروف خیلو کې
د حسام الدین بابا زیارت د چک ولسوالۍ د چهارمرده په کلی کې
د خواجه زور بابا زیارت د چک ولسوالۍ د چهارمرده په کلی کې
د خواجه افضل بابا زیارت د چک ولسوالۍ د تخت کلی
د صوفی بابا زیارت د چک ولسوالۍ د چهار شینی په کلی کې
د هوی- انا زیارت د چک ولسوالۍ په پای کوتل کې
د حیات بابا زیارت د سید آباد ولسوالۍ د اونخی درې د حسن بیک په کلی کې
د خواجه اسماعیل بابا زیارت د سید آباد ولسوالۍ د تنگی د سیمې په امیر ښاره کې
د شاه قلندر بابا زیارت په امیر ښاره کې
د خواجه محمد صدیق زیارت د جغتو د باریکاو په سیمه کې
د لیگی بابا زیارت د جغتو د گلدرې یا پخواني گنده کول د صالح خیلو په سیمه کې
موقعیت لري خو لگی- بابا د لیگی باباخیلو د کلی بابا گنل گېرې چې نوموړې کلی هم د
ده له نوم څخه سرچینه اخیستې ده او صالح باباخیلو څخه لږ پورته گلدرې په وروستی-
برخه او گوربت د تاریخي غره په لمن کې موقعیت لري. د نوموړي زیارت د کراماتو په
هکله د خلکو تر منځ ډیر فولکلوریک وراثتونه موجود دي چې ځانگړې لیکنې ته اړتیا
لري.
چلگزیان د گوربت د غره په مختلفو ځایونو کې
د قبي زیارت د گوربت د غره د قبي په سر باندې
مزار بابا د جغتو د گلدرې په سیمه کې چې گوربت ته څیرمه موقعیت لري
غوزبه بابا د جغتو د غوزبې په کلی کې

خواجه رسول زیارت د جغتو د زیارت په کلي کې
 شلم بابا د جغتو په خواجهگانو یا اغا خیلو کې موقعیت لري
 د تیکي چلگزیان د جغتو په تیکي کلي کې
 د بونگي زیارت د جغتو په بونگي کې
 د مردلي زیارت د جغتو د مردلي په کلي کې

په وردگو کې

کرنه او مالداري

د وردگو په ولایت کې ډیر شمیر اوسیدونکي د کرکيلي او مالدارۍ په دنده بوخت دي دغه ولایت په لږه اندازه ځنگلونه يعني د 200 جریبه په شاوخوا کې ځنگلونه لري د ځمکه والو شمیر یې 2952 کسانو او د کرنې ساحه یې 128000 جریبو ته رسیږي، (۵۹).

د وردگو ولایت د کرنیزو پیداوارو له ډلي څخه کولی شو له آبي او للمي غنمو، کچالو، اوربشو، وربجو، رشقه، کلول، باقلي، مشنگ، لوبیا او نورو څخه یادونه وکړو. د میوو له ډلي څخه یې منې، زردالو، توت، شفتالو، کیلاس، سنخلي او نور د یادولو وړ دي. د وردگو ولایت یې میوې ونې عبارت دي له چنار، سپیدار، خروله، غیش وله، عرعر نیله، غرنی بادام، پنجه چنار، عکاسي او نورو څخه.

په دغه ولایت کې د اهلي څارویو لکه پسونو، غویانو، وزو او نورو ترڅنگ ځینې وحشي څاروي لکه لیوه، گیدره، سوی او په ځینو لوړو غرونو کې پرانگ هم پیدا کیږي.

د وردگو اقلیم او سیندونه

د وردگو ولایت اقلیم سوړ او د کلني وړښت کچه یې ۴۰ - ۳۰۰ ملی مترو ته رسېږي. کوم سیند چې د وردگو ولایت د دایمراډ، چک او سیدآباد د ولسوالۍ شیخ آباد او تنګي له درې څخه تیرېږي د لوگر په ساحه کې د کابل له سیند سره یوځای کېږي. دغه سیند د اونۍ د غره له جنوب ختیځ او سنگلاخ څخه سرچېنه اخلي، ورپسې هغه سیند چې د نرخ له ولسوالۍ څخه راوځي او د ابراهیم خیلو د کلی په لومړۍ برخه کې ورسره ګډېږي، د لندر په سیمه کې د دغه ولایت ځمکې پرېږدي او د کابل ښار د الوخیلو په سیمه کې د کابل له سیند سره یوځای کېږي.

له دغه سیند او په درو کې له کاریزونو، ژورو څاګانو او واټر پمپونو څخه د خړوبولو په موخه کار اخیستل کېږي. په دغه ولایت کې ۱۲۸۰۰۰ هکتاره آبي او ۹۰۰۰ هکتاره للمي ځمکه موجوده ده.

د چک د بریښنا بند چې د چک په ولسوالۍ کې د وردگو د سیند د پاسه د آلمانیانو له خوا د ۱۹۳۶ او ۱۹۶۱ کلونو تر منځ ګټې اخیستنې ته چمتو شوی دی، درې توربینه لري او د بریښنا د تولید ظرفیت یې په منځنۍ کچه ۳۳۶۰ کیلوواټو ته رسېږي. د دغه بند له بریښنا څخه د سیمې خلک ګټه اخلي او همدا راز ډیره برخه بریښنا یې د کابل ښار ته لېږدول کیدله خو د هیواد د تیرو دیرش کلنو پېښو، جنګ او جګړو له کبله ددې فابریکې بریښنا کابل ته نه راځي او فابریکې ته څیرمه یوازې څو کلیو ته بریښنا ورکولی شي. همدارنګه په بند کې د رسوباتو له کبله اوس مهال د بریښنا د تولید ظرفیت په نوموړې فابریکه کې ډیر راټیټ شوی دی. که څه هم چې د نوموړې فابریکې د بند کاسه او کانال څه نا څه پاک شوی دی، خو د توربینونو د استهلاک له امله یې د بریښنا د تولید کچه ډیره ټیټه ده.

د وردګو ولایت

لارې

د وردګو ولایت څخه د کابل کندهار لویه لاره تیریري او کله چې د میدان سیمې ته ننوځي نو یو ښاخ ترې بیلیري او د شمال لویديځ په لور د اونی له غابنې څخه په اوبستلو سره د هزاره جاتو سیمې ته ننوځي. په ټولیز ډول هغه ولسوالۍ او سیمې چې له عمومي واټ څخه لرې پرتې دي ډیرې زیاتې ترانسپورتي ستونزې لري او د دغه ولایت د ننه نژدې ټول سرکونه خام دي. خو اوس مهال هڅه کېږي چې د حکومت د ملي پیوستون د پروګرام په وسیله او د سیمې د خلکو په همکارۍ د دغه ولایت سرکونه و رغول شي چې په اساسي ډول د چک او اونځي د سرکونو کار روان دی. همدارنگه د وردګو د ولایت له مرکز میدان ښار څخه د اونی تر غابنې پورې د سړک د جوړولو چارې هم روانې دي.

د وردګو ولایت د ښوونې او

روزنې حالت

د هیواد د نورو سیمو په څیر په وردګو کې هم هغه مهال د رسمي ښوونې او روزنې څرک و لگیده چې د اعلیحضرت محمد ظاهرشاه د پاچاهۍ په لومړیو کې د ټول هیواد په کچه نوموړی بهیر پیل شو. خو مخکې له دې څخه یوازې د هیواد په پلازمینه کابل او لویو ښارونو کې د مسلکي ښوونې او روزنې محدودې موسسې فعالې وې، خو د وردګو او ټول هیواد په کچه ښوونه او روزنه په دودیز ډول په جوماتونو کې د روحانیو، ملا امامانو او میرزایانو په وسیله ترسره کیده. له ۱۳۳۵ څخه را وروسته په ټول هیواد کې د ښوونیز نظام د سیستماتیک کیدو سره سم په وردګو کې هم ځینې لیسې، منځني

او لومړني ښوونځي جوړ شوي دي چې د سيدآباد لیسې او د چک د بوميو لیسې، په جغتو کې د غازي محمدجانخان لیسې (په ۱۳۵۷ کې د لیسې درجې ته لوړه شوه) او په جغتو کې د گوربت منځنۍ ښوونځي (اوس مهال لیسې ده) يې غوره بیلگې دي. سربيره پر دې ارواښاد محمد ارسلان سلیمي چې هغه مهال يې د قبايلو په مستقل ریاست، د اطلاعاتو او کلتور په ریاست (وروسته بيا وزارت شو) او عدلیې په وزارت کې دنده ترسره کوله هڅه وکړه چې په ۱۳۴۲ کال کې د گوربت د منځنۍ ښوونځي د تشکیل څخه وروسته د چک، دایمیرداد او سيدآباد په ولسواليو کې هم ورته گامونه پورته او په لرې او نږدې سیمو کې ښوونځي رامنځته کړي چې په دې لړ کې يې د چک د ولسوالۍ د گردن مسجد د پیشکارو ښوونځي، د آبکارو ښوونځي او د سيدآباد د شش قلعي ښوونځي په خپل نه ستړي کیدونکي زیار سره جوړې کړې او د معاصرې پوهنې د ترویج په لاره کې يې اغیزمن گامونه پورته کړل. تر څو د نورو هیوادوالو په څیر د وردگو خلک هم د سواد له نعمت څخه برخمن شي.

لکه چې گرانو لوستونکو ته معلومه ده چې په هیواد کې د ۱۳۵۷ د غويي له کودتا، د پخواني شوروي يرغل او د جهاد پیل کیدو له مهاله د دې هیواد د نورو زیربناوو سره یو ځای زموږ تعلیمي نظام هم په کلیو، بانډو او ولسواليو کې له ړنگیدو سره مخامخ کړ چې نه جبران کیدونکي زیانونه ورته ورسیدل او فعالیت يې په ټیټه ودریده. دغه حالت د هیواد د نورو سیمو په څیر په وردگو کې هم ټولې روزنيزې او تعلیمي موسسې له ویجاړتیا سره مخ کړې او د دې ولایت په ډیرو ولسواليو، کلیو او بانډو کې د لیسو، ښوونځیو او تعلیمي مرکزونو دروازې د زده کوونکو، د زده کړې د مینه والو او ښوونکو پر مخ و تړل شوې.

کله چې د جهاد دوره مخ په اوږدیدو شوه نو د وردگو له خلکو سره د خپلو اولادونو د روزنې فکر، اندیښنه او تشویش هم مخ په زیاتیدو شو. د وردگو علم پروره خلک په دې آند شول چې باید په انفرادي او خصوصي ډول دغې ستونزې ته د حل لاره و مومي. له

همدې کبله د وردگو په ځینې جوماتونو کې د دیني درسونو د حلقاتو تر څنګ د عصري تعلیم زده کړې ته هم پاملرنه وشوه او د مدرسو په نامه ځینو ښوونځیو په جوماتونو کې په کار پیل وکړ. سره له دې چې دغه بهیر خطرات او تلفات هم درلودل او ځینې جوماتونه د شوروي د یرغلګرو الوتکو په وسیله تر بمبارد لاندې نیول کیدل چې زموږ یو شمیر زده کوونکو او ښوونکو د شهادت سبب هم شول (د سید آباد ولسوالۍ د حسن بیک د کلی د جومات بمباری چې شپيته تنه ماشومانو او د جومات ملا امام د هغې په ترڅ کې په شهادت ورسیدل او یا هم د ۱۳۶۶ کال د لړم په ۷ نیټه د جغتو د ګلدرې د لیګي باباخیلو په کلي، ښوونځی او جومات کې رامنځته شوه چې د ورځې په یوولسو بجو د نوموړی کلی او مسجد د شوروی د یرغلګر پوځ تر درندې بمبارۍ لاندې راغی او د دریو بې ګناه زده کوونکو په شمول یې د کلي ۱۵ نارینه، ښځینه او ماشومان په یوه ورځ کې په شهادت و رسول د هغې ښې بیلګې دي). د نوموړي کلي مدرسه نورالمدارس نومیده، چې د شهید گل باران، معلم سیدرسول، گل آغا احمدي وردگ، مولوي علم گل او کلیوالو په هڅه په ۱۳۶۳ کې فعاله شوې وه چې وروسته بیا د ګوربت له لیسې سره یو ځای شوه. د دغه راز ناوړه پېښو د پېښیدو سره سره د وردگو خلکو د خپلو اولادونو د روزنې بهیر و نه دراوه او په خپل ټول قوت سره یې هغه ته دوام ورکړ.

د ۱۳۶۵ کال او له هغې څخه وروسته د ښوونې او روزنې او همدارنګه د روغتیا په برخه کې د سویدن د کمیتي مرستې د ډیرې یادونې وړ دي چې د وردگو په ولایت کې یې له ډیر شمیر ښوونځیو، مدرسو او روغتیايي مرکزونو سره مرستې کړې دي او فعالیت یې اوس هم په دغه ولایت کې مخ پر وړاندې روان دی.

په ۱۳۶۸ کال هغه مهال د وردگو ښوونیز نظام لا مسلکي شو چې د گل آغا احمدي وردگ او عبدالملک حمیدي په هڅو وردگو ته راوستل شوې کویټي موسسې لجنه الدعوه الاسلامیه په وردگو کې د زده کړې له بهیر او تعلیمي مؤسساتو سره د مرستې کولو هوډ څرګند کړ او د لومړي ځل لپاره یې د ۱۳۶۸ د جوزا په میاشت کې په جغتو

کې د لیسې په بڼه د گوربت منځنی ښوونځی بیرته فعال کړه او په نوموړې لیسې باندې د گوربت د امام ابي حنیفه (رح) د لیسې نوم کینود. باید وویل شي چې نوموړې موسسه په ۱۳۶۷ کال وردگو ته راوستل شوه چې د تعلیمي هڅو سره سره یې روغتیایي خدمتونه هم وړاندې کول او د دایمرداد ولسوالۍ په تنگي سیدان کې یې د وخت له غوښتنو سره سم یو مجهز روغتون هم جوړ کړ.

لجنه الدعوة الاسلامیه بیا وروسته خپل تعلیمي او روغتیایي خدمتونه په وردگو کې نور هم زیات کړل او په جغتو سربیره یې په چک، سیدآباد، دایمرداد او میدان ښار کې هم خپلو تعلیمي او روغتیایي فعالیتونو ته دوام ورکړ چې گڼې لیسې، ښوونځي او روغتیایي مرکزونه یې تر خپل کاري پوښښ لاندې راوستل او هغه مهال یې له دې ولس سره نه هیریدونکې مرستې وکړې چې سخته اړتیا یې ورته درلوده.

د کورنۍ جگړې پر مهال د وردگو د تعلیمي بهیر په رغولو کې د گل آغا احمدي وردگ او عبدالملک حمیدي تر څنګ دغو ښاغلیو هم خپله ونډه اخیستې، فعالیت یې کړی او د دې ولس د بچیانو په روزلو کې یې تر خپله وسه ملي او دیني وجیبه سر ته رسولې ده. مولوي احمدجان، استاد چارگل نثار، انجنیر محمد طوس ساجد، اروانباد مدیر محمد حسن، اروانباد استاد آقامیر خان، اروانباد ضابط حنیف، مدیر متین وردگ، قاضی محمد امین وردگ، دوکتور بهاولدین بها، مولوي شیرین، مولوي جمال، الحاج مدیر شریف، سیدیعقوب، څارنوال نقیب الله (جغتو)، ډاکتر ښادي خان، ډاکتر فاروق وردگ، حاجي سربلند، میرام جان، گل حمید، حاجي سربلند، دوکتور عبدالولي وردگ، جمال رحمن، دوکتور زرجان بها، اروانباد استاد اسد بها، بصیر احمد شیرزی، محمد عظیم ستومان، رحیم الله صراح، مدیر سلیمان شاه، استاد داود جان غیرت، انجنیر محمدآصف، عبدالباقي کبیري، سرمعلم سیدخان، استاد فاروق، احسان الله، عبدالرحمن (شیخ آباد)، گل جان صابر، ویس وردگ، معراج، عارف وردگ، یحیی وردگ او نورو هغه

شخصیتونو نومونه چې تر دې دمه زما تر گوتو شوي نه دي او په دې برخه کې د پام وړ خدمتونه ترسره کړي دي، د یادولو وړ دي.

د وردگو ولایت کیدای شي د گوتو په شمار ولایتونو له ډلې څخه وي، چې آن د جنگ جگړو پرمهال هم لیک لوست او زده کړه تر ډیره بریده په منظمه توگه روانه وه. که څه هم په ډیرو ځایونو کې بنوونځي له زده کوونکو څخه لرې دي خو بیا هم د دغه ولایت خواریکښو زدکوونکو په ساعتونو لاره وهي ترڅو ځان بنوونځي او یا لیسې ته ورسوي. لیسې په ټول ولایت کې د گوتو په شمار وي خو د جهاد په وروستیو کلونو او د لجنه الدعوه الاسلامیه کویتي موسسې د بنوونیزو مرستو له برکته په دې ولایت کې د لیسو شمیره زیاته شوه چې په هیواد کې د مؤقتي ادارې له رامنځ ته کیدو سره سم نوموړې لیسې په حکومت کې رسمي بڼه خپله کړه او شمیر یې زیات شو. اوس مهال د دغه ولایت په معارف کې بنسټیز بدلونونه رامنځ ته شوي او د ملي پیوستون د پروگرام له لارې هم د دغه ولایت په ډیر شمیر سیمو کې لومړني، منځني بنوونځي او لیسې د دولت او خلکو په مرسته جوړې شوې دي.

په دغه ولایت کې د بنوونځیو او زده کوونکو کچه د وردگو ولایت د مطبوعاتي دفتر د ۱۳۸۶/۱۱/۱۳ نېټې راپور له مخې په لاندې ډول ښودل شوی ده:

د وردگو او میدان ولایت د ولایت په کچه ۲۶۷ د زده کړې موسسې په لاندې ډول موجودې دي:

- لیسې ۵۲ ، له دې ډلې څخه ۲ یې بنځینه لیسې دي.
- منځني بنوونځي ۶۹ ، له دې ډلې څخه یې ۶ بنځینه دي.
- لومړني بنوونځي ۱۴۰ ، له دې ډلې څخه ۳۳ یې بنځینه دي.

د نوموړو بنوونځیو د زده کوونکو شمېر ۱۲۷۰۰۰ یو سل او ووه ویشتم زره تنه دي، چې له دې ډلې څخه یې ۲۳۰۰۰ بنځینه زده کوونکي په زده کړو بوختې دي.

همدا راز په نوموړي ولايت کې د ښوونکو شمير ۳۰۸۳ تنو ته رسېږي، چې ۱۳۷ تنه يې ښځينه ښوونکې دي، (۶۰).

د معارف مجلې د ۱۳۸۶ کال په وروستۍ گڼه کې چې د هيواد په ټولو ولايتونو کې د دغه وزارت فعاليتونو، رپوټونو او گزارشونو ته ځانگړې شوې ده د وردگو ولايت شميرې په لږ څه توپير په لاندې ډول ښودل شوې دي:

د وردگو ولايت په اړوندو سيمو او ولسواليو کې په ټوليزه توگه ۱۱۵۷۹۹ تنه زده کوونکي په ښوونځيو کې په زده کړو بوخت دي، چې ۸۹۶۹۰ هلکان او ۶۱۰۹ تنه يې نجونې دي. له دغه شمير څخه ۱۱۳۴۱۴ په عمومي تعليماتو، ۱۶۳ تنه د ښوونکو په روزنيز مرکز او ۲۲۲ تنه يې په ديني مدرسو کې زده کړې کوي چې د لوست چارې يې د ۳۰۲۴ نارينه او ۲۲۲ تنو ښځينه ښوونکو له خوا په ۲۷۷ ښوونځيو کې پرمخ وړل کېږي. دغه راز د دې ښوونځيو په شمير کې ۹ ديني مدرسې، يو د ښوونکو روزنيز مرکز، ۱۴۸ لومړنۍ ښوونځۍ، ۷۰ منځنۍ ښوونځۍ او ۴۹ لیسې شاملې دي (۶۱).
ځوانان يې ډير با استعداد، ذکي او له زدکړې سره ډيره زياته مينه لري. د کانکور د هر کال په آزموينه کې يې ډير ځوانان په ډيرو ښو او لوړو نومرو سره د هيواد پوهنتونونو ته بريالي کېږي.

په وردگو کې د لوړو زده کړو مؤسسات او پوهنتون تر دې مهاله نه دی جوړ شوی چې د دې ولايت د فرد فرد غوښتنه ده. همدارنگه په سيدآباد کې چې د ژورناليزم کوم انستيتيوت جوړ شوی وو هم د نامعلومو وجوهاتو له کبله له فعاليت څخه لويديلی دی.

د دې ولايت محصلين د هيواد په پلازمينه کابل او د ځينو نورو ولايتونو په پوهنتونونو کې په زده کړو بوخت دي. په کابل پوهنتون، لوړو او مسلکي زده کړو په نورو مؤسساتو کې د وردگو د محصلينو شمير ۴۰۰۰ محصلين اټکل شوی دی. د کندهار پوهنتون په سلو کې نږدې ۸۰٪ وردگ محصلين جوړوي (نوموړی شمير د کندهار د پوهنتون د رئيس د خبرو په حواله ورکړل شوی دی «استاد احمدی»). د هرات په پوهنتون کې د

شمیر له مخې دویمه لویه شمیره د وردگو د محصلینو ده. همدارنگه بل لوی شمیر وردگ محصلین د ننگرهار په پوهنتون کې په لوړو زده کړو بوخت دي. د بلخ او بامیان په پوهنتون کې هم د پام وړ وردگ محصلین خپلې زده کړې کوي چې زموږ د ټولني ویاړ دي.

روغتیایي آسانتیاوې

د ولایت په کچه څلور روغتونونه، یو د معتادینو روغتون، ۹ د سي ایچ سي کلینیکونه، ۲۵ د بي ایچ سي کلینیکونه او ۱۰ روغتیایي سب سترونه شته دي. د روغتیایي خدمتونو چارې په ټول ولایت کې په نورمال ډول روانې دي. د روغتیایي خدماتو په برخه کې د دغه ولایت وګړي تر ډیره بریده له روغتیایي ستونزو سره لاس او ګریوان دي او د ډاکترانو او روغتیایي کارکوونکو کموالی احساس کیږي. سپین کلینیک یې مشهور روغتون دی، خو ډیر شمیر وګړي یې د درملنې له پاره کابل او یا غزني ولایتونو ته ځي. د عامې روغتیا وزارت د روغتیایي قوانینو او بررسی د ریاست د ۱۳۸۱ کال د عقرب د میاشتې د راپور له مخې د وردگو په ولایت کې ۷۹ شخصي درملتونونه شته دي. (۶۲). د ۱۳۸۵ کال د مرکزی احصایي د کالنامې له مخې په ۱۳۸۴ کال کې په ټولیزه توګه د دغه ولایت د شخصي درملتونونو شمیر ۸۷ بنودل شوی دی.

د روغتیایي مرکزونو او پرسونل کچه یې د دغه ولایت د ۱۳۸۴ کال د کاري راپور له مخې په لاندې ډول بنودل شوی ده:

۶۵ تنه ډاکتران

۶ تنه معالجي بنځینه ډاکترې

۷۸ تنه نارینه نرسان

۲۷ تنه قابلې

۱۲ تنه فارمسستان

۶ تنه د اکسري تکنيشان

۱۹ تنه د لابراتوار تکنيشن

۶۶ تنه نارينه واکسيناتوران، (۶۳).

بايد وويل شي چې د وردګو او ميدان د تير کال گزارش څرګنده کړې ده چې د همدې ولايت د جغتو ولسوالي د روغتيايي خدماتو درجه صفر ده يانې دا چې دا څو کاله هلته د دولت يا موسساتو د روغتيايي خدماتو د وړاندې کولو لړۍ ډيره سسته ده پداسې حال کې چې د همدې ولايت د بهسودو او نورو ولسواليو کې دغه شميره بڼه غوښنه ده. (د وردګو او ميدان د ولايت پنځه کلن پلان وګورئ).

د جهاد او کورنيو جګړو پر مهال يو شمير وردګ شخصيتونو نوموړي ولايت ته د روغتيايي خدماتو په لړ کې نه هيريډونکي خدمتونه سر ته رسولي دي چې د ځينو نومونه يې په لاندې ډول دي:

ډاکټر محمد سرور (جغتو)، ډاکټره روبانکه، ډاکټر فاروق وردګ، ډاکټر محمد سرور (سيدآباد) ډاکټر شاولي، قاضي امين وردګ، ډاکټر سعادت، ډاکټر بناډي خان، کارله (د جرمني تبعه)، د لجنه الدعوه عربي خيريه موسسې روغتيايي ډله، د فرانسې روغتيايي ډلې او داسې نور د يادولو وړ دي.

فرهنگي حالت

د وردګو مېرني خلک د لوړ او اصيل افغاني فرهنگ درلودونکي دي. دلته د فرهنگي حالت تر سرليک لاندې په دغه ولايت کې د رسنيو، خپرونو، ټولنو او مهمو دودونو بيانولو ته څو شيبې تم کيږو.

د وردګو ولايت خپرونې:

په شپيتمه لسيزه کې د چک په ولسوالۍ کې د مجاهدينو له خوا يوه خپرونه د گيسټيټر د ماشين په وسيله د پيام مجاهد په نامه او بيا د اوويامي لسيزې په پيل کې د حضرت عمر فاروق ليسي له خوا د عروۍ الوثقي په نامه مياشتيني خپرونه د گيسټيټر په ماشين خپرېده او په شپيتمه لسيزه کې يوه خپرونه د قاضي محمد امين وردگ له خوا هم خپرېده. (۶۴).

د وردگو په ولايت کې اوس مهال لاندې آزادي نشريې خپري چې عبارت دي له:

جغتو: جغتو يوه مهالني خپرونه ده چې د جغتو د مدني او کلتوري بهير او د وردگو د کلتوري يون پر مټ خپري. په ۱۳۸۴ کال کې يې په خپرونو پيل کړی دی او هره گڼه يې دولس مخونه لري. په لومړيو کې يې تيراژ ۱۰۰۰ گڼې وو، خو اوس مهال يې تيراژ لوړ شوی دی او تر دې دمه پورې يې لس گڼې خپرې شوې دي.

گودر: په چک ولسوالۍ کې د پښتني خويندو د ټولني له خوا خپري. د آغلي برښنا وردگ له خوا په ۱۳۸۲ کال په غبرگولي کې يې بنسټ ايښودل شوی دی. د هرې گڼې د يانو شمير يې ۹۲-۶۴ دی.

دريخ: دا جریده د وردگو او ميدان په ولايت کې د دريخ ټولني له خوا په مياشت کې يوځل خپرېږي، چې هره گڼه يې ۱۲ مخونه لري او تيراژ يې ۱۰۰۰ گڼې دی.

شپيلی: په وردگو کې د ميديوتیک د فرهنگي او علمي مرکز له خوا خپري، تيراژ يې ۱۰۰۰ گڼې او په ۱۲ مخونو کې خپريږي. لومړۍ گڼه يې د ۲۰۰۴ کال په مارچ کې له چاپه راووته بايد وويل شي چې ميديوتیک اوس مهال خپل مرکز په وردگو کې تړلی دی.

وردگ: دا جریده د يو شمير فرهنگيانو او وردگ ځوانانو پر مټ خپرېده چې شپږ گڼې يې خپرې شوې دي خو دم گړۍ نه چاپيږي.

ملی هدف اونيزه: د دې اونيزې د امتيازڅښتن د وردگو ولايت د اطلاعات او کلتور رياست دی. اوونيزه خپرونه ده، لومړۍ گڼه يې د ۱۳۸۳ کال په چنگابن کې خپره شوې ده. هره گڼه يې ۴ مخونه لري چې هر ځل تيراژ يې ۲۰۰۰ گڼې ښودل شوی دی. د

ملي هدف اونيزې دوه فوق العاده گڼې هم د مجلې په بڼه خپرې شوې دي چې هره گڼه يې 94 مخونه لري او درې ځله يې فوق العاده گڼې د اخبار په بڼه هم خپرې شوې دي. **ځلانده راتلونکې:** دغه خپرونه درې ځله په کتابي بڼه چاپ شوې ده چې د وردگ ولايت په اړه د شويو کارونو، لاسته راوړنو او ستونزو رپوټونه يې خپاره کړي دي. نوموړې خپرونه ۱۰۳ مخونه لري د هر ځل خپرویدو کتاب شمير يې ۳۰۰۰ بنسودل شوی دی.

روغتيا: دا مجله د دې ولايت د روغتيا د رياست له لوري خپرېږي، چې د نوموړي رياست اړوند رپوټونه او لاسته راوړنوته انعکاس ورکوي او په مهالني ډول خپرېږي. **آذان جريده:** دغه جريده د يوې آزادې جريدې تر نامه لاندې خپرونې کوي چې په دې ولايت کې د مهالني بڼه خپرېږي خو د تمويل او لارښوونې سرچينه يې د ټولنيز اصلاح د جمعيت دی.

د ميدان ځوانان: دا مجله چې د ميدان ځوانانو د ټولنيزې، ادبي او کلتوري ټولنې له خوا خپرېږي، په مياشت کې يوځل خپريدله. ډير شمير موضوعات يې په ځوانانو پورې اړه لري او همداشان د ورځې موضوعاتو ته هم انعکاس ورکوي چې سيمه ايزې ستونزې يې گڼلې شو، خو دم گړۍ يې خپرونې بندې شوې دي يوازې د گوتو په شمير گڼې يې خپرې شوې دي.

عهد مجله: دا مجله په دې ولايت کې د عهد کلتوري ټولنې له خوا خپرېږي چې د ورځې مسائل خپروى خو ډيرې سيمه ييزې ستونزې بيانوي، د خپرونو لړۍ يې دوام لري. **ورانگه مجله:** دا مجله په دې ولايت کې د لمر ټولنې له خوا خپرېږي او تر دې مهاله يې يوازې يوه يا دوې گڼې خپرې شوې دي دا چې دوى به په راتلونکي کې خپلو خپرونو ته دوام ورکوي که نه معلومه نه ده.

پرمختگ: د ولایت د مقام د دفتر څخه خپریدل پیل کړل او د دې کال په سر کې د اونیزې په شکل څو گڼې چاپ شوی چې دم گڼې یې خپرونې بندې شوې دي. همداشان ځینې نورې خپرونې لکه منډه مجله، خورشیدجریده، سنگلاخ جریده، مهرجریده او سپورت جریدې هم شته چې خپرونې یې دم گڼې بندې شوې دي. (۶۵).

یو محدود شمیر کتابونه لکه منډه گل، رنگینه تابلو، آتمه منډه گل د ولایت د مقام پیغامونه، ملي هدف ځانگړې گڼه دوه ځلې، ځلانده راتلونکې ځانگړې گڼه دوه ځلې. د وردگو او میدان د ولایت ملي راډیو تلویزیون هم تازه په خپلو خپرونو پیل کړی دی.

د وردگو او میدان ښار

کلتوري ټولني

په هیواد کې د مؤقتی ادارې له رامنځ ته کیدو سره جوخت د وردگو او میدان په ولایت کې گڼو فرهنگي، مدني او کلتوري ټولنو سروڼه را پورته کړل او تر خپله وسه یې په دې لاره کې هلې ځلې وکړې چې نومونه یې په لاندې ډول دي:

۱. غازي محمد جان خان ټولنه
۲. د جغتو مدني او کلتوري بهیر
۳. د میدان د ځوانانو ټولنه
۴. د خواخوږی ادبي او کلتوري ټولنه
۵. د گوربت ادبي ټولنه
۶. د وردگو د ځوانانو ټولنه
۷. د وردگو او میدان د محصلینو شبکه (اوس مهال یې نوم د وردگو د محصلینو ټولنه دی)

۸. د وردگو او میدان مدني ټولنه
۹. عهد کلتوري ټولنه
۱۰. ځلانده کلتوري مرکز
۱۱. چک ادبي بهير
۱۲. يووالي غږ ټولنه
۱۳. میدان ملي خپرنديوه ټولنه
۱۴. شاه قباد ولي فرهنگي ټولنه
۱۵. دريځ ادبي او کلتوري ټولنه
۱۶. استقلال فرهنگي مرکز
۱۷. د نرخ د ځوانان ټولنه
۱۸. آيينه فرهنگي ټولنه
۱۹. سلمان فارس ادبي ټولنه
۲۰. لمر کلتوري او فرهنگي ټولنه
۲۱. د پښتني خويندو د ودې ټولنه (۶۶).
۲۲. د وردگو کلتوري يون

د مني گل مشاعره:

د مني گل مشاعره چې د لومړي ځل لپاره يې په ۱۳۷۸ هجري لمريز کې د وردگو او میدان د ولايت د چک په ولسوالۍ کې د مصطفى حماس او د يو شمير نورو هيوادپالو ځوانانو په نوبت د بنسټ ډبره ايښودل شوې ده. هر کال د دې ولايت په مختلفو سيمو کې جوړېږي. د مني گل مشاعره چې نوم يې د منو د بڼو او د سيمې د ښکلا سره نه بيليدونکی تړاو لري، د دې ولايت د سمسورې سيمې او ښکلاوو څرگندوي کوي.

شاعران، ادیبان، لیکوالان او پوهان بیا د قلم په ژبه د دې بنایستونو بڼه ته نوی رنگ ورکوي. د منې گل مشاعره د وخت په تیریدو سره ورو ورو د ولسوالۍ له سطحې څخه د ولایت او د ولایت له سطحې څخه د هیواد او سیمې کچې ته خپل حضور لوړ کړ. چې د هیواد له ګوټ ګوټ څخه هر کال مشاعرې ته د زرګونو لیکوالانو، شاعرانو، ادیبانو، پوهانو، حکومتي چارواکو، محصلینو، زده کوونکو، قومي مشرانو، بزګرانو او عامو وګړو ګډون د دې ادعا د ثبوت د پخلي تر ټولو ښه نښه ده. د منې گل مشاعرې اوس مهال یوه روښانه بین الافغاني بڼه خپله کړې ده چې د دغه ستر کلتوري بري له کبله د منې گل ټولو لارویانو، د وردګو او میدان د ولایت اوسیدونکو ته د ویاړ ځای دی.

د وردگو ځینې مشهور دودونه

د اختر لپاره تیاری:

جوته خبره ده چې له کوچنی اختر څخه د مخه د روژې مبارکه میاشت وي، نو ځکه روژه کوچنی اختر ته ځانگړې بڼه وربښي او خلک د یوې پوره میاشتی مبارکی روژې له نیولو څخه وروسته د مسلمانانو د دغه ستر جشن د لمانځلو په لور ورځي.

د روژې د مبارکې میاشتی په اوږدو کې هره کورنۍ خپلو اولادونو او ځان ته د خپل توان تر بریده نوې جامې برابرې او کوښښ کوي څو په لومړۍ سر کې خپلو ماشومانو ته جامې برابرې کړي. کله چې اختر ته یوه یا دوه اوونۍ پاتې شي نو میندې خپل کورونه سمبالوی او کوښښ کوي خپل کورونه د دې ویاړلي جشن د لمانځلو لپاره پاک کړي. په ډیرو ځایونو کې میندې د خپلو کورونو د پاکولو په موخه د کور خونې د دوی په اصطلاح په سپینه خاوره او د رخت په یوه ټوټه چې څړی ورته وایي موبڼي یانې یو ډیر نری او باریک گل ورکوي. البته په دې ډول چې له سپینې خاورې څخه د اوبو گیلانو جوړ کړي او بیا له رخت څخه د یاد شوي څړي یا ټوټې په مرسته د خونو دیوالونه په هغې باندې گلوي.

د اختر په شپه د کورنیو بنځینه او ماشومان خپل لاسونه په نکریزو سره کوي او کله چې سهار شي، نو ماشومان خپل لاسونه یو بل ته وربښي چې گواکې د چا بڼه سره شوي دي. ځینې کورنۍ په خپلو کورونو کې اوږه لمدوي او کورنۍ کلچې یا بوسراغې پخوي، غنم نینې کوي چې نینې ورته وایي او بیا له هغې سره د زردالو یا بادام مندې او خستې هم گډوي او د اختر په ورځ هغه ماشومانو ته چې کور په کور د اختر مبارکی له پاره گرځي ور ویشي. د دې تر څنګ هګۍ ایشوی، په وردگو کې د اختر په ورځ د چارمغزو ویشل او گټل هم رواج دي چې په همدې ورځ یې له نینو ځینې کورنۍ ماشومانو ته ور ویشي.

ځینې نورې کورنۍ بیا له بناړ څخه د معمول په څیر د اختر سودا اخلي او بیا د اختر په ورځ ورځینې گټه اخلي.

هغه کورنۍ چې کوژدنې یې کړي وي، د خپلې راتلونکې ناوې له پاره د پوښ تر نامه لاندې دوه یا درې جوړه جامې، بوټونه، نکریزې، شامپو، صابون، گیراگان او داسې نور څیزونه برابروي او د روژې په اوه وویشتم او یا له هغه څخه د منځه یې د خپلې کوژدنې کره وروړي. دا څیزونه د اختر د پوښ په نامه یادېږي. خو دغه پوښ ته د پیغلنوب پوښ هم وایي، کله چې پوښ راوړل شي د کلی بنځې او خپلوان یې ور باندې راټول شي، ویې گوري چې څه شي یې راوړي دي، کله کله خو سندرې ورته وایي او دریاوې هم وهي. همدارنگه هغه چاته د ډیر قدر او عزت په موخه یوه جوړه جامه یا یو پتو یا یوه چینه ورکوي چې دغه راز پوښ یې د کوژدنې کور ته راوړی وي. له پوښ سره پر نارینه وو سربیره یوه یا دوې بنځې هم ځي او د نجلۍ د کورنۍ له خوا نه دوی ته جامې، پروني، او د سیمې د رواج له مخې داسې نور شیان ورکول کېږي. دغه راز بنځو ته ټنگور ویل کېږي او که چیرې د ناوې په کور شپه تیروي، نو هغوی یې د ډیر زیات عزت له مخې لاسونه هم په نکریزو ورسره کوي خو دغه رواج له یوې سیمې څخه تر بلې سیمې په لږ توپیر سره لیدل کېږي او په ټولو ځایونو کې په یو ډول نه دی.

د هغو کورنیو غړې چې په مسافرۍ کې ژوند تیروي او په پردیو ملکونو کې په کار او غریبۍ بوخت وي، کونښن کوي خو د اختر پر مهال خپلو کورونو ته راستانه شي او اختر له خپلو کورنیو سره یو ځای تیر کړي. که چیرې مسافر کسان په دې بریالی نه شي چې اختر ته ځانونه را ورسوي، نو د خپل توان تر بریده خپلو کورنیو ته د اختر له پاره سوځانونه رالیږي او په دې توگه د ژوند په هره برخه کې د اختر د راتلو له پاره تیاری په درز او شور روانې وي.

په وردگو کې د کورونو سمبالښت، ډیزاین او ښکلا:

په وردگو کې د کورونو د تزین موضوع د دې ولس د هرې کورنۍ د سمبالښت او د استوګنې د چاپیریال په برابرولو پورې اړه لري چې بیلابیل اقتصادي، ټولنیز، کلتوري او داسې نور مسایل پکې شامل دي چې هر یو په دې برخه کې خپلې ځانګړې اغیزې لري. ځکه د کور تزین او جوړول هم په یاد شوو مسایلو پورې نیغه اړیکه لري. له همدې کبله ویلی شو کومې سیمې چې ښار ته په نږدې واټن کې قرار لري د کلیوالو سیمو په پرتله یې ډیزاین او سمبال څه نا څه زیات وي او له کلیوالو سیمو سره ژور توپیر لري. د کلیوالو سیمو په ډیرو کورنیو کې دا دود دی چې د خونو د ننه او د باندې په یو ډول خاوره باندې موبښي یا اخیږ کوي ځینې بیا له رنگ او یا هم گچ څخه د کورونو د سپینولو په موخه کار اخلي. ځینې سیمې بیا داسې دي چې په خونو په چت یا دورونو کې د هوا د بدلون او کوتې ته د رڼا د رالویدو په موخه وړې کړې پرېږدي چې دوربچې، درېڅې، آښې او ښښې هم ورته وایي که څه هم په دې وروستیو کلونو کې د نورو سیمو په څیر د معمولي کړکیو او ورونو اښودل دود شوی دی خو له دې سره سره پخواني دود هم په ټولیزه توګه خپل موجودیت لا تراوسه له لاسه نه دی ورکړی. د کورونو په دروازو کې د همغه ځای د تکره ترکانانو له خوا د ښکلو گلانو او ژویو انځورونه کښل کېږي چې کورته ښکلی بڼه وربښي. یو شمیر دغه ډول دروازې چپراس نه لري، بلکې د لڅکي ورونو یا دروازو په نامه یادېږي او تر ډیره بریده له همدې ډول دروازو څخه کار اخیستل کېږي.

د وردگو په کلیوالي سیمو کې د زیاتره کورونو پر دیوالونو باندې هغه پردې ځورندېږي چې د ښځو له خوا د گوتو په وسیله په زری کښ، خامک او تارشمار کوک باندې جوړې شوې وي چې په یوه گوته کې له دغه ډول پردو څخه یوه، دوه او یا هم د همغه کورنۍ تر ذوق او یا هم د کوتې تر دیوالونو پورې پردې ځورندېږي.

همدارنگه په ډیرو سیمو کې د بالښتونو د پوښونو له پاره د یو ډول ځانگړو ټوټو د پاسه په گوتو باندې ښکلې گنډې کيږي او دغه ډول بالښتونه بیا د ځانگړو میلمنو یا د میلمه خونې لپاره استعمالیږي. د دې ډول بالښت پوښونه له سپین رنگه ټوټو څخه جوړیږي چې ځینې خلک د پوښ د پاسه جالی هم گنډې خو دا کار د هرې کورنۍ تر اقتصادي توان پورې اړه لري .

ځینې سیمې خو داسې هم شته دي چې د کوټې په دیوالونو باندې جای نمازونه را ځوړوندوي، چې دا جای نمازونه هم په گوتو باندې جوړ شوي وي او د همغې سیمې د لاسي صنایعو له شهکارو څخه شمیرل کیږي. ځینې خلک کله چې په کوټ بند باندې کوم خیز ځوړندوي نو د هغوی د لا ښکلیتوب له پاره په لاس باندې جوړې شوی پردې ورباندې ځوړندوي.

که چیرې په خونه کې بکسونه ایښودل شوي وي، نو د هغې له پاره هم په گوتو باندې جوړ شوي پوښونه جوړیږي، چې د سربکسۍ په نامه یادیږي او د بکسونو په سر باندې اچول کیږي چې په خامک او یا هم گراف کوک باندې جوړ شوي وي.

په ډیرو ځایونو کې اوس هم په دیوالونو کې وړې تاخچې چې د کوچنیو الماریو حیثیت لري پرېښودل کیږي او له هغې څخه د ځینې اشیاءو د ایښودلو په موخه کار اخیستل کیږي. په ځینې ځایونو کې د کوټې په پاسنۍ برخه کې د رپک په نامه یوه اوږده تخته ایښودل شوې وي او د هغې پر سر باندې خپل لوښي او نور سامانونه ږدي. همدارنگه د قرآن عظیم الشان لپاره بیا ځانگړی رپکونه تر ټولو په ښه اطاق کې نصب کیږي.

د کوټې په مینځ کې د اچولو له پاره اوس هم گیلیمونه کارول کیږي او ځینې خلک د نرمو لمخو څخه هم د فرش په توگه کار اخلي چې دا لمخې د پسه له وړیو څخه په بیلابیلو رنگونو او بڼو کې جوړیږي او زړه رابښکونکي انځورونه په کې انځور شوي وي. ځینې خلک د خپلې خونې دیوالونه او چت د ښکلو گالانو په انځورونو سره ښکلي کوي.

په هغو سیمو کې چې ښارونو ته نږدې پرتې وي د ژوند سطح د هغو سیمو په پرتله څه ناڅه لوړه بریښي او خلک د خپلو کورنو د تزیین له پاره تر ډیره بریده له هغه څه څخه کار اخلي چې په ښارونو کې کارول کیږي. دغه طبقه وگړي ښاری ژوندانه ته ورته او یا هم کټ مټ د هغه په څیر خپل کورنه سمبالوي او په ښکلو ډیزاینونو سره خپلو کورنو او استوگنځایونو ته ښکلا وربښي. خو په ټولیزه توګه د کور د سینګار او سمبالولو په برخه کې خلک د خپلو شته امکاناتو څخه کار اخلي او د هغې په مرسته خپلو کورنو ته ښکلا وربښي.

ریباري، کوژده او د ستنې راوړلو مراسم:

په وردگو کې د ریبارۍ یا ځوان هلک ته د ځوانې نجلۍ د نکاح کولو دود په دې ډول دی کله چې کوم کس وغواړي له بل چاسره دوستي وکړي، خپل ورور، زوی خپلوان یا دوست ته کومه نجلۍ په نکاح کړي، نو د خپلې خوښې کورنۍ له موندلو څخه وروسته یو ځل یا دوه ځله هغې کورنۍ ته ښځې ورلېږي او نجلۍ له نږدې څخه گوري د دې خبرې مانا دا ده چې په دې هکله لومړۍ اړیکې د ښځو له خوا ټینګېږي. بیا نارینه یو ځل، دوه ځله او یا څو ځلې هغه کورنۍ ته ورځي خو د نجلۍ مور او پلار راضي کاندې. کله چې د نجلۍ کورنۍ راضي شي نو بیا د دعا، مالګې، نخښې یا گل د را وړلو په موخه ورځ سره ټاکل کېږي.

کله چې په دې هکله د دعا کولو لپاره ورځ تعین شوه بیا نو یو، دوه یا ډیر کسان د هلک په استازیتوب د هغه له کورنۍ څخه د نجلۍ کره ورځي او د نجلۍ کورنۍ هغه اندازه پیسې او خرڅ چې غواړي ورته معلوموي. کله چې په ټولو مسایلو سره سلا شي، نو دعا ورسره کوي او د نجلۍ کورنۍ یو یو دستمال او څه خواږه د ښځې په دود ورکوي. بیا د غټې ښځې یا ستنې او یا دستمال چې شربني خوري هم ورته ویل کېږي ورځ ورسره معلومه او په همغه ورځ د هلک د کورنۍ له خوا ټول خپلوان، دوستان او گڼ شمیر کسان د نجلۍ کورنۍ ته ورځي. د ټاکل شوو پیسو څخه یوه اندازه پیسې هم د نجلۍ کورنۍ ته ورکول کېږي. د دې مراسمو په ترڅ کې د هلک کورنۍ ته د نجلۍ د کورنۍ له خوا ستن ورکول کېږي چې د هلک د ورور او یا بل داسې نوي ځوان په سر کې یې ټینګوي چې کلالۍ او دنگه قواره ولري. ستن یو داسې درې کنجه جوړښت دی چې په گڼو مریو، بوربور، غجریو او ځونډیو پوښل شوې وي او په یوه لوی ورینسمین یا سونډي دستمال باندې د کلپي ستنې په زریعه ټنګه کړې وي. همدارنګه په دې درې کونجه جوړښت کې گڼې هندارې یا آښې هم په داسې ډول ځای په ځای شوې وي چې شاوخوا ته یې د مریو او هونو گڼ گلان شوي وي. د هلک کورنۍ ته د ستنې له راوړلو څخه

وروسته د هلک کورنۍ د نجلی کورنۍ ته میلمستیا کوي چې پښه خلاصی ورته وایي په پښه خلاصی کې ټولو هغو نارینه او ښځینه گډونوالو ته مروجې جامې کوي چې په دې ډول میلمستیا کې یې گډون کړی وي. بیا د نجلی کورنۍ د هلک کورنۍ ته میلمستیا کوي او خپلې راتلونکې ناوی ته پوښ اخلي چې معمولاً په هغې کې د ناوې له پاره درې جوړه کالي موجود وي او کله چې ستنې ته د هلک له خوا خلک ورځي نو پوښ هم ورسره وړي یا دا چې لومړی پوښ د ستنې څخه دوې یا درې ورځې د منځه د نجلی کور ته وړل کیږي. باید وویل شي چې په پوښ کې د نجلی د کورنۍ تقریباً ټولو غړو ته هم کالی او ډالی ایښودل کیږي. دواړه د هلک او نجلی کورنۍ خپلو راغلو میلمنو ته ډالی ورکوي چې معمولاً کمیسونه، پتوگان، لنگۍ او نور څه پکې شامل وي. د دې خبرې یادونه هم ضروري ده چې یاد شوي ټول مراسم په وردگو کې د دریا وهلو، ډول، اتن او خوږو سندرو سره ملگري وي چې هره سندره بیا خپل خپل مقام لري چې باید په مناسب ځای کې ولوستل شي. د جهاد له دور څخه د منځه په وردگو کې د واده د دعا، ستنې راوړلو او واده کې په ټوپکو باندې د نخښې ویشتل هم رواج وو چې د جهاد په دور کې یې په نخښې سربیره بیله بڼه غوره کړه هغه دا چې د اتومات وسلو او کلاشینکوفونو یا درنو وسلو ضربې به هم د ودونو پر مهال کیدلې. خو اوس مهال خلک وضعې ته گوري که چیرې نورماله وي او امنیتي ستونزې و نه لري نو کیدای شي په ورته حالاتو کې هم د خوښۍ ډزې وکړي او ځوانان نخښه وولي.

د نکریزو شپه او واده:

له واده څخه تر منځه لومړی ټول هغه څیزونه چې د نجلی کورنۍ مخکې له مخکې له خپلو ځینانو سره معلوم کړي وي د هلک د کورنۍ له خوا برابری او وروسته بیا د هلک د کورنۍ له طرفه یو دوه تنه مشران د جوړښت په موخه د نجلی کورته ورځي او جوړښت ورسره کوي. جوړښت په دې ډول وي چې دوه درې تنه مشران د نجلی له کورنۍ څخه غواړي خو په ټولو هغه څیزونو کې چې مخکې د کوژدنې څخه یې معلوم کړي دي یو څه ناڅه ورته کم کړي او د پاتې څیزونو په هکله دواړه لوري یو جوړجاړی ته سره ورسېږي، د نجلی کورنۍ د خپل وس په اندازه له ټاکل شوو څیزونو څخه څه ناڅه کموي او یا یې هم نه کموي. د جوړجاړي او د واده د لگښتونو په سر یوې موافقې ته رسیدل هم داسې دي، چې ځینې کورنۍ نغدې پیسې اخلي او ځینې بیا هغه ټول ټاکل شوي څیزونه په خپل طبیعي شکل غواړي چې مخکې له مخکې د دواړو لوریو تر منځ پرې موافقه شوې وي. د نجلی کورنۍ د خپل وس تر اندازې پورې خپلې لورته د کور وسایل اخلي چې کور یې بولي او د هلک کورنۍ هم خپل ضروري گامونه اخلي او وړ تدابیر نیسي. په داسې توگه چې خپلې کورنۍ غږو ته (البته اوس مهال) نوې جامې اخلي او په کور کې د واده تود هرکلی روان وي. له واده څخه یوه یا دوه ورځې تر منځه د واده پوښ یعنی هغه کالی، گانې او نور څه چې د ناوی له پاره په پام کې نیول شوي وي او د وروستي ځل لپاره یې د هغې نجلی کره ور وړي چې کوژدنه یې شوې خو لا هم واده شوې نه ده. البته د دې پوښ اندازه د مخکنیو پوښونو په انډول لږ څه زیاته وي. د نجلی کورنۍ د ناوی د پوښ راوړونکو نارینه وو ته لنگی، چینې یا پتوگان او بنڅو ته چې ټنگورې یې بولي پروني، کالی او یا داسې نور مروج څیزونه ورکوي. په ځینو ځایونو کې له پوښ سره ستره ورا هم ځي البته که د ناوې کور لرې وي او ټوله ورا بیا د ناوې په کلې کې شپه کوي. د نجلی کورنۍ د ناوی د پوښ له پاره د کلي بنڅې راټولوي او د واده پوښ ورته بنکاره کوي او راغلو بنڅو ته میوه هم ورکول کېږي. د نجلی د کورنۍ

نژدې خپلوان خپلې تحفې چې اچونه ورته ويل کيږي او معمولاً ظرفونه يا دسمالونه وي راوړې ډالۍ او د ناوې په پوښ کې ږدي. د معمول په توګه د واده شپه يعنې هغه شپه چې سبا ته يې واده وي د نکريزو د شپې په نامه يادېږي د نکريزو دود يا لاس سره کول د خورا ډيرې پخوانۍ زمانې راهسې په وردګو او نورو پښتني ټولنو کې دود دي. رواج داسې دی چې د کلي منخوړې او مشرانې ښځې چې يو ټولګی پيغلې يې هم بدرګه کوي ډيرې نکريزي په يوه لوی لو ښي کې خيشتوی او له څنګه يې د خوږو سندرو زمزمې کوي بيا په نيمه شپه کې په همدې نکريزو لومړی د هلک يا زوم يوه ګوته سره کوي هلک يوه قيمتي ډالۍ چې غالباً د طلا ګوتې وي د ناوې په موټې کې ږدي او بيا لږ نيکريزې اخلي او د ناوې په موټې کې يې ږدي چې دغه ډول مراسمو ته د موټې خلاصولو مراسم ويل کيږي. داسې هم پيښې چې ناوې ځواکمنه وي او هلک يې د موټې په خلاصولو بريالی نه شي، خو بيا د هلک د خپلوانو او سپين سرو ښځو له خوا ناوې ته زارۍ کېږي چې خیر دی نور بې مه ځوروه او موټې خلاص کړه چې بيا نوموړي مراسم سرته رسېږي.

د نکريزو په شپه نژدې دوستان د نکريزو د اېښودلو له پاره له زوم سره يوځای راځي په لومړي سر کې د ټنگورو له خوا او درياوې چمبې وهل کيږي سندرې ويل کيږي او څه ساعت وروسته د نجلی په لاسونو د شاګوم نکريزې ږدي. سهار ورا راځي چې زيات کسان له اړوندو کليو څخه پکې ګډون کړی وي او د نجلی له لوري هم رابلل شوي ميلمانه ټول د نجلی کور ته راځي. ناوې د ښځينه دود له مخې را ولاړوي او د خسر د کور په لوري يې د موټر په وسيله وړي البته پخوا به د آسونو او کجاوو په وسيله ناوی د خپل خاوند کره د پلار له کوره وړل کيده. د نجلی دوه درې خپلوانې ښځې او نارينه هم ځي چې ښځو ته خيښانې او ټنگورې ويل کيږي او نارينه د خيښانو په نوم باندې يادېږي. کله چې د هلک کور ته ورسيدل هلته يو چرګ حلالېږي يا يې تاج غوڅيږي او په هغې باندې د موټر ټاير او د ناوې بوت د نيکمرغۍ په موخه او عقیده باندې سور

کیري. کله چې ناوی کورته ننوځي، نو د وره په لڅک یا چوکاټ باندې یوه کوکه یا وړوکی مخ د هغې له خوا ټک وهل کیري، بیا تناره ته بیول کیري او د هغه څنډې بڼکلوي او منځکې لدې چې کورته یې د ننه کړي هغه نارینه خپلوان چې له ناوې سره راغلی د ناوې لپاره کور غواړي چې د خپلو خینسانو له مثبت ځواب سره مخامخ کیري او بیا یې کورته بیایي. کله یې چې د ناوې بوټ پرې وباسي نو هغه له وریجو، غنمو او یا نورو غلو دانو څخه ډکوي چې پورتنی هر یو رواج خپله خپله فلسفه لري.

البته پخوا داسې رواج وو چې اوس مهال نشته چې د خسر کره یې په دوهمه یا دریمه شپه د کلي ملا او څو کسه نور راغوبنتل کیدل او د شپې له دوډۍ څخه وروسته شاهدان نجلی ته ورتلل او د معمول په شان د نکاح دود ترسره کیده خو اوس مهال د نکاح مراسم غالباً د نجلی په کور کې ترسره کیري او هلک اجازه لري چې له همدې لومړۍ شپې څخه خپله میرمنه وويني، خو په پخوانیو رواجونو کې به چې کله ناوې د هلک کورته راغله نو هلک به دوې یا درې شپې نور هم صبر کاوه څو رواج بشپړ او په دریمه شپه د نکاح مراسم ترسره شي.

په ځینو کلیو او کورنیو کې خو داسې رواج هم شته دی چې د شیریني خورۍ پر مهال د هلک کورنۍ د نجلی له کورنۍ څخه د منځکیني توافق په بنسټ گل راوړي او هغه ته ناسته ویل کیري چې د گل راوړلو په ورځ هلک هم د نجلی کورته د شیریني خورۍ له میلنو سره ځي او د گل راوړلو د مراسمو په ترڅ کې د قبول ایجاب په نامه باندې نجلی هلک ته نکاح کیري او کله چې ملیمانه ولاړ شي نو بیا هلک اجازه لري چې د خسر کره پاتې شي او نجلی وويني چې دغه مرحلې ته چغل بازی وایي.

د ناستې او سنتې توپیر په دې کې دی چې د ناستې د مراسمو ټول لگښتونه به د واده په څیر د هلک کورنۍ کوي او زیات ملیمانه پکې راغوبنتل کیري چې تقریباً د یوه واده د مصارفو په څیر وي او نامزاد شوي هلک ته اجازه وي چې د خسر کره تگ او راتگ وکړي او د خپلې میرمنې سره د پلار په کور شپې تیرې کړي. خو د سنتې د مراسمو

لگښتونه بیا د نجلۍ پلار کوي او یوه عادي میلمیستا کښل کیږي چې نامزاد شوي هلک د دې مراسمو په ترڅ کې د واده تر مهاله د نجلۍ کورته اجازه نه وي. باید وویل شي چې د وردگو په زیاتو کورنیو کې له واده څخه د مخه هلک ته اجازه نه ورکول کیږي چې د خسر کره تگ او راتگ وکړي البته عوامل یې زیات دي چې ځینو ته یې په لنډه توګه اشاره وشوه.

په وردگو کې د واده د دریمې ورځې دود:

وروسته له دې څخه چې په وردگو کې د واده مراسم په بشپړه توګه پای ته ورسېږي، نو تر دریمې ورځې پورې ناوې ته د یوه ډیر نازولي میلمه په توګه قدر ورکول کېږي او د کور د مشرانو او یا خاوند له خوا د کور او کاله په هکله د هیڅ ډول خبرې یادونه ورته نه کېږي.

په دریمه ورځ هغه مراسم تر سره کېږي چې په ځینو ځایونو کې د تخت جمعی یا په نورو نومونو باندې یادېږي. خو په وردگو کې دغه ورځ د دریمې په نامه یادېږي. په دې ورځ زوم د خپل خسر کورته ځي البته څه میوه او له معمول سره سم یو څه ناڅه چې د کورنۍ له خوا ورته برابر شوي وي، د خسر کورنۍ ته یې وروړي او د خپلې خسرګنۍ او نور نژدې دوستان د دریمې ورځې میلمستیا ته رابولي.

د ناوې کورنۍ او نژدې دوستان هغه کالي، جامې او نورڅه چې له ناوې څخه د پلار په کور کې پاتې شوي وي او یا هم دوستانو دغه ناوې ته څه ډالۍ او تحفې اخیستې وي له خپل ځانه سره یې د ناوې نوي کورته راوړي. د دریمې ورځې محفل ته د هلک د کورنۍ نژدې دوستان او خپلوان هم راغونښتل کېږي او د کلي پیغلې او بنځې هم په دې محفل کې ګډون کوي.

لومړی په ځانګړو مراسمو د هلک مور یعنې د ناوې خوانې یا کومه بله مشره بنځه ناوې پخلنځې ته بیایي او د نوموړې لاس په زېړو غوړیو کې وهل کېږي وروسته نو ناوې په خپل لاس څه نا څه خواړه برابرې چې د دې ډول محفل له جوړیدو څخه موخه دا ده ترڅو ناوې د کور په سمبالولو او د کور د چارو په پرمخ بیولو باندې په رسمي توګه پیل وکړي.

پیغلې دریا وهي، ځانګړې سندرې وايي او سیل کوي خو د ډوډۍ وخت شي د ډوډۍ خوړولو پرمهال پیغلی او بنځې له ناوې سره یوځای ډوډۍ خوري او د ډوډۍ له خوړلو څخه وروسته د نجلۍ د کورنۍ مشر په دسترخوان کې یوه اندازه پیسې اچوي. کله چې د

نجلی د کورنۍ غړي او دوستان بیرته خپلو کورونو ته ستنیږي، نو د هلک د کورنۍ له خوا دوی ټولو ته د دوی له شان سره مناسبې ډالۍ ورکول کیږي او په ډیره درنه توگه رخصتیږي.

خو په عمومي توگه باید وویل شي چې په وردگو کې هغه دود د تخت جمعی یا دریمې په نامه یادېږي په هره سیمه کې خپل ځانگړي مراسم لري چې دځینو یې منځکې په لنډه توگه یادونه و شوه.

د وردګو د جامو او کالیو څرنگوالی:

د وردګو ولایت هم د نورو پښتنو قومونو او تیرونو په څیر یو شمیر ځانګړې جامې او کالی لري چې په دودیزه توګه له هغه څخه کار اخلي.

د وردګو د نارینه وو لویان په عمومي ډول لونګی او پټکي په سر کوي چې لونګی او پټکی یو له بله سره ځینې توپیرونه لری او ښه لونګی د ورینمینی یا هم مشهدی په نومونو یادېږی او له نورو ډولونو څخه یې ځوانه طبقه خلک ډیرې خوبوي. په پټکیو کې هم د پاچ پټکی د نورو په پرتله زیات د خلکو د خوبې وړ دی. ځوانان او هلکان بیا خولی په سر کوي او په لوخ سرګرځیدل په کلیوالو سیمو کې د چا نه خوبسېږي، بلکي هغه څوک چې لوخ سرګرځي زیاتره اطرافي وګرې او دیني کړی ورته د کرکې په نظر ګوري، له همدې کبله څوک د دې جوګه نه وي چې د ښارونو په څیر دې د وردګو په کلیوالي ساحو کې لوخ سر و ګرځي. ځینو هلکانو او ځوانانو ته یې میندې په کورونو کې د مریو او سونډو په وسیله په لاس باندې بیلابیل ډول خولی جوړوی او بیا یې هغوی په سر کوي. ځینې ځوانان بیا د خپلې خوبې خولی په بازارونو کې پیدا کوي او په خپلو سررونو یې ږدي چې اوس مهال له افغانستان څخه نیولې آن د هند، بنگلديش او پاکستان خولی هم په ځوانه طبقه کې رواج موندلی دی. البته باید وویل شي چې د جامو په اړه هر وخت نوي نوي بدلونونه رامنځته کېږي او هیڅ وخت یو ځانګړي ډول جامو په دې ټولنه کې تر ډیره وخته دوام نه دی کړی، خو د وردګو په زیاتره کلیوالي سیمو کې څوک لا اوس هم په لوخ سر باندې د ګرځیدو اجازه ځان ته نه ورکوي.

پخوا به د نورو پښتني ټولنو په څیر نارینه وو هم ګرد کالي او په چرمو باندې جوړ شوي واسکتونه اغوستل چې د کالیو لمنې به یې ګردې وې او ملاوې یې په یو ډول دستمالونو تړلې چې د نهه ګله دستمالونو په نامه یادیدل خو اوس مهال هغه دود خپل ځای د نوې زمانې سره سم نوو رواجونو ته پرېښی دی.

د وردګو نارینه وګړي په خپلو سیمو کې په عمومي توګه پټو او یا خادر هم استعمالوي چې د دوه نیمو مترو په اندازه له پنځه متره رخت څخه جوړېږي او یا هم تیار جوړ شوي پټوګان د دې موخې لپاره له بازارونو څخه رانیسي.

کله کله میندې د خپلو کورنیو غړو ته داسې کالي هم جوړوي چې ګریوانونه، غاړې او یخنونه یې په خامک کوک باندې جوړ شوي او پیغلې یې په خپلو ګوتو ګنلې چې د یوه ګریوان د جوړولو لپاره میاشتي میاشتي خواري و باسي. په میندو کې په عمومي ډول همدغه افغاني جامې دود دي او په چرمو او یا زر تارو باندې جوړ شوي کالي د خلکو ډیر د خوښې وړ دي او په تن کوي یې. پخوا به یو ډول خولۍ چې ریخچینې یا عرفچین یې بللي، بنځو جوړولې او په سرونو باندې به یې له پورنې څخه د لاندې ایښودې، خو اوس مهال دغه رواج په لرې پرتو کلیو کې ډیر کم کم پاتې دی.

همدا رنگه به بنځو یو ډول لستونځولې جوړولې یعنې د کالیو او جامو د لوستونو خولې به یې په مریو، زر تارو او داسې نورو زینتي څیزونو جوړولې چې یو ځانګړی څرنگوالی به یې درلود او اوس هم په هغو کالیو کې استعمالېږي چې افغاني یې بولي او بنځې ورسره ځانګړې مینه لري.

د جامو بله ځانګړنه داده چې بنځینه یې یو ډول ډیر لوی پرتوګونه چې له پنځه یا شپږو مترو ټوکر څخه جوړېږي او د ګونځه وال یا ګونځې دار په نامه به یادیدل او پخوا زیات دود وو چې اوسمهال یې خپل پخوانی ماهیت له لاسه ورکړی او په ټیټه کچه اوس هم استعمالېږي. د دغه ډول پرتوګونو رنگ به هغو بنځو لپاره سپین وو چې واده شوې به وې او د واده کړیو بنځو د پرتوګونو رنگ به سور یا شین او له کتان څخه به جوړیدل.

له دې سره سره په وردګو کې بنځې داسې ټکري یا پورني په سر کوي چې سر تر پایه پکې پټه وي او کله چې پردي سړي مخ ته ورشي، نو خپل مخ هم په د هغه ټکري په وسیله پټوي چې په سر یې وي.

یوه اړینه خبره دا ده چې که څه هم د انساني ژوند پرمختګ او د انساني ټولنې فرهنگ دواړه یو له بل سره نه شلیدونکې اړیکې لري نو له همدې کبله کلتور او فرهنگ د ټولنې له وګړو څخه رامنځ ته کیږي، نو دودونه او عنعنات چې د فرهنگ یوه برخه ده د ټولنې په پرمختګ کې جوت رول لري. له همدې کبله شاید چې په ځینو ځایونو کې به د جامو څرنگوالی څه ناڅه خپله خیره بدله کړې وي او بسارې لورته به راکارل شوې وي خو په عمومي توګه د وردګو د خلکو جامه او لباس په بشپړه توګه یوه ملي او افغاني بڼه لري چې د زیاتې پاملرنې وړ ده.

په وردګو کې د میلمه پالنې دود:

نه یواځې د وردګو د ولایت بلکې زموږ د ګران هیواد افغانستان اوسیدونکي او بیا په ځانګړې ډول پښتانه د میلمه پالنې د دود په هکله د تل لپاره په ملي او نړیواله کچه خپل ویاړلي ملي افتخارات لري. میلمه پالنه زموږ د ګران هیواد په هره برخه کې دود ده او څرګنده ده چې زموږ خلک په میلمه پالنه کې د ښه نوم او شهرت خاوندان دي.

د وردګو ولایت خلک په حقیقي توګه د نورو پښتنو ټبرونو په څیر په میلمه پالنه کې ډیر غښتلي او مخکښ رول لري او تل یې په خپله سیمه او کور باندې د خپلو میلمنو عزت کړی دی. او دا خبره خو معموله ده هغه څوک چې ډیر میلمه پال وي او د نورو په پرتله د خپل میلمه ډیر قدر کوي، په کلي او کور کې له نورو څخه ډیر مشهور وي.

میلمانه په عمومي ډول په دوه ډوله دي یو هغه میلمانه دي چې څوک یې په خپله راغواړي او د نوموړي میلمه یا له هغه سره د نورو راغلو ملګرو میلمه پالنه کوي. بل هغه میلمانه دي چې د مساپر تر نامه لاندې په یوه کلي یا بانډه راپښیږي، په سیمه کې څوک نه پیژني او نابنده وي.

که چیرې په وردګو کې نابنده مساپر کوم کلي ته راشي نو له معمول سره سم د کلي جومات ته رهنمایي کېږي. په همدې وخت کې د کلی سپین ږيري او یا هغه کسان چې جومات کې موجود وي نابنده مساپر او یا مساپرو ته سمډلاسه چای او که د ډوډۍ وخت وي نو ډوډۍ ورته راوړي حتی که چیرې یې په نوموړي کلي کې شپه راځي د شپې بستره هم ورته برابر وي. چې دغه ډول یو معمول له نابلد مساپر سره د میلمه پالنې یو لوی مثال دی چې د دې سیمې وګړي یې د عمل په ډګر کې وړاندې کوي او په پرمختللي نړۍ کې د دې ډول یوې میلمه پالنې بیلګه نه تر سترګو کېږي.

لکه چې مخکې وویل شول کله چې شپه شي نو میلمه ته په پوره میلمه پالنه همدلته جومات ته د ویده کیدو لپاره بستره راوړي او سبا سهار بیا همدغه بهیر تکرارېږي. کله کله داسې هم پښیږي چې یو میلمه ته د کلي د څو تنو اوسیدونکو له خوا هرکلی ویل

کیري او خو کسان له خپلو کورونو څخه میلمه ته ډوډوی او چای راوړي او کوربانه له میلمه سره یوځای په جومات کې ډوډوی او چای خوري خو میلمه د یواځېتوب او خفگان احساس ونه کړي.

بل ډول میلمه پالنه داسې ده چې راغلي مساپر او میمله د کلي یو یا خو تنه خپلو کورونو ته د بیولو ست کوي نو هر څوک چې په خپل ټینګار کې بریالی شو نو مساپر خپل کورته بیایي او د خپل توان په اندازه نوموړي ته چای او ډوډوی په برابرولو سره تود هرکلی وایي.

د میلمه په هکله رواج داسې دی چې که هغه د خپل راتګ موخه و نه وایي چې ولې راغلی دی نو په عمومي ډول له میلمه څخه پوښتنه نه کیري چې ګواکي د څه له پاره راغلی دی ځکه دا یو ډول عیب ګڼل کیري بلکې تود هرکلی او خدمت یې کوي خو زړه ته یې څه ور و نه ګرځي.

په ځینو سیمو کې داسې دود هم دی چې که په کلي کې د جومات ملا د هر چا په وار وي نو مسافر کس هم د همغه کس میلمه کیري.

لکه څنګه چې وایي (څه چې تیار دي هغه د یار دي) هر کس د خپل توان تربریده خپل میلمه ته خواړه برابروي او د میلمه هرکلی کوي. د میلمه پالنې څخه مقصد دا نه دی چې میلمه ته دې هرو مرو ډیر خوند ور خواړه تیار شي، بلکې له میلمه پالنې څخه موخه دا وي ترڅو خپله مینه او محبت له میلمه کس سره شریک کړي او هغه په کوربه کلي کې د بیګانه توب احساس ونه کړي. همدارنګه یو بل مشهور متل هم په پښتو کې شته دی چې وایي: (چې زړه تنګ نه وي کور نه تنګیري) نو له میلمه سره تر بل هر څه د زړه اخلاص ډیر مهم وي چې د وردگو دمیلمه پالنې پر مهال یې بهترین مثالونه وړاندې کیري.

د وردگو په سیمه کې داسې رواج هم شته دی که چیرې کوم څوک له لارې څخه تیرېږي او په تصادفي توګه د چا دروازه وټکوي یا غږ وکړي چې ګواکي تیریدونکی کس میلمه یا مساپر دی نو په دې صورت کې نوموړی د کور د نارینه وو له خوا میلماستون ته

بیول کیږي د میلمه پالنې په دود سره ورته چای او ډوډۍ تیاروي. داسې هم پینښ شوي دي چې که کور کې نارینه په کور نه وي نو د کور ماشومان او یا زړې میرمنې نوموړي کس ته چای او ډوډۍ راوړي، د میلمه هرکلی کوي، خپل افغانی دود پالي او پیاوړی کوي یې.

په وردگو کې د مړي دود:

په دې خبره خو ټول باور لرو چې انسان د پناه لپاره پیدا دی او یوه ورځ به د مرگ پرېسته د هغه د کور په دروازه کې گام ږدي او روح به یې ترې قبض کوي. همدارنگه د دې خبرې یادونه اړینه ده چې که د ژوند په چارو خبرې کوو نو ضروري ده چې د مړینې د چارو یادونه هم وشي. کله چې په وردگو کې کوم کس ته مړی پېښېږي خپل دوستان راغواړي او مړی له معمول سره سم بنځوي او په مړي باندې د سکوات یا سخات ویشل هم دود دي. کله چې په کوم کور کې داسې پېښه وشي، نو د خپلو دوستانو او خپلوانو له خوا د مړي کورنۍ نه پرېږدي چې خواړه پاڅه کړي بلکې خپلوان او دوستان تر دریو شپو او ورځو پورې ډوډۍ ورته تیاروي چې دغه ډول ډوډۍ یا خواړه ویروسی بولي. د ډوډۍ راوړل داسې دي چې د هر چا د لوبښې شریک معلوم دی یانې دا چې په کلي کې هغه کورونه معلوم وي چې غمجنې کورنۍ ته ډوډۍ ور وړي او د مړي کورنۍ ته د ډوډۍ وروړل پیل کېږي. له دریو ورځو څخه وروسته د مړي خاوند خپل دوستان راغواړي او په متوفا پسې ختم او لوی خیرات کوي خو د قرآن کریم له ختم سره یو ځای په وړه پیمانې باندې خیراتونه څو نورې جمعې هم ادامه پیدا کوي چې د مړي د کورنۍ له خوا د هغه روح ته د تسکین او ثواب په خاطر کېږي. داسې هم شته دي چې د مړي په څلویښتمه ورځ وروستی ختم او خیرات او د دعا مراسم تر سره شي خو بیا هم دغه یاد شوي رواجونه د وردگو په ټولو سیمو کې په یو ډول نه دي بلکې په کم توپیر سره له یوې سیمې څخه تر بلې سیمې پورې تدویر مومي.

د فاتحې اخیستل د دعا اخیستلو په نامه هم یادېږي او د مړي د کورنۍ مشر یا مشران په جومات کې ناست وي، د چای ترموزونه او د خوړو ډک پشقابونه یې ایښي وي هغه څوک چې دعا ته راځي نو جومات تشریف وړي متوفا ته دعا کوي، چای چښي او که د ډوډۍ وخت وي نو د کلیوالو له خوا په اتفاق سره ډوډۍ هم ورته راوړله کېږي. کوم

کسان چې د متوفا نږدې خپلوان وي نو يو ځل په جومات سربيره د هغه کورته هم ورځي او د تسليت مراتب د متوفا کورنۍ او دوستانو ته وړاندې کوي. له بده مرغه د وردگو په منځ کې ځينې ناوړه دودونه هم شته دي چې د لورانو پر سر د ډير ولولور په نامه د پيسو اخیستل، د بی ځایه خيراتونو او په بدو کې د نجونو ورکول او دې ته ورته ځينې نور خراب دودونه هم شته دي چې احمدی صاحب په خپله ليکنه کې هغې ته اشاره کړې ده نو ځکه يې له بيا راوړلو او تکرار څخه دلته ډډه کوم.

په وردگو کې د پرمختګ لارې چارې

کمل آغا احمدي وردگ

د انسانانو په ټولنو کې پرمختګ داسې یو بنسټ دی، چې د هر انسان خوښیږي او غواړي چې د دې بنسټ په سمسورو څانګو کې د خپلو هیلو ګلونه ووبني. پرمختګ داسې یو بهیر دی چې د بختورو ټولنو به په برخه کېږي او خپل ژوند د هغه په روښانه تګلاره برابروي.

پرمختګ د انساني ټولني هغه بنکلی بنسټ دی، چې د هغه په وسیله انسان د خپل ژوند د سطحې د لوړو پوړیو او د خپلو هیلو هسکو منارونو ته رسیدای شي. پرمختګ په ټولنه کې د هر راز شاته تګ مقابله کوي او غواړي چې د خپل روښانه څرک پلوشې د انساني نړۍ د آرمانونو تر غرونو او رغونو را تاو کاندې. پرمختګ په هره ټولنه کې خپلې خپلې څانګړتیاوې او مشخصې لارې چارې لري چې د ټولني له ملي او ټولنیزو آرونو سره سم وګرې د رڼاوو د وړانګو له کاروان سره یو ځای کوي.

په دې مقاله کې د پرمختګ ځینو هغو لارو چارو ته ګوته نیول کېږي چې د وردگو په سیمه کې یې شونتیا لیدل کېږي او د هیواد نورې سیمې هم د خپلو هر اړخیزو چارو د پراختیا لپاره ترې الهام اخیستلای شي.

لومړۍ: د ښوونې او روزنې د چارو عمومیت

پدې کې شک نشته چې بنوونه او روزنه د انساني ژوند د پرمختګونو لومړۍ پړاو او د دې بنکلي بنسټ لومړۍ خښته ګڼل کېږي. بنوونه او روزنه د انساني نړۍ د بڼې بنکلا، د وړانګو د بهیر پلوشې، د روښانه سباوون د افق کرښه او د بنایستونو د ناوې په زلفو باندې هغه غوړیدلی زرغون شال ګڼل کېږي، چې هر ډول نیکمرغۍ یې د پېڅکو په شملو کې را ځوړندې وي.

د لوی خدای ج په ستر او عظیم فضل، د وردګو د عامو وګړو په بشپړه همکارۍ، علاقې، ځانګړې مینې او د ځینو خواخوږو اړخونو او شخصیتونو د هلو ځلو په پایله کې په وردګو کې د بنوونې او روزنې بهیر د زمانې په دې حساس پړاو کې د هیواد د ډیر شمیر سیمو په پرتله غښتلی او ځواکمن دی، خو د لا ښه کیدو لپاره یې زیاتو هڅو ته اړتیا لیدل کېږي. د دې خبرې یادونه اړینه ده چې که څه هم ویل کېږي چې په وردګو کې د بنوونې او روزنې بهیر په نسبي ډول ښه دی، باید ووايو چې کافي نه دی، بلکې د وردګو خلک له خپلو خواخوږو مشرانو، اړوندو دولتي ارګانونو، مرستندویو ټولنو او زړه سواندو نړیوالو اړخونو څخه هیله لري، چې د وردګو زدکړې له چارو سره د خپلې ځانګړې مینې، علاقې او په دې هکله د هر اړخیزو همکاريو په بنسټ زموږ له خلکو، بنوونیزو بنسټونو د بشپړې رغونې په موخه سیمې ته لا زیاته پاملرنه وکړي. تر څو د خلکو په منځ کې بنوونه او روزنه عمومي شکل غوره او د هیواد د قانوني ادارې لپاره یو ریښتینی ځواک و روزل شي.

د وردګو د سیمې د بنوونې او روزنې د بنوونځیو، لیسو او لوړو زده کړو د موسساتو په هکله باید وویل شي چې زیاتره یې په اوسني وخت کې د لویو لویو ستونزو سره ډغرې وهي چې ډیرې مهمې یې د امنیت ګواښ، د مسلکي استادانو لږوالی، د درسي موادو او قرطاسيې ستونزه او د زیاتره تعلیمي مؤسساتو لپاره د لازمو تعمیراتو او ودانیو نشتوالی ګڼل کېږي. پر دې سربیره په وردګو کې د ښځو بنوونې او روزنې ته لکه څومره چې مناسبه ده، پاملرنه نه کېږي. بلکې د وردګو په ځینو سیمو کې که د ښځو ځانګړې

ښوونځۍ تر شپږم پورې رسیږي، نورې ټولې له دویم او دریم ټولگي څخه لوړ صنفونه نه لري چې دا ستونزه هم یو لوی گواښ دی. باید وویل شي چې ښوونه او روزنه په هر نارینه او ښځینه مسلمان فرض ده، خو په سیمه کې روانې ستونزې او د ښځو د تعلیم په وړاندې ځینې منفي حساسیتونه زموږ په ټولنه کې د ښځو د تعلیم موضوع له یوه ژړوونکي رکود سره مخ کړې ده. همدارنگه اوس مهال خو د وردگو په هغو ساحو کې هم د نجونو ښوونځي تر گواښ لاندې دي چې دوه درې کلونه مخکې هلته تعلیم په ښیرازه توگه پر مخ روان وو.

دویم: په سیمه کې د لوړو زده کړو د موسساتو رامنځته کول

د وردگو په سیمه کې د لوړو زده کړو د موسساتو رامنځته کول ځکه اړین دي چې د اټکل له مخې د هیواد د وگړو د نفوس په انډول په وردگو کې د باسواده نارینه وگړو او محصلینو شمیر د ټول هیواد په سطح په لومړي کتار کې ځای نیولی دی. باید وویل شي چې په هیواد کې د سترې غمیزې په ترڅ کې له ډیرو سختو شرایطو، ستونزو، بمباریو، جگړه ایز حالت، وړانیو او ډول ډول ناخوالو سره سره د وردگو خلکو په خپلو سیمو کې د ښوونې او روزنې بنسټ ته ځانگړې پاملرنه کړې او د زده کړې د ځانگړې طبیعي مینې او علاقې په بنسټ یې د ښوونې او روزنې په چارو کې د ځینو اړوندو خیریه موسساتو پاملرنه خپلې خوا ته را جلب کړې وه. په دې لړ کې گڼ شمیر لومړنۍ او منځنۍ ښوونځۍ او لیسې تشکیل شوې، په زرگونو زده کوونکیو له لیسو څخه د فراغت ویاړ تر لاسه کړ چې د هیواد زیاتره پوهنتونونه، دولتي او د مرستندویه ادارو دفترونه پرې ښکلي دي او نوموړې لړۍ د لوی خدای (ج) په مرسته پر مخ روانه ده.

نو له همدې کبله ضروري خبره ده چې د وردگو سیمه د خپل جغرافیایي او علمي اهمیت له مخې د یوه ښکلي پوهنتون درلودونکې وي. په دې اړوند لومړۍ د هیواد په دننه او بهر کې له هغو ټولو وردگو استادانو، پوهانو، روڼ آندو، روحانیونو، ملي سوداگرو، او ټولنیزو شخصیتونو څخه هیله کېږي چې د دې روښانه سیالۍ ډگر ته له بل هر چا څخه د

منځه را وړاندې او د خپلو هر اړخیزو مرستو، اغیزو او نفوس له مخې د خپلو بچیانو او راتلونکو نسلونو د خدمت لپاره په سیمه کې د دې بنسټي او روښانه نوښت بنسټ کېږدي. د دې کار شونتیا له بل هر وخت څخه اوس په سیمه کې زیاته شوې او په لومړي سر کې داسې هم کیدای شي چې د اړوندو دولتي او نړیوالو مرستندویو اړخونو سره د تفاهم له مخې د سیدآباد د ژونالیزم انستیتوت ته د لومړي ګام په توګه پراختیا ورکړل شي (داسې ویل کېږي چې له بده مرغه دغه انستیتوت اوس مهال له فعالیت څخه لویډلی دی) که چېرې نوموړی انستیتوت فعالیت نه کوي، نو کیدای شي د هغه معادل یوه بله تعلیمي موسسه جوړه شي. په دې توګه چې تر څنګ یې یوه یا دوې نورې پوهنځۍ تشکیل او کرار کرار په یوه ستر پوهنتون بدل شي. البته باید و ویل شي چې د پوهنتون لپاره د داسې یوې مرکزي سیمې غوره کول ضروري دي چې پراخه، ارته او هواره ځمکه و لري او په شاوخوا کې یې د داسې یوه پرمختللي او پراخ ښار شونتیا وي چې د زمانې د نویو نقشو، سړکونو او هر اړخیزو اړتیاوو بنسټونه په نظر کې نیولي وي.

د دې خبرې یادونه هم اړینه ده، چې که د وردګو د سیمې مشران، پوهان، عالمان، حکومتي چارواکي، ملي سوداګر، د مرستندویه مؤسسو مخور مشران او ټولنیز وګړي د دې سپیڅلي ګام او سیالۍ په پورته کولو کې ځنډ کوي، نو دا کار به نور خلک کوي البته په داسې توګه چې د ډیر وخت لپاره به د وردګو د سیمې خلکو ته د دې روښانه هیلو د خپلولو چانس په لاس نه ورځي. د دې خبرې څرګندونه اړینه ده چې د لوی خدای ج په توفیق، د خپلو مشرانو، پوهانو، مخلصو اړخونو او خلکو د هر اړخیزې همکارۍ په ترڅ کې د دې شونتیا شته ده. لکه څنګه چې د وردګو سیمه د زده کوونکیو او محصلینو له اړخه بډایه ده په همدې توګه هلته د یوه ستر او علمي پوهنتون د جوړیدو امکانات هم له بلې هرې سیمې څخه زیات دي. له بلې خوا د وردګو سیمه هغه سیمه بلل کېږي چې له خپلې غریبې غیږې څخه یې لسګونه داسې استادان ټولني ته وړاندې کړي دي چې د نړیوالو پوهنتونونو په کچه یې دوکتوراوې او ماسټرۍ ترلاسه کړې او په

لویدیځو پرمختللو هیوادونو کې د تدریس چارې پر مخ وړي او د لویو لویو ویارونو د لاسته راوړلو جوگه دي چې په دې برخه کې د دوکتور زرجان بها، دوکتور بهاوالدین بها، دوکتور عبدالعلي وردگ، دوکتور عبدالولي وردگ، دوکتور عبدالله جان وردگ، دوکتور سورگل وردگ او داسې نورو ویارمنو نومونه د یادولو وړ دي. نو په دې وسیله د دې کار امکان شته دی چې د دې استادانو په هراړخیزه همکارۍ د وردگو د پوهنتون کار نور هم چټک شي او زما په آند هغوی حاضر دي چې په وقفه یې ډول د خپلو بچیانو د روزنې لپاره راشي او دغه مبارک کار ته پراختیا ورکړي.

دریم: په وردگو کې د یوه مرکزي ښار رامنځته کول

دا خبره جوته ده چې ښارونه د انسانانو د پرمختگ په لاره کې اغیزمن رول تر سره کولی شي او ښارونه له هغو محلاتو څخه عبارت دي چې د انسانانو سیاسي، کلتوري، پوهنیزې او هر اړخیزې ودې ته لاره پرانیزي او زیات وگړي په ښارونو کې په ډول ډول کارونو گمارل کېږي. په همدې توگه د یوې ښکلې نقشې په پلي کولو سره ښارونه انسانانو ته د خپل جوړښت داسې منظم شکل په لاس ورکوي چې د ژوند د هستوگنځای زیاتې آسانتیاوې په پام کې نیولې وي. ښارونه په ټولنه کې د ښایستونو زانگو او د هراړخیزو پرمختگونو میندې گڼل کېدای شي.

د وردگو سیمه د یوه اساسي او نوي ښار د رامنځته کیدو لپاره یوه غوره او مناسبه سیمه ده، چې د خپلې طبیعي ښکلا، جغرافیایي موقعیت، زړه وړونکې هوا، سمسورو باغونو، زیارکښو خلکو او د اوبو د سیندونو او زیرمو له کبله په ډیره آسانی سره د یوه ښیرازه ښار موجودیت ته ښکلا ور ښلی شي. باید وویل شي چې د سیمې وگړي به تر هغه مهال پورې د یوه پرمختللي ژوند څخه برخمن نه شي ترڅو په سیمه کې د یوه پرمختللي ښار شونتیا او جوړښت نه وي رامنځته کړی. په دې هکله د وردگو خلک له بل هر چا څخه زیات مستحق او د دې وړتیا لري چې د خپل هر اړخیز یووالي په پایله کې په سیمه کې داسې یو ښار رامنځته کړي چې گوته ورته په غاښ و نیول شي. البته باید وویل شي چې په

وردگو کې د ښار رامنځته کیدل په دې ډول ممکن دي چې د هیواد په دننه او بهر کې د وردگو پانگوال او شته من وکړي د لومړي گام په توگه او د مخکیني توافق او نقشې له مخې په ټاکلې شوې سیمه کې یوازې د خپل ځان لپاره یو یو کور په پاخه او اساسي ډول جوړ کړي او د امکان په صورت کې د ښار په صنعتي برخه یوه یوه داسې فابریکه جوړه کړي چې زیاتره خام مواد یې په سیمه او نږدې بازارونو کې موجود وي او نوموړی کار د خپل ملي احساس او زړه سوي له مخې تر سره کړي. د دې کار په نتیجه کې به له یوې خوا د هیواد په دننه او بهر کې شتمن وردگ اوسیدونکي په خپله سیمه کې د کورونو او صنعتي فابریکو خاوندان شي، له بلې خوا به یې په خپله سیمه کې اقتصادي گټو ته لاره هواره کړي وي او د هغه متل مصداق به رینستینی شي چې (د کور گټه د لاهور گټه). همدارنگه لدې سره سره به یې د سیمې نادارو او غریبو خلکو ته د کار د زمینې په برابرولو سره د خپلو خلکو په وړاندې خپل اسلامي او ملي رسالت ادا کړی وي. باید وویل شي چې که نوموړی ښار د هغه پوهنتون په شاوخوا کې را تاو شي چې مخکې یې یادونه و شوه، نو سیمه به نوره هم د ښکلاوو غیږې ته ور منډې کړي.

د وردگو د جغتو په ولسوالۍ کې له بونگي څخه رانیولې تر خوجاوو پورې د سړک ختیځې خواته ارته او لویه دښته، د سیدآباد په ولسوالۍ کې د ټوپ، منگلیو او شش کلا دښتې، د چک او جلگې په ولسوالیو کې هم ډیرې داسې هوارې ځمکې او دښتې شته دي چې د ښار بریالی نقشه پکې پلي شي.

د گوربت غر په توریستي سیمه بدلول او د ابو بندونه

د گوربت غر د وردگو د سیمې په زړه کې موقعیت لري ختیځ لور ته یې د سیدآباد د ولسوالۍ د شنیز او ونخي درې موقعیت لري لودیځ لور ته یې د جغتو د ولسوالۍ اړوند د گلدري سیمه، د چک د ولسوالۍ د گردن مسجد دره پرته ده، چې لمنه یې د خوات تر درې پورې غزیدلې ده.

د گوربت د غره شمالي خوا د امبوخاک په سیمه کې د چک او خوات د درې سیند پرې کوي او جنوبي خوا ته یې د غره په یوه څنګ کې د مهر و او په بل څنګ کې د لوی او واره ایرباب کلي موقعیت لري. نوموړې سلسله د وړو وړو غونډیو په شکل کې د وردگو له عزیز کلا څخه تیرېږي او د غزني د ولایت سرحد له وردگو سره بیلوي. د نوموړي غره منځنۍ برخه بیا هم هغه ساحه ده چې ختیځ لور ته یې د شنیز د درې د باغک او ځنډې نور لوی او واره کلي او لویدیځ لور ته یې د گلدري بنکلي او بنیرازه سیمه پرته ده. په دې منځنۍ برخه کې د اوبو لویې لویې زیرمې او ستر ستر چمنونه موقعیت لري چې د ځینو گلورینو غونډیو سربیره پراخه او ارته ځمکه لري چې د لوی خدای ج په ستر حکمت د خپلې ځانګړې بنکلا او سمسورتیا څخه برخمنه ده چې د سیمې د خلکو ملکیت ګڼل کېږي. باید وویل شي چې نوموړې غرنۍ سیمې د گلدري، باغک، مهر و، ستر ایرباب، گردن مسجد، غاښي، اونځي او داسې نورو کلیو او درو تر منځ ویشل شوې او د هرې سیمې د خلکو ونډه معلومه ده، چې خلک یې یوازې د بوټو، چمنونو، وښو، بیدې او داسې نورو طبیعي سرچینو څخه ګټه اخلي او خپل څاروي د دویمې په موسم کې د څر لپاره ورلیږي. همدارنګه اوبه یې هم د یادو شوو سیمو د خلکو ځمکې خړوبوي چې په پسرلي کې ډیرې مستې وي، خو په دویمې اومې کې د هغه بهیر ډیر سست وي.

د گوربت د غره مرکزي سیمه د کابل _ کندهار د لویې لارې لودیځ پلو ته په ډیر نږدې واټن کې موقعیت لري او د سړک د درلودلو په صورت کې شاید موټر د یو ساعت منزل په وهلو سره له عمومي پاڅه سړک څخه د غره سر ته ورسېږي. نو په توریستي سیمه باندې د گوربت د غره بدلول یو غوره کار او نیک کار ګڼل کېږي چې د خپلو خلکو، حکومتي ادارو او اړوندو اړخونو پاملرنه ورته را اړوم.

په دې اړه باید وویل شي چې په لومړي سر کې د سیمې خلکو ته وړاندیز کېږي، چې د گوربت له اوسنیو طبیعي او کرنیزو محدودو ګټو پر ځای ښايي لویو او همیشنیو ګټو ته

لاس و غزول شي په لومړي سر کې د گوربت په هواره ځمکه او غونډیو کې په زیات شمیر میوه دارې او بې میوې ونې و کړي، د سیمې پانگوال پکې بنکلي بنکلي هوټلونه جوړ او د سترو غرونو په منځ کې د بریښنايي موټرونو یا کیبل کار سیستم منځته راوړي، پارکونه پکې جوړ کړي، د لوبو ډگرونه را منځته او کرار کرار د یوې توریستي سیمې ټول اړوند بنسټونه پکې پلي کړي.

البته د دې خبرې یادونه اړینه ده، چې نوموړی کار په یوه لنډ وخت کې شونی نه دی، خو د خلکو د اقتصادي وضعیت په ښه کیدو، د وخت په تیریدو، د سیمه ایزو خلکو، مشرانو او دولتي چارواکو په گډې همکارۍ سره د یوه بریالي پلان له منځې نوموړی کار شونی دی.

په همدې توگه د گوربت د منځنۍ برخې دواړو خواوو یعنې د گلدري او شنیز د درې خواوو ته د اوبو د بندونو د جوړولو ډیر امکانات شته چې د لازمي پانگې، پخې ارادې او کلکو منډو ترپرو په وسیله د گوربت اوبو ته بندونه جوړیدای شي او د سیمې په ښکلا، د کرنیزو ځمکو په خړوبولو او د سیمې په آبادۍ کې زرغون انقلاب رامنځته کولی شي. د گوربت د گلدري خوا ته د اوبو زیاتي سرچینې موجودې دي چې د کال په اوږدو کې تقریبا شپږ میاشتې اوبه بیکاره ځي او ضایع کیږي. د گلدري (پخواني کندکول) خوا ته دگوربت دوه ستر ناوونه غزیدلي چې یوه ته یې میانه کوه او بل ته ستر تنگی ویل کیږي نوموړي دواړه ناوونه د ښایسته او سترو کاسو په درلودلو سره د دې وړتیا لري چې هلته په آسانه شرایطو سره د اوبو بندونه رامنځته شي خو په میانکو کې نوموړې شونتیا نظر ستر تنگی ته ډیره زیاته لیدل کیږي. په دې لړ کې د ملي پیوستون د پروگرام له پانگې څخه هم گټه اخیستل کیدای شي.

په همدې توگه د وردگو د جغتو د ولسوالۍ د باریکاو او د هنې سیمو ته څیرمه غرونو کې هم د اوبو د بندونو جوړولو ښه شونتیا لیدل کیږي، چې د نومیالي انجنیر صاحب محمد عارف رسولي د ډاکار د موسسې په مرسته دغه کار په دهنه کې کړی دی او د

هغه ځای ځمکو ته یې یو بند جوړ کړی چې د وردگو خلک له بناغلي انجنیر صاحب رسولي څخه د زړه له کومي مننه کوي. په یادوو شوو سیمو کې تر ژورې څیړنې او مطالعې وروسته هلته هم د کرنې د ځمکو د خړوبولو لپاره د اوبو بندونه رامنځته شي. همدارنگه د سید آباد د ولسوالۍ د آبدري، تنگي او دایمرداد ولسوالۍ د تنگي سیدان په سیمو کې هم د بندونو د جوړولو پروسه پلې کیدای شي. د دې بندونو په رامنځته کیدو سره د سیمې د کرنې زیاتو ځمکو ته اوبه پیدا کېږي، د کاریزونو په اوبو مثبت اثر غورزوي او د سیمې په ښکلا کې زیاتوالی راولي. په همدې توگه د توریستي چارو لپاره هم سیمه د ځانگړې اهمیت وړ گزوي چې د حکومت، چارواکو، موسسو او ټولو اړونده اړخونو پام ورته را اړوم.

د جغتو د سلطان د بند سره څیرمه د تفریحي پارکونو جوړول

د جغتو د سلطان د بند ختیځ لوري ته د بند په خوا کې ښې ډیرې هواری ځمکې او دښتې موجودې دي، چې د پراخو تفریحي پارکونو، بڼونو، میوه لرونکیو او زینتي ونو د ځنگلو د رامنځته کولو وړتیا لري. کیدای شي نوموړې سیمه د ښکلي بند او په دوبي کې د معتدلې هوا په درلودلو سره په یوه پراخه تفریحي او توریستي سیمه بدله او د سیل کوونکو پاملرنه ورته راجلب شي. البته د نوموړې سیمې لپاره د اوبو رسول که څه هم چې د بند له کاسې څخه لوړه ده او د دې شونتیا نه لیدل کېږي چې له بند څخه د ویالې د کیندلو په وسیله اوبه ورته برابرې شي، خو کیدای شي په داسې یوه نقطه کې څو لوی لوی حوضونه جوړ شي چې په هواره ځمکه حاکم وي او دښتې ته د اوبو د رسولو وړتیا ولري. یاد شوو حوضونو ته د یوه او څو ځواکمنو واټرپمپونو په وسیله اوبه د بند له کاسې څخه پمپ او بیا د حوضونو له اوبو څخه د پارکونو د چمنونو او بڼونو په خړوبولو کې کار واخیستل شي. په همدې توگه کیدای شي چې په دوبي کې د سیلانیانو لپاره په همدې ځای کې د لامبو حوضونه هم رامنځته شي. له نوموړو پارکونو او حوضونو څخه د گټه اخیستونکو څخه د حکومتي چارواکو او اړوندو ادارو سره د تفاهم له لارې او د یوه

شفاف نظام له لارې کیدای شي چې د ټکټ په وسیله معین مقدار پیسې واخیستل شي، چې په هر کال کې به سیمې ته یو زیات مقدار پیسې د گټې په توگه راځي. که چیرې نوموړې ځمکې حکومتي وي او هغه څوک چې دا کار سر ته رسوي کیدای شي چې د حکومتي اړوندو ادارو سره د تفاهم له لارې یاد شوی سیستم جوړ کړي او بیا له دیرشو څخه تر څلویښتو کلونو پورې د نوموړو پارکونو او تفریحي ځایونو گټه تر لاسه کړي او له هغه وروسته پارکونه د حکومت په واک کې ورکړل شي. په همدې توگه که نوموړې ځمکې د خلکو ملکیت وي، نو هغوی کولی شي چې له خپلو ځمکو څخه په یاد شوي ډول په خپله د یاد شوي سیستم له مخې استفاده وکړي. همدارنگه د دې کار شونتیا هم لیدل کېږي چې د پارکونو سره څیرمه د سیمې د شتمنو خلکو له خوا په ډیر عصري او پاک ډول مختلف دوکانونه، سوداگریزې هټې او هوټلونه رامنځته شي او د بند د اوبو د پاسه د سیلانیانو د چکر وهلو لپاره د وړو بې خطرې تفریحي کښتو رامنځته کول هم په نظر کې ونیول شي، چې سیمه ایزو خلکو ته به هر کال په هغه موسم کې د زیاتې گټې درلودونکې وي، چې په بند کې د اوبو سطحه لوړه وي. همدارنگه کیدای شي چې د پارک په یوه څنډه کې په سالمه توگه د کبانو د روزلو حوضونه او له بند څخه په سالمه او روا توگه د کبانو د بنکار کولو او د ځینو ځانگړو هوټلونو له لارې د کبانو د کباب کولو آسانتیاوې هم په نظر کې ونیول شي. په سیمه کې د دې او ورته کارونو تر سره کیدل به نوموړې سیمه په هیواد کې ډیره مشهوره او د کورنیو او بهرنیو سیلانیانو بهیر به ورته را مات شي چې په مشهورتیا سر بیرې به یې د سیمې خلک زیاتې اقتصادي گټې په لاس راوړي، د کار کولو زیات فرصتونه به پیدا او د سیمې زیاتره ځوانان به اړ نه وي چې نورو ځایونو ته د کار کولو لپاره ولاړ شي. په همدې توگه د دې گامونو په پورته کولو سره د دې شونتیا هم لیدل کېږي چې د سیمې کرنیز توکي او میوې لکه منې، زردالو او داسې نور د خرڅلاو مارکیټ ته د سیلانیانو د لیدلو په وسیله غوره لاره ومومي. چې دا

ټول څیزونه د سیمې د کلتور د پیاوړتیا، ټولنیزو ارزښتونو د پیژندلو او اقتصادي ودې د پراختیا په لاره کې لوی لاس درلودلی شي.

د کلتوري هڅو پراخوالی

ادب او کلتور له هغه بنسټ څخه عبارت دی، چې د یوې ټولنې نوم ژوندی ساتلی شي او پخپلو اصیلو آرونو سره یې د پرمختګ له کاروان سره ګام په ګام مخ پر وړاندې بیایي. په دې هکله ما مخکې هم یوه لیکنه کړې چې د ځینو پښتو بریښنايي پاڼو له لارې خپره شوې هم ده او د دې خبره یادونه بیا هم اړینه ګڼم هغه ټولنه او یا هیواد چې خپل کلتوري او فرهنگي آرونه فعال و نه ساتي د تلپاتې او فعالو ټولنو په ډله کې نه حسابیږي، بلکې غوره خبره دا ده چې د یوې ټولنې فرهنگي سټې د خپل کلتور، ادب، تاریخ او ټولنیزو ارزښتونو په اړه پراخې څیړنې او مطالعه وکړي. یاد شوي بنسټونه غښتلي او د لا ځواکمنتیا لپاره یې جوت ګامونه پورته کړي.

په دې هکله په ټولنه کې تر ټولو لوی رسالت او مسئولیت د نوموړې ټولنې د پوهانو، روحانیونو، لیکوالانو، شاعرانو، ادیبانو او ټولنیزو شخصیتونو ته متوجه دی، چې په خپلو لیکنو، ښه نیت او هراړخیزو هڅو سره د پوهې، کلتور، او ادب ډګرونه تاوده و ساتي. له نیکمرغه چې په دې وروستیو کې د وردگو فرهنگپالو خلکو د ژوند دې اساسي بنسټ ته په ځانګړې پاملرنې سره یو لړ فرهنگي فعالیتونو ته لاس اچولی دی چې د لا ځواکمنتیا او غښتلي توب تمه یې کېږي. په دې لړ کې د ادبي بهیرونو، علمي سمینارونو او غونډو جوړول، د کتاب د لړۍ د چاپ او ژباړې ته ځانګړې پاملرنه، د سیمې د تاریخي ارزښتونو لیکنه، د سیمې د نومانډو او نومیالیو شخصیتونو تقدیرول، د سیمه ایزو خپرونو نشرول او داسې نور کارونه که څه هم چې تر دې مهاله په ابتدایي شکل کې دي خو د زیات ارزښت او تقدیر وړ دي.

د وردگو په سیمه کې د ځوانانو او فرهنگپالو له خوا ورته کارونه د ادبي کاروان په سمسور بڼه کې د غورځولنو په څیر ښکاري، چې ښې پالنې او روزنې ته یې د ټولو

اړوندو اړخونو او د وردگو د نوماندو شخصیتونو او علمي سترو خانگري پاملرنه را اړوم. باید وویل شي چې تر اوسه پورې د وردگو د سیمې د علمي کړيو له خوا تر سره شوي دي چې حلیمي صاحب یې د فرهنگي برخې په ترڅ کې یو شمېر ته اشاره کړې ده نو ځکه یې له تکرار څخه دلته ډډه کوم.

باید وویل شي سره لدې چې ذکر شوي کارونه په دې لاره کې د قدر او اهمیت وړ دي، خو د سیمې د پوهنیزو او کلتوري تندي لپاره ناکافي او یوازې د کار پیل گڼل کیدای شي، چې لا پراخوالي او غوړیدو ته اړتیا لري.

د چک د بریښنا د فابریکې اساسي بیا رغونه

لکه څنگه چې گران لوستونکي او د انساني ټولني زیاته برخه پدې ښه پوهیږي، چې بریښنا د نوي ژوند او نوي پرمختگ د ماشین د چلولو دنده پر غاړه لري او تر ټولو ښه ځواک گڼل کیږي. په همدې توگه بریښنا د ژوند ښکلاوو ته سمون او داسې پرمختگ وربښي چې د پرمختللو او عصري ټولنو له کاروان سره یې یو ځای کوي. باید وویل شي چې د نړۍ د پرمختلليو هیوادونو د ژوند پرمختگ زیاتره د بریښنايي ځواک پر مټ ولاړ دی. د افغانستان وگړي هم د بریښنا د نعمت له تولید او رامنځته کیدو سره زیاته مینه لري او غواړي چې د بریښنايي ځواک په وسیله د خپل ژوند د پرمختگ چارو ته سمون ورکړي.

د وردگو ولایت د چک فابریکه په ۱۹۴۰ میلادي کال د جرمني د زیمنس د کمپنۍ په تخنیکي مرسته د نوموړي ولایت د چک په ولسوالۍ کې جوړه شوه تولیدي ظرفیت یې ۱۱ میگاواټه بریښنا دی چې د هیواد د لومړي کتار بریښنايي فابریکو څخه گڼل کیږي. د کورنۍ جگړې د پیل څخه د مخه د نوموړې فابریکې بریښنا کابل ته لیږدول کیده او د وردگو یوازې څو هغو محدودو کلیو ته له نوموړې فابریکې څخه بریښنا ورکړل شوې وه چې فابریکې ته څیرمه او په نږدې واټن کې واقع وو.

د کورنیو جگړو په کلونو کې د هیواد د نورو زیربنایي بنسټونو په څیر نوموړې فابریکې ته هم تخنیکي او هراړخیز زیانونه هرو مرو رسیدلي او له سالمې پالنې څخه یې برخې وه،

خو په عمومي توگه روغه پاتې شوې چې د هغه يو علت د فابريکې په اړه د سيمې د خلکو او مشرانو ځانگړې پاملرنه گڼلې شو چې د چور او تالان له لاسونو يې و ژغورله. نوموړې فابريکه درې توربينه لري چې په اوسنې وخت کې ددې فابريکې له دريو توربينونو څخه يوازې يو توربين روغ او د کار کولو جوگه دی دوهم توربين يې زياتې ستونزې لري او کله کله خو د کار کولو وړتيا له لاسه ورکړي، خو دريم توربين يې بيخي له کاره لويديلی او د جرمني ماهرانو د څرگندولو سره سم يې بايد پر ځای بل توربين نصب شي.

د نوموړې فابريکې کانال له خړو ډک او پاکولو ته سخته اړتيا لري. سره لدې د ۱۳۸۴ هجري لمريز کال د چنگاښ په مياشت کې د جرمني د هيواد د GTZ او THW مرستندويو مؤسسو د هغه د کانال د پاکولو په کار پيل وکړ او پروگرام يې درلود چې د هغه د کانال د پاکولو څخه به وروسته د نوموړې فابريکې په تخنيکي او فزيکي بيارغونه پيل کوي، خو د نا څرگندو دلايلو او ځينو سيمه ايزو خلکو د بيخايه شکايت له کبله د انرژۍ او بريښنا د وزارت له خوا يې د بيا رغونې کارونه و تړل شول او نوموړې مؤسسې يې له سيمې څخه وتلو ته اړ کړې.

ضرروي ده چې نوموړې فابريکه په سم او اساسي ډول بيا ورغول شي او د هغه بريښنا د وردگو ټولې سيمې ته ورکړل شي، چې نوموړی کار د خلکو په ژوند کې لوی مثبت بدلون رامنځته کولی شي. په همدې توگه د نوموړې فابريکې له توليدي بريښنا څخه د وردگو ښار، د وردگو پوهنتون، صنعتي ښارگوټي او تفريحي ځايونو ته بايد بريښنا و ليردول شي او د يوه عصري انقلاب په کرښه سم شي.

صنعتي او سوداگريزو چارو ته وده ورکول

سوداگريزو او صنعتي چارو ته مخه کول د انسانانو د ژوند لوری په مثبت لاره سموي او د نړۍ په زياتو هيوادونو کې تجربه شوي ده چې د بل هر کسب په انډول د سوداگريزو او صنعتي چارو خاوندان د ښه ژوند او غوره راتلونکي څخه برخمن وي.

نو په دې توگه وړاندیز کيږي چې د وردگو اوسیدونکي د بل هر چاپه پرتله او له بل هر کسب څخه سوداگریزو او صنعتي چارو ته مخه کړي او په هغه کې فعاله ونډه واخلي. له یوې خوا به یې د خپل ژوند بهیر ته د بسکلا او بلایني رنگ ورکړی وي او له بلې خوا به یې د هیواد د اقتصاد د بیا رغونې په چارو کې لویه ونډه درلودلې وي. د وردگو سیمه د سوداگریزو او صنعتي چارو لپاره یوه غوره سیمه ده چې د هیواد د دوو لویو ښارونو غزني او کابل په منځ کې واقع ده، د لوگر د پل علم او گردیز ښارونه هم په نږدې واټن کې ورته پراته دي چې په ډیر کم وخت کې له نوموړو ښارونو څخه د اړتیا وړ خام مواد نوموړې سیمې ته لیریدي شي. په همدې توگه صنعتي او سوداگریزې چارې د سیمې خلکو ته د دې وړتیا ور په برخه کولی شي چې د نړۍ له بیلابیلو پرمختللو کمپنیو سره اړیکې ټینګې، د خپل فکر دایره پراخه او د نوې تکنالوجۍ په وسیله سیمې ته په ملي او نړیواله کچه د پانګې اچولو زمینه برابره کړي. په همدې توگه باید وویل شي چې د وردگو خلک له دې کبله باید د سوداگریزو او صنعتي چارو ته مخه کړي چې د خپل ژوند د سمون لپاره بله داسې مناسبه چاره نه لري چې زموږ خلک خپل ژوند ته پرې هر اړخیز سمون ورکړي. ځکه چې په سیمه کې د کرنې ځمکې ډیرې کمې او په زیاتره ځایونو کې بیا د کرنې او حتی د څښاک د اوبو کمی محسوس کيږي. په دې اړه ما د خپلې لیکنې په لومړیو برخو کې هم یادونه کړې ده چې بیا تکرار ته یې اړتیا نه شته خو د یوې خبرې یادونه اړینه ده هغه دا چې د سوداگریزو او صنعتي چارو په منځته راوستلو او غوړیدو کې د لومړي ګام په توگه د هیواد د ننه او بهر د سیمې پانګوال غوره رول ترسره کولای شي.

د ناوړه سیمه ایزو رواجونو اصلاح او سمون

رواجونه د یوې ټولني د وګړو د ژوند سره سم څنګ په څنګ پر مخ درومي چې د نوموړې ټولني د کلتور یوه بنسټیزه برخه یې ګڼلې شو. ځینې یې په طبیعي توگه د ملت د وګړو په منځ کې موجود وي، خو ځینې نور بیا د وخت د اړتیاوو او غوښتنو سره سم د

ټولنې د وگړو ژوند ته د ورتگ لاره مومي. رواجونه، دودونه او عنعنات په دوه ډوله ویشل کیدای شي چې ښه او بد رواجونه یې گڼلې شو.

ښه دودونه له هغو رواجونو څخه عبارت دي چې د یوې ټولنې د ژوندون له دیني، ملي، اخلاقي او ټولنیزو ارزښتونو سره اړخ لگوي او د نوموړې ټولنې د پرمختگ سبب کېږي. خو ناوړه رواجونه او د سیمه ایزو خلکو له خوا د هغه پالنه د ټولنې د وگړو له دیني، ملي، اخلاقي او ټولنیزو ارزښتونو سره اړخ نه لگوي، بلکې په ټولنه کې د هغه موجودیت، پالنه او پراختیا د ټولنې د پرمختگ لارې تړي او خلک یې له یو زیات شمیر ستونزو سره مخ کوي. په همدې توگه پالنه یې ښه کار نه بلکې یو عار او ننگ گڼل کېږي.

د وردگو په سیمه کې هم د یو لړ ښکلیو او مثبتو رواجونو تر څنګ یو لړ منفي او ناوړه رواجونو په اوسني وخت کې د خلکو په ژوند پښې خښې کړې دي، چې د سیمې د خلکو د پرمختگ د لارې لوی خنډ او د هغوی ژوند یې له سترو سترو گواښونو سره مخ کړی دی. د دې منفي رواجونو په منځ کې یو د خپلو لورانو پلورل او په نجلی باندې له مقابل طرف څخه د حد نه زیات ولور اخیستل گڼل کېږي چې د وردگو د ځوانو هلکانو او ځوانو نجونو ژوند یې له یوه ستر گواښ او لویو ستونزو سره مخ کړی دی. نوموړی رواج په داسې وخت کې زور مومي چې له بل هر وخت څخه خلک زیات د اسلام د مبارک دین په اړه معلومات او داسې عقیده لري چې د خپلې خور او لور ولور اخیستل د هغه د پلار، ورور، کاکا او کورنۍ لپاره ناروا دی، بلکې د اسلام د مبارک دین د بنسټیزو اساساتو له مخې مناسب او معقول مهر د نجلی شرعي حق دی چې په باید په بشپړه توگه د هغه په واک کې ورکړ شي. باید وویل شي چې نوموړی رواج د ورځې په تیریدو سره لا پراخوالی مومي او د پلرونو او د کورنۍ د سرپرست مشرانو سره دا روحیه نوره هم غښتلي کېږي چې خپل اولادونه په لوړه بیه خرڅ کړي. په نجلی باندې د لوی ولور اخیستلو رواج په ټولنه کې د کورنیو تر منځ د یو زیات شمیر بدیو، شخړو او ناوړه تړبگنیو پیدا کیدو ته لاره هواره کړې ده او د هغو کورنیو تر منځ پرې همیشنی زړه

بدوالی رامنځته کیږي چې پنځل منځ کې په اصطلاح دوستي سره کوي. یو بل تاوان یې دا دی چې په ولور باندې خرڅه شوې نجلۍ د خپلې کوژدې وروسته مجبوره وي چې تر هغه مهال پورې څو کلونه د خپل پلار په کور کېنې چې خاوند یې له ایران، عربي هیوادونو او یا له بل ځای څخه د سختې مزدورۍ په وسیله د ولور پیسې را پیدا او یا یې له چا څخه قرض کړي چې بیا وروسته نه له خاوند او نه له میرمنې سره د یوه خواږه او نیکمرغه ژوند د سر ته رسولو شونتیا پاتې کیږي.

یو بل بد رواج په بدل سره د نجونو ودول دي چې په وردگو کې یې په لویه پیمانته ځای نیولی چې نوموړی کار د اسلام د مبارک دین او بشري حقوقو له منځې یو ناوړه دود ګڼل شوی ځکه چې په دې صورت کې نجلۍ د هر راز حقوقو څخه محرومه پاتې کیږي بلکې عاجزه، بې ژبې او کمزورې نجلۍ یوازې د خپل ورور د هوس او خوشحالی قرباني کیږي. بل لوی تاوان یې دا دی چې که د دې ډول یوې واده شوې نجلۍ ته د هغه د ګناه او تیروتنې په مقابل کې د خپل خاوند، لیوره، خانې، خسر او یا د کورنۍ د نورو غړو له خوا څه ویل کیږي نو مقابل طرف هم په خپل کور کې پرته له کومې تیروتنې بالمثل تاوان په خپل کور کې هغه نجلۍ ته رسوي چې د دوی د خور او یا لور په مقابل کې ور واده شوې او هیڅ راز ګناه یې نه ده کړې. په همدې توګه د بدل د واده نجلۍ له هغه مناسب رواجي پوښ، کالیو او د کور له فرش او ظرف د لاسته راوړلو څخه هم زیاتره وخت محرومه پاتې کیږي، چې نجلۍ یې د خپل ژوند په اوږدو کې یوازې د ناوې کیدو پر مهال لاس ته راوړي. ځکه د بدل د واده ځینې کورنۍ دا توافق سره کوي چې هر څه ځان پر ځان چې په دې صورت کې یوه کورنۍ هم د خپلې خور او یا لور لپاره هغسې څیزونه نه رانیسي چې په د ولور په وسیله یې د واده کولو په صورت کې لاسته راوړلای شي. نوموړی کار په خپلو د خپلو اولادونو په وړاندې د یوه ټولنیز ظلم په وسیله سر راپورته کړی دی.

په همدې توگه یو لړ نور منفي رواجونه هم زموږ د خلکو په منځ کې وجود لري لکه په سیالی سره د خیراتونو کول، د مړي د کور له خوا په لومړۍ ورځ خیرات کول په داسې حال کې چې د اسلام مبارک دین د درېو ورځو لپاره د مړي د کور خواړه حرام کېلي دي، بلکې باید نور مسلمانان هغه کورنۍ ته چې مړی پکې شوی د خپلې اسلامي ورورگلوۍ له مخې او د خپل وس سره سم درې شپې او ورځې خواړه ورکړي. باید وویل شي چې اوس مهال د وردگو سیمه او خلک د نسبي زده کړو څخه برخمن دي او د هیواد په کچه یې شاید د زده کړو گراف په لومړۍ کوربه کې واقع وي، نو د دې ټولو سره سره چې زموږ د سیمې د خلکو بنوونیزه کچه په نسبي توگه لوړه او د یوزیات شمیر دیني علماوو، ماسترانو او ډاکترانو ټاټوبی گڼل کېږي بیا نو څه دي چې په دې سیمه کې داسې لویو لویو او ناوړه ستونزو ځای نیولی دی؟ آیا د دې کار شونتیا شته ده چې نوموړو ستونزو ته د حل لاره پیدا او د خپل خلکو ژوند له دغه راز تهدیدونو څخه و ژغورو؟

د نوموړې پوښتنې ځواب دا دی چې هو. د دې ستونزو او ناوړه رواجونو د له منځه وړلو لپاره یوه عملي پلان او تگلارې ته اړتیا شته چې د خپلو دیني بنسټونو له مخې د علماوو، پوهانو او قومي مشرانو د شوری له لارې ورته د حل لاره پیدا او په غوره رواجونو یې بدل کاندې. نوموړو ستونزو ته د حل لاره یوازې له همدې لارې ممکنه ده. که مو د لوی خدای ج په مرسته او د خپلو پتمنو وگړو د هراړخیزې همکارۍ په ترڅ کې نوموړو ستونزو ته د حل لاره پیدا کړه نو هله به په دې توانیدلي وو چې د ریښتني پرمختگ اساسي پړاوونه په بریالیتوب سره ووهو او د خپلو راتلونکو نسلونو لپاره د روښانه ژوند لاره په نښه کړو.

د وردگو تلویزیون جوړول:

خبري رسنۍ او بیا په ځانگړي توگه تلویزیون د خلکو په ژوند کې زیات بدلون راوستلای شي چې خپل رغنده او روزنیز پروگرامونه په موثره توگه د خلکو اذهانو ته ورسوي. د

مطبوعاتو د آزادۍ د اوسني بهير څخه په استفادې سره وردګ هم کولای شي چې يوه
تلویزيوني شبکه رامنځته کړي او په دې لړ کې د خصوصي سکتور څخه غوښتنه وکړي
چې دغه کار وکړي. که چيرې په سيمه کې ستونزې وي نو د لومړي ګام په توګه کيدای
شي دغه کار د هيواد په پلازمينه کابل کې صورت و مومي او د حالاتو له سميدو سره
سيمې ته وليږدول شي. د تلویزيوني شبکې جوړيدل هيڅ ضرر نه لري بلکې ډير ژر د خپل
فعاليت په سبب هغه پانګه ګټلای شي چې د تلویزيون په جوړولو لګيدلې ده. له بلې خوا
تلویزيوني شبکه زموږ د ژبې د ځواکمنتيا او کلتوري آرونو د پيژندلو او د خلکو د رزولو
لپاره ډيره مهمه ده.

اخځلیکونه:

1. حیی، عبدالحی، نظری بر ادبیات پشتو، مترجم سمندر، مهتمم عبدالکریم پتنگ، پوهنځي ادبیات و علوم بشری. ۱۳۵۷ کال، ۳ مخ.
2. پته خزانه، محمد هوتک بن داود په کال ۱۱۴۱ - ۱۱۴۲ هجري قمري کال په کندهار کې تالیف شوې ده، دوهم چاپ ۱۳۳۹ هجري شمسي، د پوهنې وزارت د دارالتالیف ریاست، ۴ مخ.
3. یاد طالبی، محقق ډاکتر عبدالطیف، پښتني قبیلې. دانش خپرندویه خپرونه، کال ۱۳۸۵، د لیکوال سریزه د ش پانه.
4. تاریخ مرصع، تالیف د افضل خان خټک. مقابله، تصحیح او نوټونه له دوست محمد خان کامل مومند، یونیورسټي بک ایجنسي - پېښور. ۱۳۷۲ مخ.
5. محمد حیات خان، حیات افغاني، ژباړونکی محقق فرهاد ظریفی او محقق عبدالطیف یاد طالبی، سریزه، تحشیه او تعلیقات د اکاډمیسین عبدالشکور رشاد. د دانش خپرندویه ټولنه، دویم چاپ، ۱۳۸۶ کال. ۳۲۱ مخ.
6. یاد طالبی، محقق ډاکتر عبدالطیف، پښتني قبیلې. دانش خپرندویه خپرونه، کال ۱۳۸۵، ۲۱۱ مخ.
7. روند میاخیل، پوهنوال محمد عمر، د پښتنو قبیلو شجرې او مېنې. ۲۴۶ مخ.
8. پښتني قبیلې، ۲۱۲ مخ.
9. تواریخ خورشید جهان، مصنف شیر محمد خان مرحوم گنډاپور ابراهیم زی، با اهتمام عبدلقیوم و حاجي سيد الرحمن. سنه ۱۳۱۸ هجري. ۲۳۷ مخ.
10. حیات افغاني ۳۲۳ مخ.
11. ظفر کاکا خیل، سید بهادر شاه، پښتانه د تاریخ په رڼا کې، یونیورسټي بک ایجنسي خیبر بازار پېښور. د افغانستان د علومو اکاډمۍ د کتابتون نسخه. ۱۳۷۷ مخ.

12. پښتني قبيلې ۲۱۳.
13. پښتني قبيلې ۸۹.
14. يمین، پوهاند محمد حسين، افغانستان تاريخي، انتشارات کتاب، سال ۱۳۸۶ هجري لمريز کال، ۲۵۸ مخ.
15. باوري، پوهنوال رسول، د سلام فرهنگي ټولني انترني برينسناپانه.
16. کهزاد، احمد علي، تاريخ افغانستان، لومړی ټوک، 254 مخ.
17. د هیواد لرغوني بناونه او د تاريخ پانې دوهم ټوک ليکوال پوهاند رازقي نړيوال، ميوند خپرنډويه ټولنه کابل. ۲۳۹ مخ.
18. پورتنی اثر ۲۴۰.
19. د آريانا موقعيت او د آريايانو ځيني جغرافيايي سيمې، خپرونکی گل جان ورور وردگ د افغانستان د علومو اکاډمۍ د ختيځ بيارغونې يا کور د خپرونو خانگه، 1381 کال، 39 مخ.
20. پورتنی اثر 45 مخ.
21. کهزاد احمد علي، آريانا، دوهم چاپ، انتشارات اميري، ۱۳۸۶ کال. ۹۹ مخ.
22. سلام انترنيټي ويب پاڼه د استاد رسول باوري ليکنه.
23. پورتنی. اخځليک.
24. پورتنی. اخځليک.
25. سلام فرهنگي ويب پاڼه <http://www.salaamtolana.org>.
26. غبار، مير غلام محمد، جغرافيايي تاريخي افغانستان، 1378 کال، 59 مخ.
27. د افغانستان جغرافيايي قاموس، د آريانا دايرة المعارف ټولنه، د افغانستان د علومو اکاډمۍ، شپږم ټوک، 159 مخ.

28. روند، میاخیل، پوهنوال محمد عمر، دپښتنو قبیلو شجرې او مېنې. 146. مخ .
29. مرحوم قاضی عطا الله خان، دپښتنو تاریخ لومړی ټوک، خپرونکی، حربی پوهنتون، کابل، افغانستان، د 1356 کال د زمري 15 نیټه، 15 مخ .
30. تواریخ خورشید جهان، مرحوم گنداپورا ابراهیم زی با اهتمام عبدلقیوم و حاجی سید الرحمن، 276 مخ .
31. تاریخ مرصع، تالیف د افضل خان خټک. مقابله، تصحیح او نوټونه له دوست محمد خان کامل مومند، یونیورسټي بک ایجنسي - پېښور. ۶۲۳ مخ.
32. مخزن افغاني، تالیف آخوند درويزه سال تالیف ۱۰۷۳.
33. مخزن افغاني در باب نسب نامه افغانان در سال ۱۱۱۳ هجري نوشته شد.
34. محمد حیات خان، حیات افغاني، ژباړونکی محقق فرهاد ظریفی او محقق عبدالطیف یاد طلبی، سریزه، تحشیه او تعلیقات د اکاډمیسین عبدالشکور رشاد. دانش خپرندویه ټولنه، دویم چاپ، ۱۳۸۶ کال ص ۴۳۷ مخ.
35. غبار، میرغلام محمد، افغانستان در مسیر تاریخ جلد اول و دوم، مرکز نشراتي میوند تاریخ چاپ ۱۳۸۰ هجري شمسي، ص ۱۰۵.
36. تواریخ خورشید جهان، مرحوم گنداپورا ابراهیم زی با اهتمام عبدلقیوم و حاجی سید الرحمن، مخ .
37. ټری، پوهاند ډاکتر حبیب الله، پښتانه، د دانش خپرندویه ټولنه، دویم چاپ د ۱۳۸۲ کال د وري میاشت. ۲۸ مخ.
38. د کابل سلطنت بیان دویم ټوک لیکونکی مونت سنټوارټ الفنسټن، ژباړونکی پوهنوال ډاکتر محمد حسن کاکړ، د پښتو څېړنو بین المللی مرکز د افغانستان د علومو اکاډیمي. ۱۳۶۱ هجري لمريز کال.

39. د کابل مجله، د پښتو ټولني میاشتيښي خپرونه. پرله پسې 476 گڼه د 1338 کال د کابل مجلې کلکسیون. د ښاغلي وجدی صاحب مقاله.
40. د ښاغلي گل آغا احمدي وردگ په مټ د غازي محمد جان خان د ټولني د ۱۳۸۶ هجري لمريز کال د کوچني اختر د دوه مې ورځې د غونډې برابر شوی راپور. د محترم انجينر عبدالرحيم وينا.
41. پښتني قبيلې ۲۷۹ مخ.
42. د ښاغلي عبدالودد پښتونخار انټرنیټي ویلوگ <http://www.pashtoonzar.blogfa.com>
43. ملی هدف فوق العاده گڼه د وردگ ولایت د اطلاعاتو او فرهنگ ریاست خپروني ارگان د ۱۳۸۴ هجري لمريز کال دورې میاشت د ۲۰۰۵ میلادي کال سپتمبر، ۳۲ مخ.
44. عارض، پوهاند غلام جیلاني، ژباړونکی اورنگ زیب، د افغانستان د ولایتونو جغرافیه، د اریک گرځنده کتابتونونو اداره، 1379 کال.
45. اتلس قریه های افغانستان، پروژه مطالعات دیموگرافي اداره مرکزی احصاییه صدارت اعظمی حوت، ۱۳۵۳ کابل ص ۲۲.
46. د ۱۳۸۴ کال احصایوي کالنامه.
47. عارض، پوهاند غلام جیلاني، ژباړونکی اورنگ زیب، دافغانستان د ولایتونو جغرافیه، داریک گرځنده کتابتونونو اداره، 1379 کال، 21 مخ.
48. پورتنی اثر خلویښتم مخ.
49. ځلانده راتلونکی، د وردگو ولایت د بیارغونې د بهیر څو اړخونه، د وردگو ولایت د اطلاعاتو او فرهنگ ریاست. ۶۵-۶۴ مخونه.

50. یمین، پوهاند محمد حسین، افغانستان تاریخي، انتشارات کتاب، سال ۱۳۸۶ هجري لمريز کال ۱۷۴ - ۱۷۵ مخونه.
51. پورتنی اثر ۲۵۹ مخ.
52. پورتنی اثر ۲۶۰ مخ.
53. انټرنیټ (پته یې راڅخه لادرکه شوی ده).
54. عزیزي، سرمحقق نظر محمد عزیزي، باز شناخت از کتیبه های مکشوفه افغانستان، بنگاه انتشارات میوند، کابل ۱۳۸۵ خورشیدی، ص ۱۶۵.
55. تاریخ خط و نوشته های کهن افغانستان تألیف پوهاند علامه حبیبی، نشر انجمن تاریخ و ادب افغانستان، اکادمي علوم افغانستان کابل، 1350، 26 مخ.
56. کوشانیان (مجموعه مقالات هشتمین سمینار بین المللی)، اداره کتابخانه اریک طبع اول، 1383 مقاله محقق نادر رسولي.
57. د افغانستان جغرافیایی قاموس، 69 مخ.
58. ملی هدف فوق العاده ګڼه، د وردګ ولایت د اطلاعاتو او فرهنگ ریاست خپرونیز ارګان د 1385 هجري شمسي د وري میاشت د 2006 کال اپریل د بناغلي پښتونڅار لیکنه.
59. ملي هدف فوق العاده ګڼه د وردګ ولایت د اطلاعاتو او فرهنگ ریاست خپرونیز ارګان د ۱۳۸۴ هجري لمريز کال دورې میاشت د ۲۰۰۵ میلادي کال سپتمبر، 56 مخ د وردګو ولایت کاري گزارش 1384.
60. د وردګو ولایت د مطبوعاتي دفتر د ۱۳/۱۱/۱۳۸۶ نیټې راپور.
61. د معارف مجلې د ۱۳۸۶ کال په وروستی ګڼه کې چې د هیواد په ټولو ولایتونو کې د دغه وزارت کارکړنو او گزارش ته ځانګړې شوې ده.

62. مومنی، پوهاند عبدالحی تاریخچه طبابت و فارمسی و سیرتکاملی آن در افغانستان اکادمي علوم افغانستان 1384 کال 217 مخ .
63. ملی هدف فوق العاده کښه د وردگ ولایت د اطلاعاتو او فرهنگ زیاست خپرونیز ارګان د ۱۳۸۴ هجري لمريز کال دورې میاشت د ۲۰۰۵ میلادي کال سپتمبر ، 56 مخ د وردگو ولایت کاري گزارش 1384
64. Afghanistan media landscape 2004
65. د همت الله امین زي انترنيټي ویلوګ.
66. د وردگو د ولایت کلتوري یون په هکله لیکل شوی راپور، د کال آغا احمدی وردگ ترتیب او لیکنه.
67. د وردگو ولایت د حسن بیک، تنګي، نیم پایکول، شنیز د سیمو له سپین رپرو او مشرانو څخه د پوښتنو ګروپرونو څخه راپول شوی معلومات.

وردگو ته ډالۍ

د وردگو له کوهسار شم صدقه - گل يې څه چې له هر خار شم صدقه
 له هر گل يې د منو لوگي لوگي شم - له کاريز د يخ سالار شم صدقه
 چې مې مينه د زړگي پرې تازه کيږي - له گوربته په خو وار شم صدقه
 سپينه واوره يې د ژمي نندارې کړي - د غاټولو له بهار شم صدقه
 بنکلی کړی يې گلونو پسړلی دی - د رنگونو له ماليار شم صدقه
 چې د مبنکو الهامونه ورته ناڅي - د شين شوبو له گلزار شم صدقه
 پرگنې د ميرنو دلته اوسيدږي - له پرونو له دستار شم صدقه
 همتونو يې زرين تاريخ ليکلي - له دې خوی او له کردار شم صدقه
 د غازي بابا مصري- توره مو وياړ ده - له کاروان يې د ايثار شم صدقه
 چې هيواد ته يې غازيان دي ډالۍ کړي - له وردگو سل هزار شم صدقه
 چې د پوهې په زرينه لاره درومي - اې وردگه! ستا له لار شم صدقه
 زما د پلار نيکه مسکن دی پرې نازيږم - زه د بنکلو له دې ښار شم صدقه
 خپل هيواد ته چې خدمت کاندې ريښتني - پر ما گران له داسې يار شم صدقه

حليمي راڅه چې خپل کلي ته ولاړ شو

حسن بيک غوندي ديار شم صدقه

محمد حامد حليمي

۲۸/۷/۱۳۸۷ نوی ښار - کابل

څېړنپار محمد حامد حليمي د مبارک شاه خان حليمي زوی د ۱۳۶۰ هجري لمريز کال د سلواغې په مياشت کې د کابل په ښار کې زيږيدلی دی. پلارنۍ ټاټوبۍ يې د وردگو ولايت د سيد آباد د حسن بيک کلی دی. لومړنۍ او ثانوی زدکړې يې د حضرت ابراهيم خليل الله په عالي ليسه کې بشپړې کړې او په ۱۳۷۷ کال کې له نوموړی لېسې څخه په اعلي درجه فارغ شوی، چې د همدغه کال د کانکور د آزمويڼې له لارې د کابل پوهنتون د فارمسی پوهنځي ته بريالی شوی دی. په ۱۳۸۱ هجري لمريز کال کې يې له نوموړی پوهنځي څخه د لسانس سند ترلاس کړ. د ۱۳۸۳ هجري لمريز کال د لړم د مياشتې په دولسمه نيټه يې د کادری آزمويڼې له بشپړولو څخه وروسته د افغانستان د علومو اکاډمۍ د علمي غړيتوب وياړ ترلاسه کړ. د ۱۳۸۷ لمريز کال د ليندۍ په اتمه نيټه يې د ځينې ستونزو له امله په علومو اکاډمۍ کې له دندې څخه استعفا ورکړه او اوسمهال په يو نادولتی دفتر کې کار کوی. نوموړی په پښتو، دری او انگریزی ژبو پوهیږي. تر دې مهاله يې په لس گونو علمي، څېړنيزې مقالې، هراړخيز مطالب، شعرونه او مرکي د هيواد د مطبوعاتو او بيلابيلو انترنيتي ويب پاڼو له لارې خپاره شوي دي. نوموړي همدارنگه په گڼو څېړنيزو کنفرانسونو او سمينارونو او يوه نړيوال سيمينار کې برخه اخيستي او خپلې مقالې يې اورولې دي.

حليمي د وردگو د کلتوری يون د ۱۳۸۷ کال د غوره ليکوال او څېړونکی جايزه هم گټلې ده.

آثار

- ۱- د بنسټيزو درملو څېړنه ۱۳۸۵ کال چاپ
  - ۲- د نسخې ليکنې لارې چارې ۱۳۸۷ کال چاپ
  - ۳- غلام صديق مخترع د مطبوعاتو په هنداره کې ۱۳۸۷ کال چاپ
  - ۴- وردگ(قوم، سيمه او کلتور) همدا اثر
  - ۵- فارمسيوتیک(پوډرونه، تابليت جوړول او کوټينگ) ترچاپ لاندې
  - ۶- له اغزو څخه غاټول د شعرونه ټولگه
  - ۷- د گناه پيژندنه (ژباړه)
  - ۸- په ساده ژبه د روغتيا ساتنې زده کړه
  - ۹- د درملو تړل او تړونی
- او په لس گونو نورې علمي څېړنيزې مقالې ليکلې دي چې موږ له لوی خدايه به دې لاره کې نوموړي ته نور بری غواړو.

گل آغا احمدی وردگ

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**